ISSN 0235—7771

AKADEEMIA

30. AASTAKÄIK 2018 NUMBER 12

Eesti Vabariigi 12. aastapäevaks 1930

Vernadski bio- ja noosfääriõpetus . . . . . Rein Veski

Mõnest demokraatia elujõulisuse tingimusest . . Charles Taylor

Ründed Roomas . . . . . Toomas Kiho

Tõsilood 1918: Valik anekdoote . . . . . Guillaume Apollinaire

Ulixes: 6. ptk: Hades . . . . . James Joyce

Phil Jacksoni korvpallifilosoofia . . . . . Marek Volt

Väitlus . . . . . Aaro Toomela

Päevik 1944–1961 . . . . . Herbert Normann

Kolleegium:

Jaak Aaviksoo, Jaan Einasto, Jüri Engelbrecht, Tiit Hennoste, Alar Karis, Kalle Kasemaa, Kalevi Kull, Piret Kuusk, Marju Lepajõe, Ülo Matjus, Eero Medijainen, Peeter Olesk, Jaan Ross, Hando Runnel, Jaan Sootak, Richard Villems

Toimetus:

peatoimetaja . . Toomas Kiho – toomas.kiho@akad.ee
tegevtoimetaja . . Indrek Ude – indrek.ude@akad.ee
universalia Jaan Kangilaski – jaan.kangilaski@akad.ee
humaniora, *socialia* . . . Mart Orav – mart.orav@akad.ee
naturalia . . . . Kalle Hein – kalle.hein@akad.ee
keeletoimetaja . Triin Kaalep – triin.kaalep@akad.ee
korrektor . . . Kristin Sarv – kristin.sarv@akad.ee

Toimetuse aadress:
Ülikooli 21, 51007 Tartu, Eesti

Telefonid: 7423146, 7423050

E-post: akadeemia@akad.ee

Ilmavõrgus: www.akad.ee
www.facebook.com/AjakiriAkadeemia/

© AKADEEMIA 2018
Trükk: AS Pakett.
Trükiarv: 1500.

AKADEEMIA

Eesti Kirjanike Liidu kuukiri Tartus

30. AASTAKÄIK 2018 NUMBER 12 (357)

Vernadski bio- ja noosfääriõpetus eestlaste meelel ja keelel
Rein Veski 2115

Mõnest demokraatia elujõulisuse tingimusest. II
Charles Taylor 2140
Tõlkinud Tanel Pern

"Meie ei tohi eneses lasta mõtet tõusta, et saaksime iganes olla tüdinenud iseseisvusest": Eesti Vabariigi 12. aastapäevaks 1930
..... 2154

Ründed Roomas
Toomas Kiho 2178

Tõsilood 1918: Valik anekdoote
Guillaume Apollinaire 2180
Tõlkinud Andres Raudsepp

Ulixes: 6. ptk: Hades. II
James Joyce 2206
Tõlkinud Kullo Vende

Phil Jackson: Ühe edurikka treeneri omakasupüüdmatu ja hooliv korvpallifilosoofia
Marek Volt 2228

Väitlus: Arvustuse arvustus. Jüri Allik, "Kuidas inimese vaim kasvab ja areneb. Aaro Toomela. *Kultuur, kõne ja Minu Ise*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2016; Aaro Toomela. *Minu Ise areng: Inimlapsest inimeseks*. (Struktuursüsteemse psühholoogia alused 2.) Tartu: Väike Vanker, 2017". — *Akadeemia* 2018, nr 6, lk 1111–1122.
Aaro Toomela 2254

Abstracts
..... 2274

Tants teadmatusse: Päevik 1944–1961
Herbert Normann 2281

Paberväljaande tellijale on digiväljaande lugemine
TASUTA: www.kultuurileht.ee

Graafika lk 2139, 2205, 2253:

JANELI ÕUN (1995) on lõpetanud Kõrgema Kunstikooli Pallas (Tartu Kõrgem Kunstikool) meedia- ja reklaamidisaini erialal 2018. aastal, praegu loovstuudio NOPE Creative graafiline disainer.

Graafika lk 2179, 2227:

KATARIIN MUDIST (1994) on lõpetanud Kõrgema Kunstikooli Pallas (Tartu Kõrgem Kunstikool) meedia- ja reklaamidisaini erialal 2018. aastal, praegu vabakutseline.

VERNADSKI BIO- JA NOOSFÄÄRIÕPETUS EESTLASTE MEELEL JA KEELEL

Rein Veski

Viis aastat tagasi tähistas maailm Ukraina päritolu Vene teadlase, teadusorganisaatori ja teadusfilosoofi, biogeokeemia teadusharu ja biosfääriõpetuse looja ning noosfääri idee arendaja Vladimir (Volodimir) Vernadski (1863–1945) 150. sünniaastapäeva. Eestis jäi sündmus erilise tähelepanuta, kuid see ei tähenda, et teda siin ei tuntaks.

Tõsi, eesti keelde pole Vernadski raamatuid seni veel tõlgitud, kuid vajadusele seda teha on osutatud küll. Geoloog Rein Einasto (snd 1934) on rõhutanud: "Geoloogid on eesti lugejale seni võlgu Vladimir Vernadski [---] biosfääri, elusa aine geoloogilist tähendust ja noosfääri käsitleva novaatorliku ja tulevikku nägeva loomingu tõlked eesti keelde" (Einasto 2008: 49–50). Ise olen seda meelt, et kui tõlkida, siis võiks see olla tema elu viimastel aastatel kirjutatud, kuid lõpetamata jäänud, tulevastele põlvedele päranduseks mõeldud raamat *Maa biosfääri ja selle ümbruse keemilisest ehitusest* (Vernadski 1965, kordustrükk 1987). Sobiks ka tema eluajal biogeokeemia labori esimese väljaandena sarjast "Biogeokeemia probleeme" ilmunud teos *Biogeokeemia tähtsus biosfääri mõistmisel* (Vernadski 1934, kordustrükk 1980). Vernadski kirjutab selles, et juba 18. sajandil vihjati korduvalt vajadusele uurida organismi koos tema keskkonnaga, sest teda on võimatu sellest eraldada.

Kaks Vernadski kaasaegset, Tartu ülikooli esimene geograafiaprofessor (1919–1923), maastikuteadlane Johannes Gabriel Granö (1882–1956) ja Eestiga elu lõpuni seotud baltisakslane,

üks ökoloogia, biosemiootika ja omailmaõpetuse rajajaid Jakob Johann von Uexküll (1864–1944) tegutsesid valdkonnas, mille märksõnad on nagu Vernadskilgi organism ja tema keskkond. Hiljem lisandus neile semiootik Juri Lotman (1922–1993), kes tuletas Vernadski biosfääri mõistest semiosfääri mõiste, kuid polnud ilmselt teadlik ei Granö ega Uexkülli töödest. Mitme teadussuuna areng oleks võinud olla teistsugune, kui nende arendajad oleksid üksteise teooriatega tuttavad olnud.

VERNADSKI BIO- JA NOOSFÄÄR

Vernadski bio- ja noosfääriõpetusest olen juba varem kirjutanud (vt Veski 2017a[1]), nii et siin sellest vaid mõni sõna. Juba osutatud raamatus Maa biosfäärist kirjutab Vernadski (1965: 270): "Me elame biosfääri ajaloo erakordsel ajal, psühhosoikumi ajajärgus, mil on moodustumas selle uus olek: noosfäär." See protsess on tingitud inimese kasvavast geoloogilisest rollist. Teises osutatud raamatus (Vernadski 1934) on skeem, mis lihtsustab biosfääriõpetuse mõistmist:

Organismide kogum (elusaine): maht, mass, keemiline koostis, termodünaamilised ja faasiväljad	$\Longleftrightarrow$	Keskkond organiseerituse olukorras, s.o biosfäär — eluga seotud maakoore organiseeritud kest
	Elu jooksul kulgevad biogeokeemilised protsessid	

Skeemil on kujutatud elusainet ja temaga vastastiktoimes olevat biosfääri, mis kokku moodustavad biosüsteemi — nii nagu organismid ja ökosfäär moodustavad kokku ökosüsteemi, kus sfääri all tuleb mõista organismide keskkonda. Juri Lotmani sõnul on Vernadski biosfäär "kosmiline mehhanism, millel on teatud kindel koht planeedi kui terviku struktuuris. Paigutatuna meie planeedi pinnale ja sisaldades endas kogu elusaine kogumit, transformeerib biosfäär Päikese kiirgusenergia keemiliseks ja füüsiliseks

[1]Vt ka Mihkel Kunnuse (snd 1982) arvamust sellest ülevaatest (Kunnus 2017).

energiaks, mis omakorda läheb meie planeedi "tardunud" elutu mateeria ümbertöötamiseks. Noosfäär moodustub siis, kui valdava tähtsuse selles protsessis on omandanud inimmõistus. Noosfäär eksisteerib ainelis-ruumilisena, ta hõlmab osa meie planeedist" (Lotman 1992: 2020–2021).

VERNADSKI JA EESTI

Eestis tähistati Vernadski sünnipäeva teadlaste ringis pidulikult 1983. aastal, kui Tallinna botaanikaaed, UNESCO rahvusvahelise programmi "Inimene ja biosfäär" vabariiklik komitee ning ühing Teadus korraldasid Vernadski 120. sünniaastapäeval Tallinnas metodoloogiaseminari "Biosfääri uurimise metodoloogilisi probleeme". Geoloog Anto Raukas (snd 1935) rääkis Vernadskist kui oma aja teaduse suurkujust, bioloog Viktor Masing (1925–2001) biosfääri süsteemsest käsitlusest, bioloog Jüri Martin (snd 1940) Vernadski biosfääriõpetusest, bioloog Jaan-Mati Punning (1940–2009) Maa radioaktiivsusest, mullateadlane Loit Reintam (1929–2010) mullast biosfääris ning siinkirjutaja kosmilise aine ringest biosfääris ja orgaanilises geokeemias. Selle ringe saab lühidalt kokku võtta skeemiga, kus universumi geoloogilise arengujärgu abiogeenne kosmiline aine muutub elusaine ehk organismide kaudu surnud aineks, s.t muistseks biosfääriks — põlevkiviks, fosforiidiks, naftaks, kivisöeks jne —, mis maa kerkides võib muutuda taimede kasvu soodustavaks murenemiskoorikuks.

Paarkümmend aastat hiljem hakkasid mitmesuguse taustaga inimesed Eestis üha sagedamini nimetama Vernadskit oma seisukohtade põhjendamiseks või tema õpetust tõlgendama. Mullateadlane Endla Reintam (snd 1974) on internetiloengus "Inimese mõju tugevnemine loodusele" (Reintam 2007) selgitanud Vernadski biosfäärimõistet, võrdsustades biosfääri Maa loodusega ja pidades biosfääri üheks ökoloogia organisatsiooniliseks tasemeks. Süsteemiökoloogias olevat biosfäär üks keerukamaid suursüsteeme koos ökosüsteemi ja bioomiga. Reintam peab ökosüsteemi biosfääri elementaarosaks, milles üks biogeotsönoos talle omase biotoobiga moodustab mingil piiritletaval alal aineringe

kaudu reguleeruva süsteemi. Loengus on ka veidi teisiti öeldud: globaalne ökosüsteem ehk suurim mõeldav (teadaolev) ökosüsteem on biosfäär. Ökosüsteemi näiteks on toodud nii bio- kui ka noosfäär, kus biosfäär on kas: (1) Maa sfääriline kest, mille koostis, struktuur ja energeetiline seisund on valdavalt kunagiste ja nüüdisaegsete organismide tegevuse tagajärg, või (2) Maa sfäär, kus elavad organismid, toimub orgaanilise aine süntees ja muundumine ning orgaanilised ained mõjutavad kivimeid. Reintami sõnul annavad ökoloogilised katastroofid tunnistust inimese suutmatusest oma tegevuse tagajärgi ette näha ja biosfääri arengut suunata. Loengus on veel mainitud mõistet "inimökoloogia" ehk "antropoökoloogia", millest on tuletatav "antropoökosfäär" — "noosfäärile" lähedane mõiste.

"INIMENE JA BIOSFÄÄR"

UNESCO rahvusvaheline multidistsiplinaarne teadus-, rakendus- ja koolitusprogramm "Inimene ja biosfäär" käivitati 1971. aastal. Vene komitee ühines sellega veel sügaval nõukogude ajal — 1975. aastal, Eesti aastast 1978. Olgu öeldud, et programmi tekstis biosfääriõpetuse looja Vernadski nime ei mainita. Kui kaevata sügavuti, võime leida viiteid talle kui teoreetilisele alusepanijale. Vernadskit ei jäetud tõenäoliselt meelega nimetamata: ingliskeelses maailmas teda lihtsalt ei tuntud piisavalt. Biosfääriõpetuse asemel tekkis läänes õpetus ökosüsteemidest, organismidest koos keskkonnaga. Kui Vernadski õpetust oleks tuntud, poleks USA kirjanik, filmikriitik ja "lihtsa elu" propageerija Ernest Callenbach (1929–2012) pannud oma kuulsa raamatu *Ecotopia* (Ökotoopia, 1975; Callenbach 2009: 3) motoks USA bioloogi ja ökosotsialisti Barry Commoneri (1917–2012) palju tsiteeritud seisukohta: "Looduses ei sünteesita ühtki orgaanilist ainet, mida ei olda valmis lagundama; taaskasutus on maksma pandud" (Commoner 1971). Vernadskilt leiame mõiste "muistsed biosfäärid", mis tähendab konsumentide ja destruentide poolt lagundamata jäänud mattunud orgaanilist ainet, nagu kivisüsi, põlevkivi, nafta ja maagaas. Commoneri väite kiuste kasutab inim-

kond — mis tema arvates ei kuulu loodusesse — just seda lagundamata jäänud ainet fossiilkütusena, olles niisiis selle taaskasutaja.

INIMENE GRANÖ MAASTIKES JA GRANÖ SEISUKOHAD KOGUMIKUS *MAASTIKUD*

USA geograaf Richard Hartshorne (1899–1992) ütleb oma mahukas ülevaateraamatus *Geograafia olemus* (Hartshorne 1939), et kuni 19. sajandi keskpaigani ei kuulunud inimene ega orgaanilised moodustised, s.t Vernadski elusaine, geograafia valdkonda. Hartshorne'i arvates ilmus inimene olulise maastikupildi elemendina Saksa geograafi Alfred Hettneri (1859–1941) eeskujul ja mõjul alles venelase Lev Bergi (1876–1950), tema õpilase, Eesti geograafi Eduard Markuse (1889–1971) ja soomlase Johannes Granö publikatsioonidesse: Bergil 1930., Granöl 1927., 1929. ja 1935. ning Markusel 1936. aastal.

Hartshorne ei maini talle ilmselt kättesaamatuks jäänud Johannes Gabriel Granö eestikeelset raamatut *Eesti maastikulised üksused* (Granö 1922), kus elukond (taim-, loom- ja inimkond) on arvatud üheks maastiku algosaks ehk elemendiks, millel on otsene ja kaudne mõju maastikele. Samal seisukohal on geograaf Lev Berg kogumikus *Koduloouurimise ülesanded* (Berg 1925). Berg sattus selle ja teistegi vaadete tõttu poliitilise surve alla ning ka teistel nõukogude geograafidel oli selles küsimuses suu vett täis. Miks jäid Granö ja Hettneri seisukohad mujal maailmas tabuteemaks, on enam kui imelik. Vajadus säärase arutelu järele oli ilmne. Tõsine arutelu maastike ja kaudselt ka ökosüsteemi, biosüsteemi üle saab alata alles pärast üksmeelele jõudmist selle koostisosade suhtes.

Artiklit kirjutades lugesin uuesti läbi Tartu ülikooli geograafiainstituudi kollektiivse monograafia *Maastik: loodus ja kultuur. Maastikukäsitlusi Eestis* (Palang, Sooväli 2001) selgitamaks, kas nüüd, kus Tartu ülikooli esimese geograafiaprofessori tööleasumisest saab varsti sada aastat täis, peetakse millekski veel tema maastikukäsitust, mille järgi inimene on maastiku osa, pidades

silmas seost Vernadski biosfääri/noosfääri ja Uexkülli omailmaõpetuse teemaga. Raamatus arvatakse nii ja naa. Kirjanik Viivi Luige (snd 1946) arust on "maastik kõik, mis inimest väljaspool elu- või tööruumi seinu ümbritseb. Tänavad, parklad, laoplatsid, maanteed, bensiinijaamad, kõrgepingeliinid, [---] linnud, loomad, taimed ja kivid, [---] pilved, aasta- ja kellaajad, tähed ja planeedid" (Luik 2001) — sellepärast, et neid on näha. (Seega inimese omailm, kui lisada juurde elu- ja tööruumi seinte vahele jäävad asjad. Omailmast täpsemalt allpool.) Inimgeograaf Hannes Palang (snd 1968) kirjutab: "Maastik on koht, kus loodus ja inimene kokku saavad" (Palang 2001: 9). (Loe: inimene pole looduse osa.) Maastikuarhitekt Urve Sinijärve (snd 1969) arvates kuuluvad maastiku juurde kahtlemata "kõik selle elanikud — linnud, loomad, inimesed ja nende tekitatud asustuskeskkond koos liikumisteedega" (Sinijärv 2001: 12). Inimgeograaf Ann Marksoo (snd 1930) ütleb, et geograafid väitlevad juba ligi sada aastat tagasi juurdunud maastikumõiste tõlgenduse kehtivuse või mittekehtivuse üle. Melville J. Herskovitsi (1895–1963) lühikesest ja tabavast kultuurimääratlusest — see on osa keskkonnast, mille on kujundanud inimene (Herskovits 1948: 17, tsit. Blij, Muller 1988) — tuletab ta keskkonda sulanduva inimese, kuid ei viita Granöle: "Ühe inimese, inimrühma või rahva seisukohast on teine inimene, inimrühmad või rahvad osa tema keskkonnast" (Marksoo 2001: 19).[2]

Kunstiakadeemia õppejõud Kaia Lehari (snd 1944) viitab USA filosoofi Arnold Berleanti (snd 1932) keskkonnaesteetika alusmüüdile "inimene ja loodus on üks" (Lehari 2001: 70), sest Berleanti arvates on inimene meelelt ja kehalt osa loodusest. Tema essee "Märkmeid kultuuriesteetika kohta" (Berleanti 2002) teesidest leidsin tõesti asjakohase lause: "Seega juhib kultuuries-

[2]Võrdluseks: 1991. aastal Sõktõvkari rahvusvahelise põhjaalade hõlvamis- ja rekultiveerimisprobleemide konverentsi ettekandes "Antropogeensed maastikud ja sotsiaalne rekultiveerimine" pidasin rekultiveerimist antropotsentristlikuks ettevõtmiseks, kus ühed indiviidid mõjutavad rekultiveerimisega teiste (maastikel elavate) indiviidide elu (Veski 1996).

teetika keskkonna-kontseptsioonini, mis tunnistab inimesi kui osa nende keskkonnast ning maastikku kui inimlikku maailma" (Berleant 2000: 15). Samas ütleb Lehari, et "loodusega tingimusteta kokkusulamine teeb inimesest looma" (Lehari 2001: 71).

Soome linnageograaf Jussi S. Jauhiainen (snd 1963) teeb kummarduse Eesti-Soome geograafile Johannes Granöle osundusega: "Mõiste "maastik" on esmalt seotud nägemisega ja teiseks vaatleva inimese olemasoluga" (Jauhiainen 2001: 22), jättes täpsustamata, et Granöl on vaatlevale inimesele teine inimene maastikukomponent. Jauhiainen kirjeldab maastikku üsna omailmasarnasena, kuid ei maini Uexkülli, kellele pole kogumikus viidanud teisedki. Samuti pole kogumikus viidatud Lev Bergile, kel on meie geograafiamõtte arenguloos kahtlemata oluline koht. Loodusgeograaf Ülo Mander (snd 1954) tutvustab mitmesuguseid arusaamu sellistest mõistetest nagu biotoopide mosaiik, taime-, looma- ja inimmaastik, inimese eluruum (Mander 2001). Geomorfoloog Ivar Arold (snd 1931) tunnistab tõsiasja, et ehkki inimtegevus kutsub esile muutusi, jääb maastik ikkagi looduse osaks ja areneb loodusseaduste järgi (Arold 2001). Geograaf Toomas Kokovkin (snd 1960) esitab Granöle viitamata suure hulga enamasti vastuseta jäävaid küsimusi, näiteks "Kui palju on maastikus inimest ja kui palju on inimeses maastikku? Ja kui maastikku ei ole olemas, siis mis saab inimesest?" (Kokovkin 2001: 43). Geoinformaatik Tõnu Oja (snd 1955) arutab: "Kui ühtne maastikuteadus üldse olemas on, peab tal olema objekt. [---] Kindlasti on tegu ruumiga, kus asukohal, kaugustel ja suundadel oluline roll" (Oja 2001: 56). Arhitekt Martti Preemi (snd 1949) arvates saab loodus, sh inimese loodud maastik, püsida ka inimese juuresolekuta (Preem 2001: 74).

VEEL MAASTIKUST

Hannes Palang kurdab, et meie keskkonnaministeerium "tahaks tegelda ainult loodusmaastikuga, maastikukonventsiooni kohaselt peaks aga ka inimene maastikus sees olema" (Palang 2008: 142). Firenzes 2000. aastal vastu võetud ja neli aastat hiljem jõustunud

Euroopa maastikukonventsioonist[3] me ei leia maastikuelementide loetelu, mis annaks alust inimest looduse osaks pidada. Eesti allkirjastas konventsiooni alles eelmise aasta lõpus. Inimgeograaf Helen Sooväli-Sepping (snd 1974) avaldas sel puhul artikli, nentides ruumilisust kirjeldavate mõistete paljusust — ruum, loodus, keskkond, elukeskkond, maastik, kultuurmaastik, arhitektuur, maastikuarhitektuur — ja maastikutaju sõltuvust inimese isiklikust kogemusest, haridusest ja ametkondlikust kuuluvusest (Sooväli-Sepping 2018).

Inimgeograaf Kadri Semm (snd 1980) kirjutab maastikust kui miljööst: "Miljööd tuleks [---] käsitada eelkõige isikliku keskkonna elusa sotsiaalruumilise suhtena" ja see on pidevas muutumises (Semm 2010b: 808; vt ka Semm 2010a). Pedagoog Indrek Peil (snd 1959) ja füüsik Kalev Tarkpea (snd 1958) vastandavad internetiõpikus "Füüsikalise looduskäsitluse alused" (Peil, Tarkpea 2012) mina ja mitte-mina. Loodus ehk maailm on kõik, "mis ümbritseb mistahes konkreetset inimest samamoodi nagu kõiki teisi inimesi".

Semiootik Kadri Tüür (snd 1975) teeb kokkuvõtte Tartus toimunud looduse piiritlemise teemalisest konverentsist (Tüür 2014). Sellel ühe plenaarettekande pidanud biosemiootiku Wendy Wheeleri arvates pole Uexkülli mõiste "omailm" lihtsalt keskkond või ümbrus, vaid organismi tegevuses sündiv tähenduslik keskkond: "Elule on omane *autopoiesis* — elu on kui iseennast lugev tekst."[4] Inimesel, kes on juurelnud maastiku ja omailma üle ning satub juhuslikult maastikuarhitekti töömaile, tekivad paratamatult uued seosed. Nii kirjutab maastikuarhitekt Peeter Vassiljev (snd 1976) ajakirjas sisearhitekti tegevusvaldkonda kuuluvatest ja väljaspool hooneid, õues asuvatest ruumidest: välisruumide seinad on maapinnast väljaulatuvad või muul viisil eristuvad objektid (ehitised, taimegrupid, reljeefivormid jms); on ka

[3] Vt www.envir.ee/sites/default/files/maastikukonventsiooni_eesti-keelne_ametlik_tolge.pdf.

[4] Autopoees on elussüsteemide eneseloomise protsess.

lagi (taevas, puuvõrad) ja põrand (maapind). Maastikul liikudes suundub inimene mõtteliselt ühest ruumist teise (Vassiljev 2000).

EESTI AUTORID NOO- JA PSÜHHOSFÄÄRIST

1980. aastatel noosfäärist kirjutades ei juurelnud ma selle komponentide üle, nüüd aga küll, ja selguse huvides kasutan mõistet "noosüsteem" juba sellepärast, et mõistus (vaim, intelligentsus jms) või ükskõik mis moodi me elusolendeid elututest eristavat nähtust nimetame, ei hõlju vabalt ilmaruumis, vaid on millegagi vastastikmõjus, nii nagu organismid on ökosüsteemis vastastikmõjus ökosfääriga. Ajas tublisti tagasi minnes jõuame Tartu ülikoolis magistri- ja doktoritööd kaitsnud baltisakslase, füüsikalise keemia rajaja Wilhelm Ostwaldi (1853–1932) Leipzigis ilmunud raamatuni *Kultuuriteaduse energeetilised alused* (Ostwald 1909), mis räägib energetismist kui looduse ja vaimuelu liikumapanevast jõust ning mille Vladimir Lenin (1870–1924) tembeldas idealistlikuks (Lenin 1946).

Nüüd, ligi sajand hiljem väidab geoloog Rein Einasto, toetudes Albert Schweitzeri aukartusele elu ees ja Vladimir Vernadski inimtekkelise noosfääri ehk vaimse keskkonna teooriale, et nüüdisaegne liberaalne vabaturumajandus pole kestlik ja kas või esialgu tuleks üle minna Saksa informaatiku Franz Josef Radermacheri (snd 1950) kirjeldatud ökosotsiaalsele turumajandusele (Radermacher 2005; Einasto 2013). Einasto peab oluliseks vaimse keskkonna kaitsmist (Einasto 2004). Endla Reintam eristab kahte noosfäärimõistet (mõistusesfääri): (1) Prantsuse filosoofi Édouard Le Roy (1870–1954) süsteem, millesse kuulub tehnika ja see osa loodusest, mida hõlmab inimese sihipärane aineline tegevus, ja (2) Vernadski biosfääri kõrgeim arenguaste, n-ö mõistuse sfäär, kus arengu määrab arukas inimtegevus (Reintam 2007).

Kunstnik Peeter Laurits (snd 1962) peab meie tsivilisatsiooni haigeks: "Meie loodus on varemetes linnade kiire kasvu, vulkaanilise energeetika ja intensiivse põllumajanduse tõttu. Oleme käivitanud geoloogilise ajastu, mida Vladimir Vernadski kutsub

psühhosoikumiks, kus inimeste mõtted ja tehnoloogiad mõjutavad keskkonda samaväärselt atmosfääriliste ja bioloogiliste teguritega" (Laurits 2005).

Majandusdoktor Heino Levald (1930–2014) loetleb oma raamatus *Tehnoökoloogia* (Levald 2009) noosfääri komponente: peale looduskeskkonna kuulub sinna veel see osa loodusest, mida hõlmab inimtegevus, sh tehnika ja tehnoloogia ning kõik neist tulenev. Ta peab tehnoökoloogia eesmärgiks inimese mõistusliku elukeskkonna — noosfääri ehk mõistuskeskkonna ehk mõistusmaailma kujundamist, mis on ideaalse maailma poole pürgimise lõputu protsess.

Kirjanik Rein Raud (snd 1961) peab oma raamatus *Mis on kultuur?* (Raud 2013) Vernadski noosfääri mõistuslikuks maailmaks, mis järgneb elutule geosfäärile ja elusloodusest biosfäärile. Prantsuse filosoofi, paleontoloogi ja jesuiidi, preester Pierre Teilhard de Chardini (1881–1955) noosfäär on Raua määratluse järgi kõrgema harmoonia poole püüdlevate inimvaimude tulevikus täiuslikkuse saavutav ühistöö saadus, Juri Lotmani semiosfäär aga märkide maailm, vahend, mis võimaldab individuaalselt mõtestatud maailmade suhtlust.

Poliitik Marek Strandbergi (snd 1965) järgi on psühhosoikum inimintellektist mõjutatud ja tingitud uus geoloogiline ajastu, kus inimene on Vernadski õpetuse kohaselt peamine geoloogiline jõud ja loodusvarad nii õnne kui ka sõja allikaiks (Strandberg 2000). Vernadski on Strandbergi sõnul nimetanud inimmõttest küllastatud biosfääri ja kogu ökosüsteemi noosfääriks, ka psühhosoikumiks. Siit teeb Strandberg järelduse, et keskkonnaajalugu ongi psühhosoikumi ajaloo ja ajalooliste seoste uurimisega tegelev teadusala — üsna nähtavalt interdistsiplinaarne tegevus (Strandberg 2013).

Vahepalaks olgu öeldud, et kirjanik Vaapo Vaher (snd 1945) peab akadeemik Endel Lippmaad (1930–2015) Eesti Vernadskiks (Vaher 2001). Teadusajakirjanikult Tiit Kändlerilt (snd 1948) saame teada — mida tegelikult niigi teame —, et meie akadeemik on nagu Vernadskigi olnud edukas nii teaduse kitsas tipus kui ka teadusorganisatsioonilises ja ühiskondlikus tegevuses (Känd-

ler 2012). Põllumajandusteadlane Arvo Sirendi (snd 1939) on rääkinud nii riigikogus (14. jaanuaril 2003) kui ka oma raamatutes (Sirendi 2012, 2014) aastal 2000 alanud nn psühhoonika ajastust, mis seisnevat inimmõistuse kunstlikus manipulatsioonis keemiliste vahendite ja psüühiliste võtete abil. Näiteks küsib ta: "Kas võime psühhoonika ajastule omaseks pidada inimmõistuse allutamist reklaamile, tarbimiskultusele, parteide propagandale, moele, fännklubidele, psühhoosidele, seksi, narkootikumide, alkoholi jm nautlemisele, ebatervete eluviiside harrastamisele?" (Sirendi 2009: 11; vt ka Veski 2017c).

ELU, MÕISTUS, INTELLIGENTSUS. INIMENE *VERSUS* LOOM

Aristoteles jagab hinge kolmeks põhitüübiks: (1) taimne ehk toituv hing — kasvutung, (2) loomne ehk tajuv hing — liikumistung, ja (3) mõistuslik hing — mõtlemistung. Vernadski võttis 1925. aastal Pariisis Rosenthali fondile esitatud aruandes esmakordselt kasutusele mõiste "biogeokeemiline energia", viidates sellele üle kümne aasta hiljem (Vernadski 1936), ühtlasi rõhutades, et juba järgmise aasta trükistes oli see mõiste tal kasutusel (nt Vernadski 1926). Hiljem kirjutas ta jutumärke kasutades ka loomade kultuursest biogeokeemilisest energiast. Elusaine, elu, elusorganismid, k.a inimene, on Vernadski biosfääri- ja noosfääriõpetuse kesksed mõisted. Elu tähendab tal rakulise ehitusega ainevahetuslike süsteemide aktiivsust. Hing on keha elustaja, vaimu tähendus varieerub. Osa neist mõistetest eristab looma inimesest. Mugav on viidata Vikipeediale:[5] intelligentsus on üldine vaimne võimekus, mis hõlmab loogiliste järelduste tegemise, planeerimis-, ülesannete lahendamise ja abstraktse mõtlemise võime ning mõistetest ja keelest arusaamise ja õppimisvõime. Mõistus laiemas tähenduses on sama allika järgi mõtlemisvõime ja see ei eristu arust. Mõtlemisvõime on Vikipeedias veel selgitamata.

[5]Https://et.wikipedia.org/wiki/Intelligentsus.

Eesti ajakirjanik Arnold Tonska (1912–1990) arutleb raamatus *Juht ja mass* loomakultuuri üle, millest kirjutades tavatsetakse kasutada jutumärke. Viidates psühholoog David Katzi (1884–1953) ja teiste töödele, kirjutab ta võimutaotlusest loomaühiskonnas ja erilisest "loomakultuurist": "Loomaseltskondade toimimised väljapaistvate juhtloomade mõju all võivad tõusta oluliselt üle keskmäära. Võib enesele kujutleda, et see võib jõuda isegi kuni loomakultuuri algusiduks" (Tonska 1936: 18). Kariloomadel olevat tavaliselt "juhtoinas", kes on vajalik võitluses olemasolu eest — on autoriteet ja distsipliinihoidja. Paljudel loomadel on abistamisvalmidus. Erinevalt inimesest pole loomad Tonska arvates kunagi kaasatundjad. Tonska oli ilmselt tuttav nii Inglise loodusuurija Charles Darwini (1809–1882) kui ka anarhokommunismi rajaja vürst Pjotr Kropotkini (1842–1921) töödega, kuid vaevalt et Vernadski omadega, kes kasutab looma kohta väljendit ""kultuurne" biogeokeemiline energia" (Vernadski 1936: punkt 103).[6] Kuid on veel närvisüsteemita taimed. Ökoloog Sirgi Saar (snd 1987) arutleb kogumikus *Piiride teooria* taimede altruismi üle, mida peetakse sotsiobioloogilise teooria kohaselt võimalikuks, kuid harva eneseohverduslikuks (Saar 2015).

Mälu-uurija Endel Tulvingu (snd 1927) arvates toimus paarkümmend tuhat aastat tagasi inimese arengus muutus, mis viis tema eristumiseni loomariigist. Nimelt tekkis siis kronesteesia — vaimne võime tajuda aega ja selles rännata (Allik, Tulving 2003). Arvutispetsialist Ott Köstner (snd 1963) arutleb närvivõrgu ja teadvuse üle: hüdrat ja vihmaussi ei peeta tavaliselt arukateks olevusteks, küll aga inimahve. Hüdra ja vihmaussi keerukat ja sihikindlat tegevust ei pea Köstner teadlikuks tegevuseks, olgugi et nende ja inimese närvirakud on võrdlemisi sarnased ning töötlevad ajaühikus raku kohta informatsiooni üpris sarnasel printsiibil ja hulgal (Köstner 2005).

[6] Vahemärkusena võiks lisada, et Kropotkini sekretärist sai hiljem Vernadski sekretär, kes valmistas trükiks ette Vernadski lõpetamata jäänud töid.

Esseist Fanny de Siversi (1920–2011) raamatus *Jumala loomaaed — tuttav tundmatu maailm* ja etnoloog Maarja Kaaristo (snd 1980) arvustuses raamatu kohta on juttu looma hingest ja loomakultuurist (Sivers 2010; Kaaristo 2011). Loom võib olla inimese omand: teda saab müüa, süüa ja temast tooteid valmistada. Kuid kunagi olid inimese omandis inimorjad ja mõnes paigas müüakse ja süüakse inimesi seniajani. Loomariigis lüpsavad sipelgad (ekspluateerivad?) lehetäisid, termiidid kasvatavad seeni. See on universumi bioloogilise arengutasandi "orjapidamine", mida nimetatakse tavaliselt sümbioosiks; kui lehetäi nahka pistetakse, on sel vägivalla maik juures, olgugi et tegu on tavalise toitumusliku käitumisega.

Luuletaja Hasso Krull (snd 1964) ütleb artiklis "Loom on inimesele inimene": "Kultuur ongi inimloomus. Inimloom on kultuurloom, inimkultuur on loomakultuur. [---] Nii on loomadel olemas oma ühiskonnad, seisused, külad, religioon, sõjad jne, kuid need on nähtavad ennekõike oma kogukonna liikmetele" (Krull 2012: 116, 117). Filosoof Margus Ott (snd 1975) kirjutab raamatus *Väekirjad* universumi arengukomponendi — väe tekkimisest ja muutumisest; see tekitas pärast Suurt Pauku füüsikalise, keemilise ja bioloogilise evolutsiooni tulemusena inimkultuuri (Ott 2015). Oluline mõiste on Otil isend ehk olend, mis käib nii inimese, looma, ainurakse, keemilise ühendi kui ka füüsikaliste elementaarüksuste kohta. Oma doktoriväitekirjas tänab ta teiste seas kaasinimesi, hunte, mände, putkloomi, käsni, mitmesuguseid keemilisi ühendeid ja footoneid, "kelleta käesolev töö poleks võimalik olnud" (Ott 2014: 10).

Valdur Mikita (snd 1970) kirjutab: elusainel on potentsiaalne võimalus teadvuse tekkeks. Inimene = primaat (nendelt pärinevad inimlikud ehk primaatide väärtused) + reptiil (kellega on inimesel ühised ajuosakesed ja kellelt oleme pärinud alalhoiuinstinkti) + kala (kehaehituse põhiplaan, siseelundite paigutus) (Mikita 2015). Teisal oletab ta teadvuse olemasolu robotitel, loomadel, taimedel ja neist moodustatud süsteemidel (Mikita 2016). Arvo Sirendi eristab juba osutatud raamatus (2012) inimest loomast, kellel pole vaimu, kuid on hing nagu inimesel.

SEMIOSFÄÄR

Vernadski õpetuse tõlgendamise ja kasutamisega on agaralt tegelnud semiootik Juri Lotman (1922–1993), biosemiootik Kalevi Kull (snd 1952) jt. Pärast tutvumist Vernadski töödega kirjutas Lotman (19. märtsil 1982) semiootik Boriss Uspenskile (snd 1937): Vernadski "pidas elus ja surnud (tardunud, nagu ta ütleb) ainet kaheks iidseks kosmiliseks algeks, mis ilmnevad erinevates vormides, kuid on alati üksteisest lahutatud ja alati kokkupuutes". Lotman jätkab: "Kuid ma olen veendunud, et mõtlemist ei saa tuletada mitte-mõtlemisest (iseasi, et arvatavasti ei peaks me jätma loomi mõtlemiseta, ja võimalik, et elu mõtlemiseta on võimatu). Kuuluvad ju elu juurde kõik elutegevuse vormid alates anaeroobsetest bakteritest kuni keerulisemate vormideni, nii on ka mõtlemisel (semioosil) lihtsad ja keerulised vormid" (Lotman 2014: 24).

Biosfäärist tuletatud mõiste "semiosfäär" võttis Lotman kasutusele 1984. aastal:

> See, kuidas Vladimir Vernadski mõistab biosfääri olemust, võib olla kasulik meie poolt tarvitusele võetava mõiste [semiosfäär] määratlemisel [---]. Vernadski on määratlenud biosfääri kui ruumi, mis on täidetud elusainega. "Elusaine," on ta kirjutanud, "on elusorganismide tervikkogum." [---] Juba see, et elusainet käsitatakse kui orgaanilist tervikut — kui kelmet planeedi pinnal [---] räägib sellest, et Vernadski mõistab biosfääri üksikorganismi suhtes primaarsena. [---] Mis tahes piiri või kelme funktsioon — elusraku membraanist kuni biosfäärini kui kelmeni, mis Vernadski arvates ümbritseb meie planeeti, ja semiosfääri piirini — taandub sissetungi piiramisele, välise filtreerimisele ja adapteerivale ümbertöötamisele sisemiseks (Lotman 1992: 2021, 2025).

Lotman on semiosfääri nimetanud veel semiootiliseks universumiks, mida ei tohi segi ajada noosfääriga.

Kommunikatsioon on üks olulisi üld- ja semiootikamõisteid. Kommunikatsiooni võiksime käsitada nii organismidevahelise kui ka -sisesena, rakkudevahelise ja -sisesena, ning selle iseloom oleneb sellest, kas tegemist on hulkrakse või ainurakse olendiga,

sh prokarüootide või eukarüootidega. Mida primitiivsem on organism, seda vähem temast teatakse, kuid seda olulisemad on nad semiosfääris toimuva mõistmiseks.

Lotmani semiosfääri mõiste on leidnud kasutamist paljude erialade inimeste poolt. Tartu kunstniku Anon Porxi installatsioon "Semiosfäärist biosfääri ja tagasi" kevadel 2009 koosnes kolmest kokakoola plastpudelist (prügi), "millest üks oli täidetud Emajõe vee, teine värske heinaga ja kolmas uriiniga", visualiseerimaks hüpoteetilist teekonda suletud semiosfääri ja tagasi, et lõpuks öelda: "kogu retk ongi toimunud semiosfääris" (barokkputo 2009).

Semiootik Kaie Kotov (snd 1978) küsib ajakirjas *Hortus Semioticus*, kas semiootika on uus geoloogia, arvates, et Lotmani semiosfäärikontseptsiooni kujunemisele on mõju avaldanud nii Vernadski õpetus biosfäärist kui ka Belgia keemikust teadusfilosoofi Ilya Prigogine'i (1917–2003) termodünaamika- ja dissipatiivsete struktuuride ning keemiliste protsesside pööratavuse alaste uuringute tulemused (Kotov 2010). Kotov järeldab Vernadski tööde põhjal, et biosfääri kujundava elusaine biogeenne energia teisendub noosfääris mõistuse abil "inimkultuuri energiaks". Ta osutab Vene keeleteadlasele Vjatšeslav Ivanovile (1929–2017), kes on väitnud, et semiootikute ülesanne on kirjeldada semiosfääri, milleta noosfäär oleks mõeldamatu. Kotovi enda arvates on inimene noosfääri osa oma mõtte, mitte tehnoloogia kaudu. Noosfäär olevat piltlikult öeldes biosfäärist (mõõgaga) välja raiutud.

Fotokunstnik ja meediateoreetik Peeter Linnap (snd 1960) arutleb fotosemiootika arengu üle, lähtudes Lotmani ja Kulli vaadetest semiosfäärile ning olles juba varem ise võtnud kasutusele mõiste "fotoversum" (Linnap 2006). Geoloog Ivar Puura (1961–2012) peab Inglise füüsikule Stephen Hawkingile (1942–2018) toetudes tunnetust ja kommunikatsiooni laias laastus seotuks modelleerimisega (Puura 2007). Informaatikud on seda käsitlenud infoprotsessina, semiootikud märkide ja sümbolite tõlgendamise ehk semioosina. Semiosfäär kui suur mudel on tema arvates vaadeldav nn virtuaalse keskkonnana, kus subjektide märgid ja mudelid omavahel suhtlevad ning semiosfääri idee ise on samuti mudel. Puura arutleb veel koolifüüsika üle: teadvus ei kuulu loo-

dusesse, küll aga inimene, ja sinna kuulub ka noosfäär, mis oli eeskujuks semiosfääri mõiste tuletamisel. Noosfääri kuulub bioloogiline inimene ja tema tekitatu (ehitised, rajatised, masinad, sünteetilised materjalid jm). Sinna ei kuulu tema arvates näiteks poliitika, kunst, sõjandus, religioon, psüühika, sotsiaalsed protsessid.

Kalevi Kullile meenutab Lotmani semiosfäär Uexkülli *Umwelt*'i ehk omailma, olgugi et Lotman polnud selle mõistega tuttav (Kull 2008). Kulli sõnul on mäluprotsess ise

> eluprotsess, suhete hoidumine — mis ühtlasi korraldab ainet ringi. [---] Kui defineerida füüsikat (ehk täppisteadusi) kui distsipliinide kogumit, mis tegelevad seaduste uurimisega, mida keegi pole kehtestanud — sest loodusseadused on universaalsed ja loodamatud —, siis saab semiootikat määratleda kui valdkonda, mis tegeleb elu (sealhulgas inimeste ja kultuuride) poolt kehtestatud seaduspärade (suhete, reeglite) uurimisega (samas: 668–669).

BIOSEMIOOTIKA, UEXKÜLL JA OMAILM

Granö raamatu ilmumisest oli möödas veidi üle kümne aasta, kui ilmus biosemiootika ja omailmaõpetuse rajaja Uexkülli teos omailmast — kompimis-, haistmis-, kuulmis- ja nägemismeelest kui organismi ümbritsevast neljast, väljapoole järjest õheneva rüü kestast (Uexküll 1936). Granö kasutab mõistet "lähikeskkond" ehk miljöö, kaugkeskkonnaks on tal kaugem maastik. On huvipakkuv, et Granö eristab maastikes ka häälitsusi — ajal, mil mürareostus polnud kujunenud veel omaette probleemiks. Kahest inimese omailma komponendist, mis sajandite jooksul sesoonselt muutuvad, saab üsna hea ülevaate Vladimir Lapini (1945–2005) raamatust *Peterburi lõhnad ja helid* (Lapin 2015).

Kui Uexküll oma seisukohti arendas, polnud veel võimalik mikroorganismide omailmaga tegelda. Pealegi pole neil ei nina, kõrvu ega silmi, mis aga ei tähenda, et nad omailmas hakkama ei saaks. Uexküll rõhutabki, et elusorganismid sobivad omailma ja on seal kohanenud. Bakterid on näide kõige primitiivsematest

organismidest, mille omailm asub keerukamate hulkraksete seedekulglas. Ükski organism ei saa elada omailmata, nii nagu ta ei saa elada keskkonnata, olgu selleks siis bio- või antroposfäär või maastik. Kuid kes või mis ei saa elada noosfäärita?

LÕPETUSEKS NOOSSÜSTEEMI ALGUSEST

Vernadskil kuulub inimene kord biosfääri, kord noosfääri (psühhosfääri). Osalt varasemat korrates: noosfäär peaks gaasifaasi sisaldava atmosfääri, vedelfaasi sisaldava hüdrosfääri ja tahket faasi sisaldava litosfääri kõrval olema üks Maa sfääridest olenemata sellest, kas me nimetame temas sisalduvat faasi intelligentsuseks, vaimuks, hingeks, elujõuks või millekski muuks. Paul R. Samsoni ja David Pitti toimetatud kogumikust (1999) leiame neli noosfääri definitsiooni: (1) noosfäär on inimteadmiste ja -tegevuse tulemusena ümber kujundatud biosfäär, nii nagu kirjutas Vernadski 1920. ja 1930. aastatel; (2) noosfäär on evolutsiooni lõplik ja vältimatu sfäär, nagu seda oma religioossetele vaadetele tuginedes kirjeldasid Teilhard ja Le Roy 1920. aastatel; (3) noosfäär on globaalmõistuse ilming: kas summa kõikidest intellektuaalsetest protsessidest, tehnoloogiline üleilmastumine (eriti üleilmne arvutivõrk), arvutitel põhinev tehisintellekt, globaalküla,[7] globaalne aju,[8] või superteadvus;[9] (4) noosfäär on vaimne sfäär, millele on omane loovus ja suures osas ennustamatud muutused, nagu seda on kirjeldanud Prantsuse filosoof ja Nobeli kirjandusauhinna laureaat Henri Bergson (1859–1941) oma raamatus *Loov evolutsioon* (2005).

Kahest viimasest definitsioonist võib välja lugeda, et noosfäär on globaalmõistuse ilming, tehisintellekt või vaimne sfäär, s.o ül-

[7]Kanada päritolu filosoofi ja kommunikatsiooniteoreetiku Marshall McLuhani (1911–1980) seisukoht 1960. aastate algul.

[8]Viide Peter Russelli (snd 1946) 1982. aastal ilmunud raamatule *The Awakening Earth: The Global Brain* (Ärkav maakera: Globaalne aju).

[9]Viide Steve Mizrachi (snd 1970) 1997. aastal ilmunud artiklile tehnotunnetuse, infomüstitsismi ja entroopiavastase sõja kohta.

distatult — mõistus. Elu ja mõistus kujutavad endast kolmest faasist koosneva rakulise biogeoloogilise moodustise füüsikalisi ja keemilisi siseprotsesse, mis võimaldavad organismil asuda keskkonnaga vastastikmõjusse ning tagavad iseendaga hakkamasaamise ja täiustumise. Laiemalt võetuna on (tehis)mõistuse keskkond võrreldav arvuti riistvara või internetiga, mis on vastastikmõjus tarkvaraga.

Sel moel arutades jõuame paratamatult järeldusele, et juba esimene Maal tekkinud organism oli noosüsteem, mis aja jooksul muutus Vernadski õpetuse kohaselt suureks geoloogiliseks jõuks ja hiljem tekkinud inimene veelgi suuremaks. Universumi areng on ennustamatu, kuid iseendaga hakkama saaval robotil on eeldus muutuda inimesestki suuremaks geoloogiliseks jõuks — ka lähitaevakehadel. Kõhklejatele olgu öeldud, et isegi juba 3,5 miljardit aastat tagasi tekkinud rakutuumata bakterid suhtlevad omavahel keemiliste ühendite abil; neil on hulgatunnetus ja ühised ettevõtmised: nad ehitavad vajaduse korral oma kehadest kaitserajatisi, kujundavad keha mürgipommiks, pannes selle vaenlase leeris plahvatama, oskavad sõda lõpetada, kui vaenlane on sünteesinud tõhusa vastumürgi — kõik selleks, et pühenduda paljunemisele, s.o liigi säilitamisele. Ja kõik see teeb neist iseendaga paremini hakkamasaavad olevused, kui seda on inimene (Veski 2017b).

Loodust pole vaja liialt keeruliseks mõelda. Tuleb hoida silma peal kõrvalvaldkondades tegutsejatel ja püüda aru saada, kes uurib organismi, kes tema keskkonda, kes neist kahest koosnevat süsteemi. Eesti väiksus võimaldab eri valdkondades tegutsejatel üksteise tööga kursis olla. Muidu võib juhtuda, et jäädaksegi vaidlema nagu pimedad elevandikompajad, kellest üks puudutab sabaotsa, teine jalga, kolmas kõrva, neljas lonti ja viies külge, ega jõuta üksmeelele, kas elevant sarnaneb luua, samba, lehe, köie või kindlusemüüriga. Loodus on üks ja selle mõistmiseks tuleb ühendada kõigi teadusharude esindajate pingutused.

Kirjandus

A l l i k, Jüri, Endel T u l v i n g 2003. Ajas rändamine ja kronesteesia. — *Akadeemia*, nr 5, lk 915–938

A r o l d, Ivar 2001. Mõtte käike maastikulistel väljadel. — Hannes Palang, Helen Sooväli (toim.). *Maastik: loodus ja kultuur. Maastikukäsitlusi Eestis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 36–39

b a r o k k p u t o 2009. Anon Porx'i installatsioon "Semiosfäärist biosfääri ja tagasi". Blogspot.com/2009/12/anon-porxi-installatsioon-semiosfaarist.html, 14. detsember

B e r g 1925 = Берг, Лев Семенович. География и ее положение в ряду других наук. — *Вопросы страноведения.* Москва—Ленинград, с. 3–17

B e r g s o n, Henri 2005. *Loov evolutsioon*. Tlk Margus Ott ja Heete Sahkai. Tartu: Ilmamaa

B e r l e a n t, Arnold 2000. Märkmeid kultuuriesteetika kohta. — Konverentsi "Koht ja paik II. Tallinn 13.–14. X 2000" teesid. Www.eki.ee/km/place/abstracts2.pdf, lk 15–16

B e r l e a n t, Arnold 2002. Notes for a Cultural Aesthetic. — Virve Sarapik, Kadri Tüür, Mari Laanemets (eds.). *Koht ja paik. II. Place and Location. II*. (Eesti Kunstiakadeemia toimetised, 10. Proceedings of the Estonian Academy of Arts, 10.) Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, lk 19–26

B l i j, Harm J. de, Peter O. M u l l e r 1988. *Geography: Regions and Concepts*. New York: Wiley

C a l l e n b a c h, Ernest 2009 (1975). *Ecotopia: The Notebooks and Reports of William Weston*. New York: Bantam Books

C o m m o n e r, Barry 1971. *The Closing Circle: Nature, Man, and Technology*. New York: Knopf

E i n a s t o, Rein 2004. Pöördumine kõigi Eesti inimeste poole. — *Kes-Kus*, 1. aprill

E i n a s t o, Rein 2008. Keskkondlikke kokkusaamisi suvekuudel. — *Keskkonnatehnika*, nr 5, lk 49–52

E i n a s t o, Rein 2013. Roheline vaimsus aitab ellu jääda. — *Kortsleht*. Http://kortsleht.softf1.com/node/130

G r a n ö, Johannes Gabriel 1922. *Eesti maastikulised üksused. Deutsches Referat: Die landschaftlichen Einheiten Estlands*. Tartu: K. Mattiesen

H a r t s h o r n e, Richard 1939. The Nature of Geography. Https://laboter.iesa.ufg.br/up/214/o/Livro-The_Nature_of_Geography.pdf

H e r s k o v i t s, Melville J. 1948. *Man and His Works: The Science of Cultural Anthropology*. New York: Knopf

J a u h i a i n e n, Jussi S. 2001. Maastik uuema ühiskonnageograafilise lähenemise aspektist. — Hannes Palang, Helen Sooväli (toim.). *Maastik: loodus ja kultuur. Maastikukäsitlusi Eestis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 22–29

K a a r i s t o, Maarja 2011. Fanny de Sivers. Inimene, loom, inimloom. — *Vikerkaar*, nr 1–2, lk 199–202

K o k o v k i n, Toomas 2001. Viis mõtet maastikust. — Hannes Palang, Helen Sooväli (toim.). *Maastik: loodus ja kultuur. Maastikukäsitlusi Eestis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 40–44

K o t o v, Kaie 2002. Semiosphere: A chemistry of being. — *Sign Systems Studies*, Vol. 30, No. 1, pp. 41–55; www.google.ee/#q=kaie+kotov+vernadski

K o t o v, Kaie 2010. Do you mind? Does it matter? Semiotics as a science of noosphere. — *Hortus Semioticus*, No. 6, pp. 104–106; www.ut.ee/hortussemioticus/6_2010/kotov.html

K r u l l, Hasso 2012. Loom on inimesele inimene. — *Vikerkaar*, nr 7–8, lk 112–122

K u l l, Kalevi 1999. Towards biosemiotics with Yuri Lotman. — *Semiotica*, Vol. 127, No. 1/4, pp. 115–131

K u l l, Kalevi 2008. Biosemiootika. — *Keel ja Kirjandus*, nr 8–9, lk 665–674

K u n n u s, Mihkel 2017. Meie komberuum Vernadskiga ja Vernadskita. Http://mihkelkunnus.blogspot.com.ee/2017/03/, 19. märts

K ä n d l e r, Tiit 2012. *Endel Lippmaa: mees parima ninaga. Dokumentaalne teadusromaan*. Tallinn: Ajakirjade Kirjastus

K ö s t n e r, Ott 2005. Internet kui neurovõrk. Www.kirikiri.ee/article.php3?id_article=207

L a p i n, Vladimir 2015. *Peterburi lõhnad ja helid*. Tallinn: Nornberg & Co

L a u r i t s, Peeter 2005. Labürint. Www.squidproject.net/pdf/12_Laurits_Laburint_est.pdf

L e h a r i, Kaia 2001. Loodus, keskkond või maastik? — Hannes Palang, Helen Sooväli (toim.). *Maastik: loodus ja kultuur. Maastikukäsitlusi Eestis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 66–73

L e n i n, Vladimir 1946. *Materialism ja empiriokritiitsism. Kriitilisi märkmeid ühe reaktsioonilise filosoofia kohta*. Tallinn: Poliitiline Kirjandus

L e v a l d, Heino 2009. *Tehnoökoloogia*. Tallinn: Euroülikool

L i n n a p, Peeter 2006. Fotoloogia V. Fotograafia semiootika vaatevinklist 3: Lotmanist ja semiosfäärist. Photology V. Photography from the point of view of semiotics 3: Lotman and semiosphere. — *Kunst*, nr 2, lk 37–43

L o t m a n, Juri 1992 (1984). Semiosfäärist. — *Akadeemia*, nr 10, lk 2019–2043. Tlk Kajar Pruul

L o t m a n, Mihhail 2014. The paradoxes of the semiosphere. — Valter Lang, Kalevi Kull (eds.). *Estonian Approaches to Culture Theory*. Tartu: University of Tartu Press, pp. 22–33

L u i k, Viivi 2001. Mis on maastik? — Hannes Palang, Helen Sooväli (toim.). *Maastik: loodus ja kultuur. Maastikukäsitlusi Eestis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 7

M a n d e r, Ülo 2001. Maastiku ja maastikuökoloogia mõistest. — Hannes Palang, Helen Sooväli (toim.). *Maastik: loodus ja kultuur. Maastikukäsitlusi Eestis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 30–35

M a r k s o o, Ann 2001. Maastikust kui geograafia tuumikmõistest. — Hannes Palang, Helen Sooväli (toim.). *Maastik: loodus ja kultuur. Maastikukäsitlusi Eestis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 18–21

M i k i t a, Valdur 2015. *Lindvistika, ehk, metsa see lingvistika*. Vara: HM

M i k i t a, Valdur 2016. *Lingvistiline mets: Tsibihärblase paradigma. Teadvuse kiirendi*. Tallinn: Grenader

O j a, Tõnu 2001. Maastikuteaduse objektist. — Hannes Palang, Helen Sooväli (toim.). *Maastik: loodus ja kultuur. Maastikukäsitlusi Eestis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 53–56

O s t w a l d, Wilhelm von 1909. *Energetische Grundlagen der Kulturwissenschaft*. Leipzig: Klinkhardt

O t t, Margus 2014. Vägi. Individuatsioon, keerustumine ja praktika. (Tallinna Ülikool. Humanitaarteaduste dissertatsioonid, 17.) Http://talgujad.tartu.ee/14_algus/ott_margus.pdf#page=5

O t t, Margus 2015. *Vägi: väekirjad. I*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus

P a l a n g, Hannes 2001. Maastikest siin raamatus. — Hannes Palang, Helen Sooväli (toim.). *Maastik: loodus ja kultuur. Maastikukäsitlusi Eestis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 8–10

P a l a n g, Hannes 2008. Maastik kui mull: Piirid ja peegeldused. — Heiki Pärdi, Elo Lutsepp, Maret Tamjärv (toim.). *Maa-arhitektuur ja maastik. Rural Architecture and Rural Landscape*. (Eesti Vabaõhu-

muuseumi toimetised, 1.) Tallinn: Eesti Vabaõhumuuseum, lk 141–154

P a l a n g, Hannes, Helen S o o v ä l i (toim.) 2001. *Maastik: loodus ja kultuur. Maastikukäsitlusi Eestis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

P e i l, Indrek, Kalev T a r k p e a 2012. Füüsikalise looduskäsitluse alused. Õpik gümnaasiumile. Tartu: Eesti Füüsika Selts. Https://opik.fyysika.ee/index.php/book/view/17#/section/154

P r e e m, Martti 2001. Linn — linnamaastik — linnaruum — linnakeskkond. — Hannes Palang, Helen Sooväli (toim.). *Maastik: loodus ja kultuur. Maastikukäsitlusi Eestis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 74–76

P u u r a, Ivar 2007. Järelsõna. Mudelid me ümber ja me sees. — Evelin Verš, Leeli Amon (toim.). *Mudelid ja modelleerimine*. (Schola Geologica, III.) Tartu: Eesti Looduseuurijate Selts, lk 84–87

R a d e r m a c h e r, Franz Josef 2005. *Tasakaal või häving. Ökosotsiaalne turumajandus kui üleilmse jätkusuutliku arengu võti*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus

R a u d, Rein 2013. *Mis on kultuur? Sissejuhatus kultuuriteooriasse*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus

R e i n t a m, Endla 2007. Inimese mõju tugevnemine loodusele. Http://data.vk.edu.ee/RDER/RDER61/Keskkonnakaitse/Loengud/Loengud.tmp.pdf

S a a r, Sirgi 2015. Altruism taimedel: kaasuv kohasus ja kooperatsioon. — Lauris Kaplinski, Lauri Laanisto, Maarja Öpik, Alo Vanatoa, Toomas Tammaru, Mark Gimbutas, Kalevi Kull (toim.). *Piiride teooria*. (Schola Biotheoretica, XLI.) Tartu: Eesti Looduseuurijate Selts, lk 83–97

S a m s o n, Paul R., David P i t t (eds.) 1999. *The Biosphere and Noosphere Reader: Global Environment, Society and Change*. London — New York: Routledge

S e m m, Kadri. 2010a. Miljöö mõistest ning miljööväärtuslike alade moodustamisest Tallinna linnaplaneerimises Põhja-Tallinna näitel. — Mihkel Kangur, Vaido Kraav, Hannes Palang, Jaan-Mati Punning (toim.). *Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat, 37*. Tallinn: Eesti Geograafia Selts, lk 42–64

S e m m, Kadri 2010b. Miljöö mõistest tänapäeva linnaplaneerimises. — *Akadeemia*, nr 5, lk 796–813

S i n i j ä r v, Urve 2001. Maastikust, kultuurist ja identiteedist. — Hannes Palang, Helen Sooväli (toim.). *Maastik: loodus ja kultuur. Maastikukäsitlusi Eestis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 11–17

S i r e n d i, Arvo 2009. Globaliseerumisest: Futuroloogiline modelleerimine. — *Haridus*, nr 3–4, lk 10–12

S i r e n d i, Arvo 2012. *Kaheharuline inimaru ja mõtte hargnemine, ehk, Binaarseid opositsioone ja muid dihhotoomiaid*. I osa. Saku: A. Sirendi

S i r e n d i, Arvo 2014. *Kaheharuline inimaru ja mõtte hargnemine, ehk, Binaarseid opositsioone ja muid dihhotoomiaid*. II osa. Saku: A. Sirendi

S i v e r s, Fanny de 2010. *Jumala loomaaed — tuttav tundmatu maailm*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

S o o v ä l i - S e p p i n g, Helen 2018. Euroopa maastikukonventsioon on avaliku ruumi poliitika nurgakivi. — *Sirp*, 12. jaanuar

S t r a n d b e r g, Marek 2000. Põlevkivi — *in memoriam*. — *Eesti Loodus*, nr 5, lk 164–166

S t r a n d b e r g, Marek 2013. Inimkonna ajalugu on aina rohkem keskkonna nägu. — *Sirp*, 13. juuni

T o n s k a, Arnold 1936. *Juht ja mass. Juhtimisproblemaatika põhijooned*. Tartu: Eesti Kirjastuse Kooperatiiv

T ü ü r, Kadri 2014. Piirideta keskkonnahumanitaaria? Www.elus.ee/TBK_UUS/?do=files&fileid=523&type=p

U e x k ü l l, Jakob von 1936. *Niegeschaute Welten. Die Umwelten meiner Freunde. Ein Erinnerungsbuch*. Berlin: Fischer

V a h e r, Vaapo 2001. Kosmoseteekond: läbi nälja ja vere. — *KesKus*, nr 2.

V a s s i l j e v, Peeter 2000. Maastikuarhitektuur — mis see on? — *Eesti Loodus*, nr 5, lk 170–171

V e r n a d s k i 1926 = Вернадский, Владимир И. *Биосфера*. Ленинград: Научное химико-техническое издательство, Научно технический отдел В. С. Н. Х.

V e r n a d s k i 1934 = Вернадский, Владимир И. Значение биогеохимии для познания биосферы. (“Проблемы биогеохимии”.) Ленинград: Изд. АН СССР; www.book-ist.ru/vernad/vern.html

V e r n a d s k i 1936 = Вернадский, Владимир И. Научная мысль как планетное явление. Http://vernadsky.lib.ru/e-texts/archive/thought.html#tthFtNtBBE

V e r n a d s k i 1965 = Вернадский, Владимир И. Химическое строение биосферы Земли и ее окружения. Москва: Наука

V e s k i, Rein 1996. Antropogeensed maastikud ja sotsiaalne rekultiveerimine. — *Eesti Turvas*, nr 3–4, lk 26

V e s k i, Rein 2017a. *Tappev mõistus ehk elus- ja surnud aine, bio- ja noosfäär, inimkonna autotroofsus Vernadskiga ja Vernadskita*. Tallinn: Turbateabe OÜ

V e s k i, Rein 2017b. Teadlane kirjutab: sõda on viis, kuidas elusloodus endaga hakkama saab. Http://forte.delfi.ee/news/maa/teadlane-kirjutab-soda-on-viis-kuidas-elusloodus-endaga-hakkama-saab?id=78002764

V e s k i, Rein 2017c. Teadlane küsib: Kas me oleme ikka veel *homo sapiens sapiens*'id? Http://forte.delfi.ee/news/teadus/teadlane-kusib-kas-me-oleme-ikka-veel-homo-sapiens-sapiensid?id=77404744

REIN VESKI (1933) on lõpetanud Tallinna Polütehnilise Instituudi kütuste keemilise tehnoloogia erialal (1957); tehnikakandidaat (1969, Eesti NSV Teaduste Akadeemia keemia instituut). Töötanud 1959–1994 TA keemia instituudis (1970–1994 vanemteadur), Tallinna Tehnikaülikooli põlevkivi instituudis (2002–2005 vanemteadur) jm. 1980. aastatel juhendanud keemia instituudi kõrgema astme teaduse metodoloogiaseminari. Erialaste publikatsioonide kõrval avaldanud töid keemia, geoloogia, geograafia ja mullateaduse metodoloogia alal ning Vladimir Vernadski biosfääriõpetuse kohta, samuti koduloolisi raamatuid.

JANELI ÕUN. Autoportree (ofort, 2017)

MÕNEST DEMOKRAATIA ELUJÕULISUSE TINGIMUSEST

Charles Taylor

Tõlkinud Tanel Pern

III

Millised on aga sellise riigi võimalikkust või elujõulisust tagavad tingimused? Võime otsekohe nimetada mitmeid tingimusi, mis selle võimatuks muudavad. Minu kolmandast vaatepunktist lähtuva demokraatliku elu käsitluse keskmeks on arusaam kõigi selle osaliste võrdsest väärikusest, kuna riiki tuleb selle järgi väärtustada kodanikuväärikuse ühtse allikana. Seda nägid nii juba varaseimad Kreeka demokraatiad, mis mõnikord nimetasid oma kodanikke "võrdseteks".[3] Ent mitte kõik nende ühiskondade asukad ei kuulunud kodanike klassi. Sellised ühiskonnad olid koduks kõige ebavõrdsemat laadi suhetele, sealhulgas orjusele, mille tegi võimalikuks allutatute riigivalitsemises osalemise keeld, mis nõnda tagas riigi toimimise kõigi kodanike võrdse seisundi kaitsjana.

Tänapäevane arusaam demokraatiast on hoopis teistsugune. Nüüd peab see hõlmama kõiki. Praegust Lõuna-Aafrika režiimi ei pea demokraatlikuks mitte keegi peale selle apologeetide. Demokraatlik režiim on seega ühitamatu selliste suhetega, mis takistavad inimesi tajumast üksteist võrdsetena, olgu need suhted siis kultuurilised või majanduslikud. Endiselt hierarhilistest kuju-

---

Algus eelmises numbris.

[3]Nõnda oli see näiteks Spartas.

telmadest läbi imbunud kultuuris, mis asetab eri seisused selgelt erinevatele astmetele, ei saa selline riik eksisteerida. Samasugune puudujääk kaasneb ka olukorraga, kus majanduslik võim on ülitugevalt koondunud ja kus näiteks suurmaaomanikud seisavad silmitsi maata talupoegadega.

Siit kerkib omakorda küsimus demokraatia ühitatavusest erinevate majanduslike režiimidega, nii sotsialistlike kui kapitalistlikega. Pöörduksin selle juurde hiljem tagasi. Et selleks pinda ette valmistada, käsitleksin esmalt mõningaid muid tingimusi.

1.

Üheks neist on ühtsuse tingimus. Minu kaitstava kolmanda vaate kohaselt on sedalaadi valitsusvormile omane asjaolu, et selle osalised näevad end hõlmatuna oma kodanikuõiguste ühisesse kaitsmisse. See ei tähenda üksnes niisuguse režiimi üldist tunnustamist, vaid seda, et nad tunnevad end neid õigusi ühiselt kaitstes väga konkreetsel viisil oma kaasmaalastega seotuna. Iga demokraatia- ja õigusriigivastane kuritegu, nagu Tšiilis septembris 1973 toimunud riigipööre, eriti aga veel selline, millega kaasnevad massilised tapmised, mõjub tsiviliseeritud maailma avalikule arvamusele alati tugeva šokina. Paljud inimesed sooviksid meeleldi pakkuda oma abi. Seda põhjusel, et nad on end põhimõtteliselt sidunud demokraatia kui poliitikavormiga. See soov võib paraku aga, nagu teame, jääda vaid heaks kavatsuseks ning peagi meelest minna, kuna selle koha täidavad teised rahvusvaheliselt tähelepanu pälvivad sündmused. Kodaniku tahe kaitsta oma põhiseadust, solidaarsus kaasmaalastega, kelle õigusi rikutakse, peab tõelise mõju avaldamiseks olema sellest tugevam. See tugevus peab välja kasvama solidaarsustundest, mis pelgast üldsõnalisest demokraatiale pühendumisest enam seoks mind teiste konkreetsete isikute, minu kaasmaalastega.

See solidaarsustunne on osa eespool mainitud "patriotismi" algsest tähendusest. Tänapäeval on selle sõna tähendus muutunud, vähemalt inglise ja prantsuse keeles. See on nihkunud tähenduselt lähemale "rahvuslusele", mida selle all sugugi silmas ei peetud näiteks Ameerika või Prantsuse revolutsiooni ajal. Ent

see muutus pole sugugi kõrvaline. Sest kodanike solidaarsustunne tugineb tänapäeval suuresti rahvustundele. Ma ei tea tänapäeva maailmas mitte ühtegi juhtumit, kus see tunne oleks tugev, toetumata vähemasti osalt rahvuslusele.

Rahvuslikule identiteedile toetumisest võib aga saada nõrkuse allikas. Rahvuslik identiteet põhineb sageli keelel või kultuuril ning rajaneb teataval arusaamal kultuurilise rühma ajaloost ja geneesist — mis võib olla osalt fiktiivne. Rahvusteadvus sõltub tugevalt teatud laadi narratiivist, millest tuleneb arusaam selle kohta, kust me tuleme ja kuhu läheme. Ent sellel privilegeeritud narratiivil ei pruugi olla mitte mingit seost sellega, et me end ühiselt ise valitseme. Vastupidi, see narratiiv võib hõlmata midagi sellega hoopis ühitamatut. Terve 19. sajandi ja 20. sajandi esimese poole vältel uskus suur osa Prantsusmaa rahvastikust lugu prantsuse rahvuslikust suurusest, mis väljendas vaenu vabariiklike institutsioonide suhtes. Nende inimeste jaoks tähendas rahvuslus teistsuguste, harilikult rojalistlike režiimide nimel demokraatiale vastu töötamist. Selle häbiväärseks lõpptulemuseks oli Vichy valitsus. Õigemini oli Vichy viimaseks negatiivseks kogemuseks; de Gaulle täitis aga vabariikliku Prantsusmaa kaitsele asunud katoliiklasest ja rahvuslasest ohvitserina üleminekuprotsessis positiivse juhi rolli.

Pikas perspektiivis on üldjuhul stabiilsena püsinud sellised demokraatiad, mille puhul rahvuslik identiteet on põimitud enese valitsemise institutsioonidesse ja toimimistavadesse. Need on riigid, mille puhul rahvuslik narratiiv, olgu see siis müütiline või tõsieluline, võtab üheks oma põhiteemaks demokraatlike institutsioonide arengu, mille puhul rahvuslikku kuuluvust määratleb osalt ustavus neile institutsioonidele.

Anglosaksi demokraatiatel on selles plaanis vedanud. Eriti õpetlik on Briti juhtum. Sest demokraatlikku riiki ei ähvarda tegelikult mitte üksnes nõrk ühtsustunne, vaid sellest rohkemgi veel tugevad sisemised lõhed. Kui neid lõhesid ei kompenseeri tugevam rahvusliku solidaarsuse tunne, võivad tsiviilkonfliktid enese valitsemise institutsioonid minema pühkida ning asendada despootliku vormiga. 20. sajandi Briti poliitikale on ühe huvitava joonena olnud omased tugevad klassivastandused. Töölisklassi

liikumine kujunes välja mitmekesises ja värvikas institutsionaalses struktuuris — ametiühingud, kooperatiivid, Tööpartei; ning veel hiljuti kuulus selle poolehoidjate hulka enamik töölistest. Sellest sai mõnes mõttes omaette poliitiline subkultuur. Ent selle subkultuuri keskmeks oli toetus parlamentaarsele valitsemisvormile. See tähendab, et veel üsna hiljuti oli Briti poliitika polariseerituse tagajärjeks hoopis demokraatliku režiimi tugevnemine. Asjaolu, et see tulevikus nii enam ei pruugi olla, on Briti parempoolsete poliitikute mõningate arutute liialduste tagajärg, mida käsitleksin lähemalt allpool.

2.

Teiseks tingimuseks, mida lähemalt vaatleksin, on osalus. 20. sajandi lõpu suuri demokraatiaid alaliselt ähvardavaks ohuks on osaluse atrofeerumine. Seistes silmitsi järjest enam bürokraatlikuks muutuva valitsusega, mis peab ise omakorda sobituma teiste suurte, eelkõige korporatiivsete bürokraatiatega ja nende keskel toimima; mille otsuste kõrvalmõjudest kellelgi täit ülevaadet ei ole; mis tegutseb ühiskonna kui terviku ja miljoneid inimesi hõlmava keeruka majandussüsteemi mastaapides — kõige selle ees tunnevad paljud kodanikud üha suuremat abitust ning kipuvad sellest eemale hoidma. Tulemuseks on õhustik, kus majanduslik teooria hakkab tunduma kõige kohasemana. Enamgi veel, selle mehhanismid näivad meie bürokraatlikul ajajärgul olevat demokraatia viimane ja parim lootus.

Samas on aga ka selge, et osaluse atrofeerumine paratamatult õõnestab ühises enese valitsemise töös osalemise tunnet. Demokraatia minu kirjeldatud kolmandas tähenduses seda väga kaua välja ei kannata. Täpsemalt — suuresti vaikivas bürokratiseerunud ühiskonnas, milles osaluse ainukeseks vormiks on iga nelja aasta järel hääletamas käimine, oleks kodanikuväärikuse tunnet raske alal hoida; selle tagajärjel nõrgeneks ka tunne, et seadused ja institutsioonid on selle väärikuse ühiseks varaaidaks, seejuures võib-olla piirini, kus see tunne täielikult kaoks.

Demokraatia toitub seega otseosalusest. Selle all pean ma silmas liikumisi, mille puhul kodanikud ise organiseeruvad, et mõ-

jutada poliitilist protsessi, muuta avalikku arvamust, survestada valitsust, saavutada teatud inimeste valimist või teinekord teha ise midagi sellist, mida valitsus ei tee.

Sellised liikumised loovad kodanikuvõimu tunnet, ent ühtlasi ka ühise eesmärgi tunnet, mida ma eespool kirjeldasin rousseau'likku kujutlust üldsuse tahtest toitva kogemusliku tuumana. Lisaks leiavad nad end sageli vastamisi suure bürokraatliku valitsuse ja korporatsioonidega. Sellest on omakorda kerge võrsuma idee sellise riigi loomisest, mis mingil moel põhineks ainult otseosalusel. See oli üks põhimõtetest, millele toetus Nõukogude valitsuse mudel, mis laenati revolutsiooniliste tööliste ja soldatite nõukogude kogemusest ning millest esimeste revolutsioonijärgsete konstitutsioonide kohaselt oleks pidanud saama osa riigi igapäevasest juhtimisest.

Sellest sõnast on nüüdseks saanud enda kurb paroodia. Mitte iga niisugune katse ei pea aga jagama sama saatust. Siiski on sellel mudelil olulisi puudusi. Eeldus, et valitsus võiks põhineda üldsuse tahtel, on teostamatu, nagu eespool näitasin. Ent isegi juhul, kui otseosalus sellist illusiooni ei sünnita, isegi juhul, kui lahkarvamustesse ja konkurentsi suhtutakse sõbraliku poolehoiuga, oleks otseosaluse teel valitsemise tulemuseks aktiivsete vähemuste võim. Seepeale võidaks küsida, mis selles siis halba on. Sest praegugi valitsevad meid ju nõnda sageli varjatud vähemused — bürokraadid, seejuures nii riiklikud kui ka korporatiivsed. Ent massihääletusel põhineva režiimi mõte seisneb selles, et see toimib nende vähemuste suhtes mõningase tasakaalustava jõuna. Just selle olulise tõetera leiame majanduslikust teooriast. Kõigil mitteosalejatel iga nelja aasta järel oma sõna öelda võimaldav massihääletus ei pruugi kodanikuväärikuse nõuete vaatepunktist kuigi palju anda. Ent see on kodanike õiguste oluline tugitala ning seeläbi ühtlasi kaitsemüür, mis tagab, et nad sellest väärikusest täiesti ilma ei jää.

Elujõuline demokraatia peab marssima kahel jalal: massvalijaskonna ees vastutav keskvõim, ükskõik kui suur pettumus see protsess ka enese tõelise valitsemise vaatepunktist oleks; ning mitmekesised ja laia levikuga otseosaluse vormid. Küsimus seisab selles, kuidas neid omavahel ühitada; kas neist saavad pelgad

vastased, nii et osalustegevus võtab suuresti omamoodi demokraatliku partisanisõja kuju, püüdes takistada valitsust tegemast inimeste elu häirivaid ja ohustavaid asju, nagu mürgiste jäätmete ladustamine nende kodukandis või kiirteede ehitamine läbi nende elamurajoonide; või siis võtab see järjestikuste ühele probleemile pühendatud kampaaniate kuju — hüljeste tapmise või happevihmade poolt või vastu —, mille osalised heidavad endalt igasuguse vastutuse valitsuse tegevuse üleüldiste tagajärgede eest ning keskenduvad pelgalt oma eelistatud tulemusele.

Vastasseisud võimuga ja probleemikesksed kampaaniad on muidugi oluline osalustegevuse mõõde. Ent küsimus on selles, kuidas vältida olukorda, kus nad selle tervikuna üle võtavad. Selle põhiline alternatiiv seisneb osalemises parteilises tegevuses või otseses tegevuses, millel endal on mingid tagajärjed — viimased piirduvad sisuliselt paratamatult kohaliku tasandiga. See näib viitavat ühele sellist laadi "positiivse" osaluse võtmetingimusele: ühiskondliku võimu teatud mõttekale detsentraliseeritusele. Olukorras, kus kõik avaliku sfääri olulised küsimused lahendab keskvõim, mis paratamatult opereerib suurte mastaapidega ning on õige mitme sammu kaugusel kogukondadest, milles kulgeb inimeste elu, võivad parteiorganisatsioonid ise muutuda läbipaistmatuks ja rohujuuretasandi tegevuse suhtes leigeks; ja otsetoimimine muutub nõnda sisuliselt võimatuks.

Niisiis omandab suure tähtsuse võimu detsentraliseerimine. See võib olla nii territooriumi- kui ka institutsioonipõhine. Üheks näiteks viimasest on tööliste kaasamine riigi omanduses olevate tööstusettevõtete juhtimisse. Ent — ja siin me jõuame tagasi eespool käsitletud esimese tingimuse juurde — detsentraliseerimist ei saa läbi viia käsu korras. Riigi jagamisest omaette territoriaalseteks üksusteks või teadaandest, et töölised valigu nüüd tsehhikomitee, üksi ei piisa. Need üksused peavad vastama toimivatele identiteedikogukondadele. See kehtib ühtviisi nii ühiskonna kohta tervikuna kui ka väiksemas mastaabis. Juhul kui inimesed end nende üksustega ei samasta ega taju tõelist ühise saatuse ja ühise eesmärgi tunnet teistega, kes nendega sama kuuluvust jagavad, jääb osalus vaid soovunelmaks. Näeme seda juba teatud riikide kohalikel valimistel, kus valimisaktiivsus on äärmiselt

madal, oluliselt madalam kui üleriigilistel valimistel. Demokraatlikus riigis elujõulist otseosalust tagavaid tingimusi ei saa lihtsalt tühja koha pealt välja võluda.

Jällegi võib siin õpetlik olla Ameerika Ühendriikide näide. Tegemist on ühiskonnaga, mis on kaldunud olema ülitsentraliseeritud. Riigiga, kus ühiskonna regionaalsusele ja valitsussüsteemi föderaliseeritusele vaatamata on keskvõim muutunud ülitugevaks ja kohalik võim kokku kuivanud. Selle tagajärjeks on olnud mõningane oht osalustegevusele. Vaatamata USA poliitilise kultuuri osalustraditsiooni tohutule sügavusele ja tugevusele ähvardab see üha enam muutuda pelgalt vastasseisude ja üksikküsimuste keskseks. Samas pole sugugi lihtne öelda, mida sellega peale saaks hakata. Osariikide kohalike valitsuste tähtsuse kahanemine on mingil moel seotud ka ameerikaliku arusaamaga riigist. See pole pelgalt institutsiooniliste muutuste küsimus, kuigi viimased on seda süvendanud.

Ameerika näide on aga õpetlik ka teise nurga alt. Sedamööda kuidas otseosalus on järjest vähem kandnud kodanikuväärikuse alalhoidmise koormat, on selle puudumist hakanud kompenseerima miski muu. Selleks on ameerikalik õiguste kohtuliku ennistamise traditsioon. Ebaõigluse likvideerimine, mis teistes ühiskondades nõuab seadusandlikke vahendeid, võideldakse Ameerika Ühendriikides suurel määral välja hoopis kohtutes. Valimispiirkondade võrdsus, mittediskrimineerivad värbamisreeglid ettevõtetes ja vastuvõtureeglid koolides on saavutatud kohtuhagide kaudu. Ameeriklased armastavad kohutavalt kohut käia. Näib, justkui veaksid nad üksteist pidevalt ükskõik millise kaebusega kohtu ette, nii et see sobib hästi nende kultuuriga kokku.

Usun aga, et see on hakanud mängima olulist rolli ka nende ühiskonnakorralduses. Kodanikuväärikus püsib mõjukuse tundel. Viimast annab osaluse kaudu asjade mõjutamine. Olukorras, kus see ei ole võimalik, võib väärikustunne aga kasvada välja ka teadmisest, et millised ka oleksid sinu poolt vaevu kontrollitava seadusandliku protsessi tagajärjed, alati on sul olemas põhiseadusesse raudsulega kirjutatud võimalus oma õigusi kohtulikult taga nõuda. Teadmine, et mida iganes ka enamuse nimel otsustataks,

on kõigil ikkagi võimalik midagi oma põhiõiguste ennistamiseks ette võtta, on ameeriklase väärikustunde oluline koostisosa.

See heidab huvitavat valgust Watergate'i sündmustele. Mis Ameerika avalikkuse selle juures tõeliselt keema ajas, ei olnud mitte osalusprotsessi vastu suunatud rünnak (see mängis küll Watergate'i puhul oma osa: sissemurdmise eesmärgiks oli kahjustada Demokraatlikku Parteid — kuid põhitähelepanu ei olnud mitte sellel). Seda tegi õigusriigi põhimõtete nahaalne eiramine. Just see tõigi õnnetule Nixonile kaela kriitikatule, mis sundis ta ametist lahkuma.

Kanadat seevastu iseloomustab hoopis teistsugune poliitiline kultuur, kus kodanikuväärikus on endiselt peaasjalikult seotud osalusprotsessiga. Umbes samal ajal Watergate'iga tulid päevavalgele mõned üsnagi jahmatavad paljastused meie föderaalse politsei ebaseaduslike tegude kohta. Ning avalikkuse reaktsioon sellele oli minimaalne. Teisalt kipuvad kanadalastel verd keema ajama aga ministrite ja seadusandjate huvide konfliktid, mida lõuna pool piiri peetaks ehk tühiasjaks, kuna USA seadusandjad ongi peaaegu täiesti erihuvide poolt kinni makstud.

3.

Kolmanda tingimuste liigina tahaksin vaatluse alla võtta need, mis on seotud võrdse austusega. Mõistagi on see minu määratletava demokraatliku riigi jaoks keskse tähtsusega. Ilma selleta ei saaks tekkida tunnet, et riigi eesmärk on tõeliselt *ühine* kodanikuõiguste kaitse. See tähendab, et kui ükskõik milline kodanike rühm, määratlegu nad end siis elukoha, kultuuri, rassi, klassi või mille iganes alusel, hakkab uskuma, et neid eiratakse või diskrimineeritakse, siis õõnestab see *pro tanto* demokraatlikku riiki.

Kui rassilise ja soolise diskrimineerimisega seotud olulised küsimused kõrvale jätta, siis tänapäevaste demokraatiate oluliseks saavutuseks, mis on võimaldanud tagada võrdse austuse tunde kujunemist — või vähemasti pidurdanud selle ulatuslikku lagunemist —, on heaoluriigi ülesehitamine. USA muster on siin mõnevõrra erinenud teistest "Atlandi" demokraatiatest, kuna sel-

le heaoluriik on vähem arenenud. Usuga osaluse asemel pigem õiguste ennistamisse käib käsikäes usk hüviste avaliku pakkumise asemel individuaalse eneseabi müüti (mis loomulikult osutub teinekord ka tõeluseks). Ent isegi USAs on sotsiaalkindlustus ja muud sellesarnased asjad üliolulised. Nende kärpimine, nagu avastas Reagan, pole sugugi lihtne, seda isegi justkui kulude kärpimisele pühendunud presidendi jaoks.

Just selles seisnebki praeguses suurte Angloameerika demokraatiate radikaalse parempoolsuse laines peituv oht. Nad unistavad taasleitud idüllist (on seda üldse kunagi olnud?), kus kodanike võrdse austuse vundamendiks oleks ise oma eluolu üle valitsevate iseseisvate ja ettevõtlike toimijate ühine seisukord. See on suisa absurdses vastuolus 20. sajandi lõpu hiigelbürokraatiate maailmaga. Ent seda unelmat jahtides ja avaliku sektori kulutusi kärpides võivad need ideoloogid õõnestada võrdse kohtlemise tunde tegelikke aluseid ning anda sellega tugeva hoobi poliitilisele elule. Thatcheri valitsus Inglismaal võib jõuda just nimelt selliste katastroofiliste tulemusteni.

See toob meid aga ühe tänapäeva demokraatia sügava sisemise pinge juurde. Heaoluriik võib olla kallis ning äärmiselt problemaatiline. Inimeste ootused pakutavatele hüvistele koos bürokraatlike juhtimismeetoditega võivad panna ühiskonnale talumatu majandusliku koorma. Demokraatlik ühiskond võib end seega leida kahvlist.

Just seda sorti dilemmad on paljudes riikides olnud ettekäändeks sõjaväelisele sekkumisele, sealhulgas ka Ameerika mandril. Sobivaks näiteks on mõned varasemad Argentina riigipöörded. Sõjaväeline diktatuur peaks justkui valitsuskepi üle võtma laostunud demokraatlikult süsteemilt, millel puudub tahe tegeleda pakiliste ühiskondlike probleemidega. Kildkondlikkusest rikkumata sõjavägi, mis ei pea valijate taldu lakkuma, peaks väidetavalt olema võimeline ühiskonna raskustest läbi juhtima ning pärast tahte triumfi olude üle puhastatud ühiskonna jälle uuele tsiviilvalitsusele üle andma.

Korduvad kogemused peaksid olema selle kulunud müüdi kummuli löönud. Juhul kui just ei soovita elada igavesti des-

pootliku režiimi all — ning isegi kõiki muid vastuväiteid kõrvale jättes on sellel pikas perspektiivis avasõnades mainitud põhjustel majanduslikult laastavad tagajärjed —, siis peab ühiskond varem või hiljem hakkama tegelema küsimusega, kuidas erinevaid surveid režiimile koondada. Sõjaväelisel režiimil võib õnnestuda tekitada manööverdamisruumi äärmusliku majanduspoliitika rakendamiseks, just nagu Tšiilist sai 1970. aastate lõpus Chicago ideoloogide jahitanner. Ent ükski majanduspoliitika iseenesest ei suuda tagada pikaajalist kasvu, kuna konjunktuuri muutudes nõuaks muutmist ka see poliitika ise, ent muutuste tõhusus eeldab omakorda mõningase konsensuse olemasolu. Tšiili ja Poola on nüüdisajal näideteks majanduslikku stagnatsiooni vajunud ühiskondadest, mille ainuke väljapääs seisneb teatava poliitilise konsensuse taastamises, kuid see on välistatud nende režiimide hirmu tõttu võimu jagamise ees — mida mõlemal juhul osalt toidavad kujutlused arveteõiendamisest, mida nõuavad nende mineviku kuriteod.

Despotismiorgia järel peab ühiskond lihtsalt jätkama sealt, kus asjad pooleli jäid, otsides viise oma dilemmade lahendamiseks sisemiste konsensuslike protsesside teel. Sõjaväeline vahemäng on tavaliselt nõrgendava mõjuga, õõnestades demokraatlikku usaldust ning osalt hävitades demokraatliku enese valitsemise võrgustikke. Ainuke nõrgem vastassuunaline mõju pärineb hirmust, mida see võib sünnitada kodanikes, kelles võib süveneda veendumus, et sellel ei tohi lasta korduda; nii näib see olevat näiteks tänapäeva Argentinas. See mõju on aga tühine võrreldes jõuga, mida demokraatia ammutab oma dilemma edukast lahendamisest omaenese ressurssidega.

4.

Tuleksin nüüd tagasi eespool tõstatatud küsimuse juurde demokraatia tähtsusest erinevate majanduslike režiimide, kapitalismi ja sotsialismi jaoks. Muidugi on need mõlemad alamääratletud terminid; mõlemad kannavad suurt hulka tähendusi. Ning vastus sellele küsimusele on kummagi termini eri tähenduste puhul erinev. Ma ei püüa neid esimese asjana määratlema hakata, kuigi

see oleks ehk kõige mõistlikum lähenemisviis. Allesjäänud vähene ruum võimaldab mul esitada vaid mõned üsnagi üldist laadi märkused ning eelistaksin seejuures jääda üldise teooria püstitamise asemel praeguse ajaloolise olukorra juurde.

Läheneksin sellele küsimusele nii, et nimetaksin esmalt, millised asjad mõlema majandusliku režiimi puhul demokraatiat ohustavad, ning jätkaksin siis teatava tingliku nägemusega võimalikest tulevikusuundumustest.

Kapitalism kujutas algselt endast ilmselget ohtu demokraatiale ning kuna ta mõnel juhul astus pealegi lavale varem, siis ähvardas see demokraatiat üldse tõkestada. See oht tulenes tööandja ja tööliste vaheliste suhete ebavõrdsusest. Sellele ohule on tänapäeva demokraatlikes riikides piiri pannud kujunevad rahvaliikumised, kõige olulisemana ametiühingud, mis pakuvad sellele võimule vastukaalu. Nende poliitiline kaalukus on õigupoolest neid ühiskondi muutnud ning aidanud luua mõned eeltingimused võrdse austuse tunde tekkimisele, sealhulgas eespool mainitud heaoluriigi.

Tänapäevane kapitalism kujutab endast teist laadi ohtu, mis mõnes mõttes on varjatum. See on nähtav kahel tasandil. Esiteks mõjutab suuremastaabiline korporatiivne kapitalism, mis on sageli ulatuselt rahvusvaheline, oluliselt inimeste elutingimusi, sisuliselt kammitsedes osaluslike institutsioonide võimu ning ulatades selle vastutustundetutele bürokraatlikele institutsioonidele. Teisel tasandil — ja see on varjatud osa — kaldub selle toetatav tarbimisideoloogia meid sundima leppima selle vastutuse loovutamisega, mille tasuks on isikliku elatustaseme pideva tõusu lubadus. Seni kui me sellega kaasa läheme, ei näi mitte üksnes demokraatia majanduslik teooria realistlikumana, vaid ka selle toimeviis palju ligitõmbavamana. Osalustegevus minetab oma tähtsuse; see näib pigem vaid ohuna süsteemi sujuvale toimimisele; ning ohtu satub demokraatia kui kodanikuväärikuse ühine allikas. See tähendab, et kui mul on õigus, siis on pikemas perspektiivis ohus demokraatlik riik ise.[4]

[4]Olen neid kapitalismi, konsumerismi ja demokraatia vahelisi seoseid käsitlenud pikemalt artiklis Taylor 1985.

Sotsialism oma leninistlikul kujul on teisalt olnud demokraatia jaoks täielik katastroof. Ühiskonna mobiliseerimine kõikehõlmavate sihtidega avangardi poolt on hävitanud erinevad isejuhtimise lookused, allutanud kõik potentsiaalselt iseseisvad liikumised riigiga täielikus sümbioosis olevale parteile — eriti oluline on sellest vaatepunktist olnud ametiühingute saatus — ning takistanud uute enese valitsemise kasvulavade teket. Selle pikaajalised tagajärjed on olnud äärmiselt halvavad. Kui Nõukogude juhtumit võib käsitada esinduslikuna, siis on selle tulemusteks kolossaalne kultuuriline ja majanduslik stagnatsioon, millega on kaasnenud ühiskonna isejuhtimis- ja organiseerumisvõimet halvav taandareng. Seejuures on hirmutav asjaolu, et pikas perspektiivis võib despotism muuta ennast asendamatuks, kuna inimesed kaotavad võime ilma selleta oma asju ise ajada.

20. sajandi sotsialismi kurb ajalugu pakub meile kaks õppetundi. Esimene neist on, et demokraatlikud sotsialistid peavad viivitamatult kõrvale heitma rousseau'likud-marksistlikud-leninistlikud illusioonid üldsuse tahtest kui demokraatliku ühiskonna alustalast: meie sotsialismimudelisse peavad mahtuma konkurents ja konflikt.

Teine õppetund on konkreetsem. Ei paista eksisteerivat ühtki toimivat kasvule suunatud tänapäevase majanduse juhtimise viisi, milles ei mängiks suurt osa turg. Marksistlik mudel turu kaotamisel põhinevast sotsialismist tuleb tervenisti hüljata.

Demokraatia peab otsima endale teed korporatiivsest kapitalismist tulenevate ohtude ning leninistliku sotsialismi all hävimise vahel. Mõned on üldse hüljanud lootuse sellist teed leida. Mina eelistan jääda optimistlikuks. Juhul kui selline tee peaks leiduma, siis on määratav ka selle üldine suund. Selleks peaks olema ühiskond, milles avaliku omandi režiim suurte erakorporatsioonide võimu vähemalt tasakaalustaks või siis täielikult üles kaaluks. Ent hiiglaslike erabürokraatiate kohta ei tohiks siiski üle võtta nende avalik-õiguslikud paarilised. Majandus peaks olema segavormiline, säilitades turu olulise rolli, aga olema sealjuures ka mõningal määral planeeritud. Ning võim peaks selles olema olulisel määral detsentraliseeritud, võimaldades olulisi otsuseid võtta vastu nendest mõjutatud kogukondadele lähemal.

Kui ülalkirjeldatud skeemis peituvad dilemmad oleksid mingil moel lahendatavad, siis võiks ideaalses demokraatlikus ühiskonnas võib-olla toimida siiani järeleproovimata majanduslik režiim: selline režiim, milles suur hulk väikesi eraettevõtteid eksisteeriks kõrvuti suurte avalik-õiguslike korporatsioonidega, mis omakorda oleks tööliste mingit liiki isejuhtimise all; süsteemi tervikuna koordineeriks turg, mida haldaks plaanimisjuhistest lähtuv riik, mis oleks omakorda föderaalse struktuuriga. Saab see kunagi tegelikuks? Võib-olla mitte. Olen seda välja käies vaid (Platonit parodeerides[5]) ühte portreesse koondanud suunad, milles võib-olla tuleb meil 21. sajandil demokraatia elujõulisuse säilitamiseks liikuda.

Kirjandus

A l m o n d, Gabriel A., James S. C o l e m a n (eds.) 1960. *The Politics of the Developing Areas*. Princeton, N.J.: Princeton University Press

A r e n d t, Hannah 1958. *The Human Condition*. Chicago: University of Chicago Press

E a s t o n, David 1965. *A Systems Analysis of Political Life*. New York: John Wiley

M a c p h e r s o n, Crawford Brough 1966. *The Real World of Democracy*. Oxford: Clarendon Press

M a r x, Karl, Friedrich E n g e l s 1981. *Kommunistliku partei manifest*. Tallinn: Eesti Raamat

R o u s s e a u, Jean-Jacques 1998. *Ühiskondlikust lepingust ehk Riigiõiguse põhiprintsiibid*. Tlk M. Lepikult. Tallinn: Varrak

S c h u m p e t e r, Joseph 1942. *Capitalism, Socialism & Democracy*. Harper & Brothers

T a y l o r, Charles 1985. Legitimation Crisis? — *Philosophy and the Human Sciences*. Cambridge

T o c q u e v i l l e, Alexis de 1856. *L'Ancien Régime et la Révolution*

T o c q u e v i l l e, Alexis de 1995. *Tähelepanekuid Ameerika demokraatiast*. Tlk H. Rajandi. Tallinn: Hortus Litterarum

[5] *Riik*, 592B.

T r u m a n, David B. 1951. *The Governmental Process: Political Interests and Public Opinion*. New York: Alfred A. Knopf

CHARLES MARGRAVE TAYLOR (1931) on Kanada filosoof, lõpetas 1952 McGilli Ülikooli (Montreal) ajaloo erialal ning 1955 Oxfordi Ülikooli politoloogia, filosoofia ja majanduse erialal. Magistri- (1960) ja doktorikraad (1961) Oxfordi Ülikoolist. McGilli Ülikooli kauaaegne professor (praegu emeriitprofessor), vahepeal (1976–1981) oli sotsiaal- ja poliitikateooria professor Oxfordis.

Teoseid: *The Explanation of Behaviour* (1964); *Hegel* (1975); *Hegel and Modern Society* (1979); *Philosophical Papers* (2 kd, 1985); *Sources of the Self: The Making of Modern Identity* (1989); *The Malaise of Modernity* (1991); *The Ethics of Authenticity* (1991; eesti k *Autentsuse eetika*, 2000, tlk M. Väljataga); *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition* (1992); *Philosophical Arguments* (1995); *Varieties of Religion Today: William James Revisited* (2002); *A Secular Age* (2007); *Dilemmas and Connections: Selected Essays* (2011); *Retrieving Realism* (koos Hubert Dreyfusiga, 2015) ja *The Language Animal: The Full Shape of the Human Linguistic Capacity* (2016). *Akadeemias* on varem ilmunud tema artikkel "Mis on negatiivsel vabadusel viga?" (2005, nr 10, lk 2106–2137; tlk ja järelsõna Tanel Vallimäe).

“MEIE EI TOHI ENESES LASTA MÕTET TÕUSTA, ET SAAKSIME IGANES OLLA TÜDINENUD ISESEISVUSEST”

Eesti Vabariigi 12. aastapäevaks 1930

A. Grünberg[1]

KASVAGEM PAREMAKS.

Vabariigi aastapäeva puhul “Pärnu Päevalehele” kirjutanud õp. A. Grünberg

“Tiiv pandud aastaile õlule”,[2] see Koidula sõna tuleb täna meelde. Kiirelt on aeg kadunud. — Ammuks oli see, kui Sa sündisid, vaba Eesti!

Koostanud Mart Orav. — Tekstides on parandatud ilmsed trükivead ning tehtud väiksemaid ortograafiaparandusi. Vt aastapäevade 1919–1929 kohta: *Akadeemia* 2018, nr 1, lk 3–34; nr 2, lk 261–284; nr 3, lk 431–463; nr 4, lk 623–646; nr 5, lk 896–927; nr 6, lk 1055–1074; nr 7, lk 1267–1288; nr 8, lk 1467–1491; nr 9, lk 1635–1649; nr 10, lk 1828–1852; nr 11, lk 1990–2014.

[1] August Arumäe (Grünberg; 1895 – 26. IX 1976 Pärnu), Pärnu Eliisabeti koguduse II pihtkonna õpetaja 1925–1940, Pärnu praost 1930–1941, Pärnu kaubanduskooli usuõpetaja 1925–1936, Pärnu Niguliste koguduse õpetaja 1940–1941; vangistati 14. VI 1941 Pärnus, abikaasa (suri 1943) ja kaks poega küüditati, viibis Sevurallagis, mõisteti Erinõupidamise otsusega 1942. a juunis 10 aastaks vangilaagrisse, Sverdlovski oblastikohtu otsusega 1943. a detsembris ja Sevurallagi erikohtu otsusega 1945. a novembris samuti 10 aastaks laagrisse ja viieks aastaks asumisele, vabanes vangilaagrist invaliidina 1955. a, oli asumisel Tomski oblastis Tšainski rajoonis 1955–1958, seejärel Pindi koguduse õpetaja 1958–1964 ja Häädemeeste koguduse õpetaja 1964–1969.

[2] Värss Lydia Koidula luuletusest “Üürikene”: “Põueke, põueke, / Tungi su tuksumist tagase! / Inime, inime — / Tiiv pandud aastatel õla-

Ammuks olid Sa veel hällilaps! Ja nüüd juba kaheteistkümne aastane! Ja ikka sirgud ja sirgud. Lähed vanemaks, saad targemaks, kogud muljeid ja kogemusi. — Ähvardasid Sinu hälli võõrad väed — tulid kurjad hävitajad käed idast ja lõunast, et Sind kätkis surmata. Ei õnnestunud nende pahad püüded. Su kätki kaitses eesti mehemeel, kaitses Sind võimsana Isa… Täna Su kaheteistkümnes sünnipäev — meie rõõmude ja valude laps. — Õnnitleme Sind! Soovime õnne tuleviku päiviks. — Erinevad soovid paljudes. On neid, kes oleksid näinud meelsamini Su hukkumist võõrale võimule. On neid, kes armastavad Sind ja praegu valmis on südameverd Su altarile tooma.

Sa oled meie kasvandik, vaba Eesti. Meil on õigus ja kohus rõõmu tunda Su arenemisest ja edasisaamisest — meil on kohus silmas pidada puudusi, mis Sinus peituvad, meil on kohus nõu pidada Su puuduste paranduse üle.

*

Pidupäevadel oodatakse kiidukõnesid. Pidupäevadel vaadeldakse saavutusi, mis oleme kätte võitnud, pidupäevadel ajame rinna ette ja ütleme uhke enesetundega: seda oleme korda saatnud. Jah, nii mõndagi kaunist ja ilusat oleme loonud 12 aasta kestes. Paljudes asjades oleme edasi jõudnud. — Meil on uus kool. Omas keeles ja meeles õpivad meie lapsed. Neist peavad sirguma tulevase Eesti kandjad ja toed. Hariduse peale ohverdame suuri summe. Kerkivad koolimajad — haridustemplid maal ja linnas. — Lust on seda näha. Meie oleme maaga varustanud maaharijad. Oleme selle maa, mida ta sajandite vältel haris, tema kätte annud. — Meie edendame teadust ja kunsti. Meie loome jõudu mööda sotsiaalseid korraldusi. Me aitame viletsaid ja vigaseid. Oh, kui palju meie teeme! Ja ikka suuremaks kasvavad meie kavatsused ja ettevõtted! Tahaksime mõnes asjas väga kaugele jõuda — ülimodernid olla!

Ja ometi, pidupäeval tahame ka tähele panna puudusi, mis peituvad Su lapse kehas. Eesti, on mõnigi tõbi, mis valusasti sind vaevab, on mõnigi väärnähe, mis mürgina Sind võib hävitada. Meie e i t o h i silmi kinni pigistada, kui armastame oma kodu. Meie peame ka valusa arvustava sõna ütlema oma lapsele, ikka selleks, et parandada…

Kui mitmel alal oleme edasi läinud, siis on see rõõmustav nähe. — Kuid ka tagasi oleme läinud mõneski asjas.

Rahva üldine kõlbline arenemine ei ole edusamme teinud, siin oleme läinud tagasi.

---

le! // “Magus, jah, magada mullassa! / “Täna veel laske mind hõisata! / “Üürike elu! veel hoiab ta mind — / “Helise, rind!””

Minu lapsepõlves räägiti minu kodukohas ühest mõrtsukatööst. Keegi mees oli surmanud oma naise. Sellest räägiti aastate kestes ja mõisteti hukka see teguviis. Mis näeme ja kuuleme nüüd. Tapmised ja mõrtsukatööd on sagenenud. Tuletagem meelde kahte äsja kordasaadetud roima Toris ja Voltvetis.[3] Ja kui jälgida sel alal meie ajakirjandust, siis peaaegu igas lehes leidub sõnumeid tapmistest, röövimistest, veristest kakelustest ja löömingutest. Õudseid sündmusi kirjeldatakse eredates värvides. Meie aga loeme ja läheme päevakorras edasi, otsegu oleks asi kõigiti hea. Lugupidamine teise elu vastu kaob. Ununeb viies käsk, mis keelab kahju ja kurja tegemise ligimese ihule, mis keelab tapmise. Joodi ka varemal ajal. Ei tea siiski, et poisikeseohtu nooredmehed oleksid joonud nii palju kui nüüd. Jõid varemal ajal mehed.

Oli mul juhus möödunud sügisel välja sõita valdadesse koolimajade pühitsemisele. Siis nägin kurba pilti, kuidas noored mehed maantee ääres seisid ja viinapudel peost pihku käis. Sellast pilti ei ole ma endisel ajal näinud. Ja sellest kasvavad pahed ja raskused...

Kas peame sellest tähelpanemata mööda minema?

Ja meie kodune elu... Kodukolle — püham paik, armsam paik. — Vaikne kena kohakene, armas isamajakene — vanematega, armastusega, päikesega — ja õnnega. Kui mitmel ei ole teda enam. Kodukolle on lõhutud — hävitatud, armastus muutus sallimatuseks ja vihaks.

Hiljuti rääkis mulle üks advokaat, kuidas ühel päeval kohtus 16 abielulahutuse protsessi oli otsustada. Kes olid need lahkuminejad? Oli noorpaar, kes kolm kuud oli elanud ühises kodus, kuid kelle kavatsused juba olid purunenud ja kes mõlemad pisarsilmil oma õnnetust kurtes tõendasid, et nad ühes siiski ei saa elada. Oli paar, kes 20 aastat ühist saatust olid jaganud, aga edasi enam ei tahtnud ühist eluvankrit vedada. Oli paar, kellel 10 last oli sündinud — nüüd ei leitud ühist keelt, vaid üks läks paremale, teine pahemale poole... Varem seda ei olnud. — Kümmekond aasta eest ei kuulnud keegi abielulahutusest. Ehk neid oli üksik juhus. — Käidi selle püha käsu järele, mis J u m a l on ühte pannud, seda ärgu i n i m e n e lahutagu. Oldi ustav ja truu teineteisele ka

[3] 26. jaanuari 1930. a õhtul tapeti Voltveti vallas lasuga läbi akna Rehe talu optandist peremees Prits Arens (1892–1930). Tapjaks osutus Arensi õemees Johan(nes) Pikkur ning tapmise põhjuseks pärandusasi ja varanduslik ebavõrdsus. Ta mõisteti 10 aastaks sunnitööle. 16. veebruari õhtul Toris "Salme" seltsimajas peetud seltsi aastapäevapeo järel tulistati öösel koju minevat talusulast Voldemar Rummi, kes kohe hukkus. Tapja Georg Nuut oli tegelikult tahtnud tulistada eelnevas kakluses osalenud poisse.

mures ja valus. Aidati kanda elu koormat. Ja kui tuli arusaamatusi, siis püüti neid lahendada, aga mitte lahkumineku teel. Abielu sidemed on lõdvenenud. Ja kodule toob see raskusi, häda. Selle tagajärjel kujuneb ka vaade elule kergemeelsemaks. Elu ja õnnega mängitakse, — elust võidakse ju ära minna "vabasurma" läbi.

Kus peituvad nende väärnähtuste põhjused? Kas on neid võimalik parandada? — Oleme muutunud pealiskaudseteks. Elu oma kiire tempoga on võtnud meilt süvenemise. Tahame kõike kiirelt kätte saada. Ja kui mõni asi ja ettevõte ebaõnnestub, siis oleme kärsitud — purustame, lõhume, hävitame kohe kallid ürgelised väärtused. — Ei raatsi, ei suuda kannatada, parandada armastusega, lepliku meelega.

Puudub vastutustunne. Elame sageli tänasele, ei mõtle tulevikule. Puudub aukartus selle ees, mis püha, jäädav, igavene. — Parandust on vaja, niiviisi ei saa meie edasi. — Rahvad, kus kodune elu lõdvenes, kus lugupidamine teise isiku vastu kadus, kus usuelu nõrkes, need rahvad ei ole suutnud püsida, vaid on kadunud ajaloo näitelavalt. Kas soovime seda oma eesti kodule? Ei, tuhat korda ei!! Me meeles mõlgub kodu kaunis, hele, päikeseküllane — vaimliselt vaba ja ilus. Meie oleme ehitajad, selle kauni kodu ehitajad. Kasutagem siis kõik võimalused, et kodu saaks tugev, püsiv.

Meie esivanemad panid käed kokku palvele ja palusid rasketel katsumistundidel abi suurelt Isalt. Ja see Isa andis meile julgust ja jõudu püsida raskeil tundel. See Isa ei lasknud kustuda vabadusihal kannataja eestlase rinnas. Kas oskame kasutada oma elu parandamiseks usu jõudu? Kui kodu ähvardab puruneda, kui õnne asemel valu ja pisaraid näeme, kas ei pea me usust jõudu otsima ja püsivust kannatuste kandmiseks?

Meie koolid annavad meile tarku päid — neid on meil vaja kodu ehitamiseks. — Andku nad meile ka palju tarku ja puhtaid südameid, neid vajame, et ehitatud kodu püsiks ja kasvaks.

Küsigem täna igaüks endalt: mis võin mina üldise seisukorra parandamiseks ära teha? Kuidas võin mina kaasa aidata?

Võta revideerimisele enda isik! Saa ise paremaks! Kõlbliselt kindlamaks, usuliselt sügavamaks! Paranda kõigepealt enda juures vead, mis näed ehk teise juures laita. Ja siis võid mõjutada teisi paremuse poole.

Kasvagem paremaks! See olgu hüüdsõnaks järgneval aastal. Kui Eestil on palju kindlaloomulisi inimesi, siis püsib ta. Sellepärast

Jumal Sind kaitsku, kallis kodumaa,
Su rahvaga!
Kui juhib ta Sind tõeteel
Ja ustavaks jääb Sinu meel,

Siis seisad Sa,
Mu Eestimaa.[4]

Pärnu Päevaleht, nr 45, 24. II 1930, lk 3.

J. Jakobson, Kaitseliidu vanematekogu liige ja Pärnu Maleva pääliku abi[5]

12 AASTA EEST...

Täna õhtul möödub 12 aastat sellest, kui talvise õhtu hämaruses kostis ajalukku: Eesti on vaba, on iseseisev... Lõi julgete rahvapoegade hinges leegitsema ja leidis loitva väljapääsu mitmete ja mitmete inimpõlvede sumbutatud vabadustahte tuluke. —

On põhjust pilku lasta tagasi libiseda sellele õhtule. Üleval "Endla" rõdul salk julgeid rahvapoegi lõõmavate tõrvikute valgusel... Kõlavad iseseisvuse väljakuulutamise akti laused... Julgelt, kõlavalt... All suur salkkond lohakates Vene sinelites ja papahades esimesi vaba rahva rahvaväelasi... Ümberringi rahvamurd, kes sündmust nagu uskuda ei taha. Nagu ei usta, et tõelikult võimalik on... Mässajad, veneriigi äraandjad... Mõned vaatavad aralt ringi...

---

[4]Peeter Grünfeldti (1865–1937) luuletuse "Eesti, mu armas, kallis kodumaa" veidi muudetud viimane stroof (luuletuse viisistanud Konstantin Türnpu). See luuletus lähtub Henrik Visnapuu "Kodumaa laulust" ja kanti esimest korda ette Riigikogu esimesel istungil uues hoones Toompeal 12. septembril 1922. a. Vt Paul Rummo, "Henrik Visnapuu kolme isamaalaulu jälgedel". — *Keel ja Kirjandus* 1966, nr 7, lk 403–415.

[5]Jaak Jakobson (2. VIII 1891 – 1. IV 1972 Pärnu), Pärnu Majanduse Ühisuse raamatupidaja 1913–1916, ärijuht 1916–1927, juhatuse liige a-st 1927, Pärnu toitlusameti esimees ja juhataja 1917–1919, Pärnu linnavolinik Rahvaerakonna nimekirjas a-st 1919 (abijuhataja 1919–1929), Pärnu panga juhatuse esimees a-st 1924, Pärnu Kirjastuse Ühisuse sekretär 1929–1940, Eesti Ühistegelise Liidu nõukogu liige a-st 1919, sekretär 1919–1929, Eesti Tarvitajate Ühisuste Keskühisuse nõukogu liige a-st 1918, sekretär 1922–1929, abiesimees 1929–1930, esimees 1930–1940, Taani asekonsul Pärnus a-st 1926, Kaitseliidu Pärnumaa maleva juhatuses 1925 ja Pärnu maleva pealiku abi a-st 1925; oli küüditatute nimekirjas, kuid väidetavalt lahkus 13. VI 1941 ise rongiga Eestist Kirovi oblastisse, töötas sõja ajal ja pärast sõda metsamajandis raamatupidajana, pöördus pärast 1956. a Eestisse tagasi.

12 aastat on sellest. Oleme iseseisvad ja tundub nüüd, nagu oleksime alati seda olnud. Tundub, nagu ei võiks see kunagi teisiti olla.

Kuid kas on möödas kõik ohud? Ei. Kaugeltki mitte... Meid ohud varitsevad. Seda peame alati meeles pidama. Ja kas on täide läinud kõik meie unistused ilusast, päikesepaistelisest elust vabas Eestis? Ei. Kahjuks mitte... Meid mürgitab pime erakondlikkus, väiklane viha... Meid rõhuvad majanduslikud raskused, tööpuudus...

Kas ei ole tänane õhtu soodne silmapilk meeletuletuseks, et meie kõik koos ja igaüks üksikult kõik selleks teeme, et need puudused meie väikesest kodust kaoks ja teostamist leiaksid unistused ilusast elust vabas Eestis, mis täna 12 aasta eest, hämaral talveõhtul tärkasid.

Südamed ja käed tööle selleks, et Eestis oleks ilus elada!

23. II 1930. a.

Pärnu Päevaleht, nr 45, 24. II 1930, lk 4.

F. K.[6]

AASTAD KOHUSTAVAD.
EESTI VABARIIGI 12-DA SÜNNIPÄEVA PUHUL

Esmaspäeval pühitseb Eesti vabariik 12-dat sünnipäeva. Helinad tornidest ja rõõmsalt lehvivad sini-must-valged lipud tervitavad esimestena Eesti vabariiki tema hällipäeval. Vabariigi aastapäevad on meil kujunenud rõõmupäevadeks. Aga ühtlasi ka aruande päevadeks, mil võetakse kokku vanu numbreid ja servitakse eelarveid ning uusi sihte.

Kõnes ja kirjas armastatakse tihti tähendada, et meie riik on veel n o o r riik, et oleme n o o r k u l t u u r r a h v a s jne. Tõsi, noorus vabandab nii mõndagi ja ka riiklises elus on nooruspäevade läbielamine möödapääsematu. Aga ekslik oleks püüda tõendada, nagu peaks n o o r tegema tingimata rumalusi. Riikidele ei ole noorus mingiks vooruseks. Mida varem riik end ise täisealiseks julgeb tunnistada, seda parem. Eestilegi oleks parem, kui jäetaks jutt noorusest ja selle asemel võetaks

[6]Ferdinand Kool (ps Kalju Rahu; 1895 – 6. IV 1973 Manchester, Connecticut), Viljandi maavalitsuse osakonnajuhataja 1922–1924, ajalehe *Oma Maa* tegev- ja peatoimetaja 1924–1940, ajalehtede *Oma Maa* ja *Sakala* trükikodade hooldaja ning ajalehe *Sakala* peatoimetaja 1941–1944; põgenes 1944. a Austria kaudu Saksamaale, viibis Augsburgis Hochfeldi põgenikelaagris, asutas seal ajalehe *Eesti Rada* ja oli selle esimene peatoimetaja 1945–1946, toimetas laagri bülletääni *Päevauudised*; asus 1950. a USAsse, kus oli mh Eesti Arhiivi Ühendriikides asutaja ja juhataja.

hüüdsõnaks: "Aastad kohustavad", sest täisealiseks saamine ei ole ju enam väga kaugel. Aastad kohustavad meid tõsisemalt võtma oma riigi arendamise tööd.

Ei saa salata, et puht välispoliitilisel alal on Eesti riigil õnne olnud. Iseseisvuse võitluse aktiivne osa oli võrdlemisi lühikene. Eesti oskas teha parajal ajal rahu ja vahekorrad naabritega on lahendatud täiesti rahuloldavalt. Eesti ei ole välispoliitika alal teinud ühtegi suuremat väärsammu. Meil ei ole olnud suuremaid sekeldusi teiste riikidega. Eesti välispoliitika sihtjooned on selged ja lihtsad. Kerge oli algusest peale sammuda nendel radadel.

Koguni teine lugu on sisepoliitikaga. Siin oleme tõesti teinud palju väärsamme. Rohkem kui mõned teised noored riigid, s.o. rohkem, kui meie nooruseaastad seda õigustaksid. Seda on põhjustanud ebaloomulik jõudude vahekord poliitilise elu juhtimisel. Statistiliste andmete järele elab meil maal 72% elanikke ja linnades ning alevikes 28%. Meil oli aga ajajärke, kus maa huvisid kaitsesid vaid 7–8 saadikut 120 hulgast. Praegu on see vahekord märksa paranenud, kuid õiglaseks ei saa seda lugeda ka nüüdki.[7]

Sarnasest ebaloomulikust olukorrast on tekkinud meil vist enamik väärnähteid poliitilise elu alal. Aatelagedus, põhimõtete muutmine, siplemine ja kõhklemine, kõik need nähted tulevad sellest, et mõni mees isegi õieti ei tea, keda ta esitab, kelle huvisid ta kaitseb, või mida peab tegema. Sisepoliitiline elu on meil liiga keeruline — komplitseeritud ning sihitu. Selle otsekohene tagajärg on majandusline kiratsemine, sest meie aja ühiskonnas on majandus täiesti olenev poliitikast.

Näib, et majanduse alal peaks olema riigi peamureks kasvatada kodanikkes tööhimu ja ettevõtlikust. Meil on aga igal sammul toimitud vastupidiselt. Tehtud kõik mis võimalik, et kodanikkude töötahet alla suruda ja luua kindlusetuse tunnet. Kui mõni aasta tagasi välja anti popsiseadus,[8] siis juhiti tähelepanu just sellele, et popsiseaduse kõige hal-

[7]IV Riigikogu valiti 1929. a mais, valimas käis 508 106 kodanikku (69,3% hääleõiguslikest), võitis Eesti Sotsialistlik Tööliste Partei (25 kohta ehk 24,1% häältest), järgnesid Põllumeestekogud (24 kohta ja 23,1%), Asunikkude, Riigirentnikkude ja Väikepõllupidajate Koondis (14 kohta ja 13,7%) ning Eesti Tööerakond (10 kohta ja 10,2%). Riigikogu esimeheks sai Karl Einbund (Eenpalu), I abiesimeheks Mihkel Martna ja II abiesimeheks Rudolf Penno.

[8]Riigikogu võttis kogukonna-, asutiste- ja erarendimaade korraldamise seaduse ehk nn popsiseaduse vastu 11. veebruaril 1926. a. Põllumeestekogude rühm oli seaduse vastu, põhjendusi vt nt: *Ees-*

vemaks tagajärjeks on töötahte halvamine. Tol ajal ei usutud seda, aga nüüd on tulemused kõikjal näha ja tunda. Veel mõni sarnane seadus ja põllumees kaotab tööhimu täielikult. Palju temal seda töötahet igatahes ei olegi, sest olukord on tõepoolest läinud võimatuseni. Iga talu peab aastas maksma 11–12 000 senti tööstuse tollideks, peab aitama ülal pidada tööstusi, millised võõraste rahvaste käes ja mille sobivus meie oludele üldse väga küsitav. Samal ajal peab Eesti põllumees oma kanda võtma ka väljamaa viljakauplejate suured vahekasud ning kaudselt omal rahal maksma väljamaa põllumeestele preemiaid. Need vahekasud arvatakse ju kõik Eesti põllumehe saaduste hinnast maha ja mis siis veel üle jääb, selle saab Eesti põllumees kätte.

Aastad kohustavad. 12. iseseisvuse sünnipäev sunnib hetkeks mõtlema tuleviku peale. Aeg on majanduselus, eriti põllumajanduses, maksma panna kindlaid ja tervendavaid põhimõtteid. Kui meie oma majandust korraldada ei suuda, siis muutub ka poliitiline iseseisvus tühjaks kestaks, mis iseenesest kokku langeb. Näidakem, et maa, mis võidetud verega, võib tõepoolest sajakordset vilja kanda.

Oma Maa, nr 21, 22. II 1930, lk 4.

Rich. Känd[9]

MÕTTEID VABARIIGI AASTAPÄEVA PUHUL

On elus päevi, mida peame kaunistama. Neil päevil unustame oma igapäevased mõtted ja hallid mured. 24. veebruar — meie riigi aastapäevana — on üks sarnane päev.

---

ti põllumeeste poliitika: Põllumeeste töö teises riigikogus. Põllumeeste poliitilised põhimõtted. Neljas üleriikline põllumeeste kongress. Kolmas raamat. Tallinn: Üleriikline Põllumeeste Esitus, 1926, www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:46532.

[9]Richard Känd (1905 – 15. VIII 1945 Sevurallag), Alavere algkooli õpetaja 1923–1924, Kohtla-Järve algkooli õpetaja 1927, Valgas ajalehe *Uus Rajalane* toimetaja 1928, Virumaa Põllumeeste Esinduse sekretär ja *Virumaa Teataja* toimetuse liige 1928–1932, Viru maavalitsuse administratiivosakonna asjaajaja 1932–1936, maavalitsuse sekretär, administratiiv- ja hoolekandeosakonna juhataja 1936–1940, maanõunik 1940; vangistati 14. VI 1941 Rakveres, abikaasa ja poeg küüditati, viimane suri asumisel; viibis Sevurallagis, Erinõupidamise otsusega mõisteti 1942. a märtsis 10 aastaks vangilaagrisse, kus suri.

Ei tohiks s e e p ä e v uppuda ja kaduda teiste hallide tööpäevade reas, vaid olgu ta pühendatud järelmõtlemisele selle üle, mis oleme aastate jooksul saavutanud ja kuhu poole sammume.

On möödunud tosin aastaid meie riiklist iseolemist, tosin aastaid uut, ülesehitavat tööd, tosin aastaid täis ilusamaid tulevikulootusi, täis paremaid püüdeid ja õilsamaid soove.

Riiklik iseseisvus tähendab rahvuslikku võitu. See võit on nii suur, nii kaugeleulatuv tema tähtsus, et teda võib mälestada põlvest põlve. Seda võitu pühitsedes kummardame helde saatuse ees, kuid ühtlasi ka nende ees, kes langesid rahvale vabadust tuues.

Kas polnud see hulljulgus, kas polnud see meeletus, kui esimestena haarasid püssid koolipingilt tulevad noored? Missugused olid need kõrged aated, mis juhtisid meie riigi rajajaid, mis juhtisid meie omariikluse eest võitlejaid?

Koduarmastus ja v a b a d u s t a h e olid tõukejõuks!

V a b a d u s! — Selle sõna suurest mõttest on kõneldud päeval ja ööl, seda sosistatud ja kiristatud. Sellest räägitakse alati, alati nii kaua, kui sillerdab lõoke taeva all — vabaduses...

Noorte julgus ja valmisolek vaimustas teisigi. Astusid julgelt välja, tulid võitlusest võitjatena, ehkki langesid...

Kas ei pühendanud vabadussõjas langenud meile suuri kohustusi — suuremaid, kui meie neid ise ehk hinnata mõistame?

Tõusku meis esile isamaaline vaim ja kohustus, et meie oma rahva hinges ilusamat ja kaunimat leiaksime, kui seda seni oleme leidnud. Kindel usk meie riigi ja rahva edusse on üks meie riikliku püsivuse alussammastest. Meie tugevus seisab meie elujõus, töös ja visaduses. Töö ja ohvritega saavutati iseseisvus, töö ja vaevaga ehitatakse Eestit, kus ees on veel suuri ülesandeid: riigihoonet, meie iseseisvat elu välja kujundada ja kindlustada. See on rohkem kui ühe inimpõlve töö.

Meie väikerahva vabadus põhjeneb aga iga üksikugi töömeelel ja tahtejõul. Võimata on uusi väärtusi luua, kui inimene ise ei usu, et ta midagi võib korda saata. R o h k e m i s e t e a d v u s t m e i e r a h v a h i n g e! — Kes arvab, et tema isik ja tema vaimutegevus midagi ei tähenda, see ei suuda oma eluülesandeid täita...

Meil otsitakse omale mingisugust troosti ja julguse toetust selles, et riputatakse igale poole nagu plakaadina meie seitsmesaja-aastast orjapõlve. — Milleks nii palju mineviku küljes rippuda, kui sealt meile vaid pime orjaöö vastu haigutab? Mis on meie kasvavale põlvele — noortele — mineviku pärandusena alles jäänud? — Peaasjalikult vaid orjalik

tööpõlgus, näiv elu aatetus ja selle tagajärjena nõrk elutahe, mis paljuid noori kihutab kergel käel elust lahkuma.

Vähe teame meie oma esivanemate elust — ajajärgul, mil polnud sundijaid, mil polnud kubjakeppi nende turjal tantsimas. Veel vähem tuletatakse meele meie vikingliselt tugevaid esivanemaid. Räägitakse vaid ikka 700 aastast. Näib, nagu oleksime meie needitud selle 700 aasta külge.

Ainult kurba minevikku ja selle õnnetuid ohvreid meele tuletades, ikka ja jälle esile tuues ei suuda meie midagi suuremat korda saata, kui seda, mis minevik ju teinud. Kadugu ometi ükskord meist kõik, mis meie rahva kurva minevikuga seotud! Kadugu meist o r j a m e e l s u s! Kadugu tööpõlgus, sest see on vaid orjale omane, — meie oleme aga vabad töötahtelised kodanikud!

Üks ja teine on eestlase "turja proovinud", kuid siiski mitte võita saanud. Eestlasele on jäänud üks soov: olla vaba.

"Meie ei vannu alla, kuni Eestis veel üks käsi olemas, kes suudab tõsta relva; meie ei vannu alla, kuni meil elab veel üks küünarpikkune poisike."[10] — Need sõnad iseloomustavad meie esivanemate vaimu ja visadust. See visadus on meid teinudki iseseisvaks rahvaks, mitte aga kubjakepi all õhkamine, haletsedes piha painutamine. Selle visaduse tähe all oleme 12 aasta jooksul riiklist, ülesehitavat tööd teinud. Suur töö aga seisab veel ees...

Virumaa Teataja, nr 21, 22. II 1930, lk 2.

Lg.[11]

E. V. ISESEISVUSE AASTAPÄEVAL

Oma vabariigi iseseisvuse aastapäeval sünnib meil ütelda samuti, nagu üks inimkonna ajaloo suuremaid mehi ütles oma elusihi kohta: "Ei mitte, et ma selle ju oleksin kätte saanud, aga ma püüan kõigest hingest, et

[10]Henriku kroonika (XXVI, 9) teatel 1223. aastal Riias sakslastele edastatud sakalaste saadikute sõnum, "et nad küll rahuleppest uuendatud kujul lugu peavad, kuid ealeski edaspidi ei saa ristiusku vastu võtma niikaua kui maale on üks aastavanune või küünrapikkune poeglaps järele jäänud". Vt *Henriku Liivimaa kroonika*. Tlk Julius Mägiste. Tallinn: Eesti Päevaleht — Akadeemia, 2008, lk 184.

[11]Georg Eduard Luiga (1866–1936), *Päevalehe* vastutav ja peatoimetaja 1908–1934.

võiksin selle kätte saada."[12] Riigi iseseisvus ei ole ühekordne saavutis, mille — kord kättesaaduna — võime nagu mõne fetischi, mõne ebajumala, altarile püsti panna ja kummardada, lootes, et ta iseenesest annab meile kõike head, mis meile vaja. Kui nii mõtleme, siis pettume pea, nagu iga ebajumala juures, ja hakkame esimese usulise joovastuse järel kahtlevalt küsima: "Või siis a i n u l t niisugune ta ongi!? Ei tunne, et ta meile midagi suurt head oleks toonud!" Ja kas ei kuule meie praegu juba sellelaadilisi küsimusi? Iseäranis nende mõnesuguste raskuste ja kitsikuste puhul, millega meil on iga päev võitlemist ja mis endisel ajal mitte nii kibedad ei näinud olevat. Aga vabadus ja iseseisvus, ei riiklik ega isiklik, ei ole mõni nõiarohi, mis meid hoiab kõigi eluraskuste eest, vaid on ainult alustingimusiks, et võime ise korraldada oma elu, nii nagu leiame selle olevat enestele kõige soovikohasema, ja kasutada kõiki võimalikke soodustusi. Nagu Tallinna linn ei saa iialgi valmis, ei võigi saada, kui ta ei taha hukkuda, nii võime rääkida ka riiklikust vabadusest ja iseseisvusest ainult kui igapäevasest ülesehitamisest ja võitlemisest.

"See ainult väärib vabadust ja elu,
kes iga päev nad võidab uuesti."[13]

*

Vagajutt räägib, et kui Jumal maailma oli loonud, siis vaatas ta kõige peale, mis oli teinud, ja vaata, see oli kõik väga hea. Ei olnud vaja ümbertegemist, ümberloomist. Aga ainult vähe hiljem kuuleme juba suurest mahakiskumisest, ärahävitamisest ja uuestiloomisest. Inimeste kätetöö ei või saada iialgi nii täielik, et ei oleks võimalik leida enam mingit parandust, mingit täiendust. Sellepärast ei ole põhjust iseäraliseks kurvastuseks ega meeleheiteks, kui mõneski tükis oma riigi ehitamisel oleme eksinud ja tuleb võtta ette ümberehitusi. Nii heljuvad juba kauemat aega õhus kavatsused toime panna uusi ümberkujundamisi, ümberkorraldamisi meie vabariigi keskelundis, tema valitsemise ja

[12] Vrd Fil 3:12: "Mitte et ma selle oleksin saanud või oleksin juba täiuslik, aga ma püüan kätte saada seda, mille pärast Kristus Jeesus on minu kätte saanud." Vt *Piibel: Vana Testament. Apokrüüfid. Uus Testament*. Tallinn: Eesti Piibliselts, 2000, lk 240. Georg Eduard Luiga matusekõnes 25. märtsil 1936 Kaarli kirikus lähtus ka praost Aleksander Kapp samast Pauluse kirjast filiplastele: "Ei mitte, et mina seda ju oleksin kätte saanud ehk ju täieline oleksin, aga ma püüan kangesti, et ma seda võiksin kätte saada."

[13] Johann Wolfgang von Goethe värsiread *Faustist*: "Nur der verdient sich Freiheit wie das Leben, / der täglich sie erobern muß."

seadusandmise aparaadis, kas põhiseaduse või riigikogu kodukorra või mõlemate muutmise teel. Nii vajaliseks, kui peetakse seda ühelt poolt, nii hädaohtlikuks, nii lubamatuks loevad seda teised. Sotsialistid löövad neid kavatsusi kuuldes surmakella juba kogu vabariigile ja protestivad ägedalt kodaniku õiguste ja veel enam riigikoguliikme õiguste kitsendamise püüete vastu. Aga siin on meil tegemist kas tõsise või teeseldud arusaamatusega. Sest mis on riigikogu ise muud kui kodaniku õiguste kitsendamine? Õigupoolest peaksid kõik kodanikud üksikult võima arvamist avaldada ja häält anda kõigis riigiasjus, nagu see sündis vanus Kreeka linnaparlamentides. Et 600 000 täisealist inimest peab otsustava võimu loovutama 100 esindaja kätte, see on ju nii määratu suur kodanikuõiguste kitsendamine, et selle kõrval teised, millest tehtud juttu, jäävad hoopis varju. Aga see on siiski paratamatu ja ükski täie aruga kodanik ei nõua, et viimase meheni ja naiseni kõik täisealised kodanikud peaksid tulema Toompeale kokku riigiasju otsustama.

Veel enam: riik iseenesest juba on teatava mõõduni "kodaniku õiguste kitsendamine". Sellega, et inimesed moodustavad ühiskonna, kitsendavad nad ühest küljest oma õigusi, sest kasud, mis ühiskond pakub igale üksikule, on enam väärt kui need õigused, mis iga üksik selle juures peab ohverdama.

Otse veider on lugeda ja kuulda seda hädatsemist kodaniku õiguste kitsendamise üle nende poolt, kes ise, kui asi puutub neisse, on väga agarad ja nobedad kitsendama teiste "kodanlisi õigusi". Nagu meie sotsialistid. Teame, kuidas nemad oma koosolekuil olid kõige valjema politseilise valve harrastajad: kes aga katset tegi hakata vahele või vastu rääkima kõnelejale, see toimetati silmapilk ukse taha. Mis see oli muud, kui "kodaniku õiguste kitsendamine", mõnede koosolijate vägistamine? Aga kui seda on vaja teiste koosolijate kaitseks, siis peab seda tehtama. Kui üksikute huvid põrkavad vastamisi enamuse huvidega, siis peab vähemus kannatama ja järele andma. Seal ei ole midagi parata: see on demokraatia mõte. Ja kavatsused, mis on käimas niihästi vabariigi põhiseaduse kui ka riigikogu kodukorra ümberkujundamise kohta, taotlevad ju ainult seda sihti, et enamuse tahtmine võiks rahulikult maksvusele pääseda, ilma et tarvis oleks üksikute vastuseisjatega pidada pikka positsioonisõda.

*

Meie riiklik iseseisvus on välja tulnud tule- ja vereristimisest; maailma suurriigid on sealjuures vaderiks seisnud ja oma pitseri allapanemisega kinnitanud meie iseseisvuse tunnistuse, aga edaspidise hoolitsemise meie eest on nad jätnud meie eneste hooleks.

Teisiti ei võigi see olla. Ei saa ju rääkida selle iseseisvusest, kes on teiste hoolealune. See enese eest hoolitsemine on nimelt praegusel ajal eriti raske. Ta on, nagu näeme, raske ka suurriikidel ja on äärmuseni arendanud nende juures omakasupüüdmist. Meie ei või midagi ehitada, milleski loota teiste heatahtlusele, heategevusele, toetusele, vaid peame pidama meeles, et i s e s e i s v u s e juures langeb kogu meie organismi raskus meie eneste jalgadele. Aga siiski tahab iga inimene seista e n e s e jalgadel ja käia ise, kuhu ise tahab, ning loeb õnnetuseks, kui peab laskma teisel ennast talutada sinna, kuhu teine tahab. Nõnda on meie riiklik iseseisvus siiski suur vara, suur väärtus, kuigi veel kõik, kes seda naudivad, ei ole selles täiesti teadlikud. Kes jalaluu on murdnud ja peab maas lamama, see alles saab õieti aru, kui kallis varandus on oma jalal seismise võimalus. Meie ei soovi mitte, et niisugune õnnetus õpetaks meid vääriliselt hindama oma riiklikku iseseisvust.

Meie ei tohi eneses lasta mõtet tõusta, et saaksime iganes olla tüdinenud iseseisvusest. Ori olla võib inimene tüdineda, peremees olla — mitte, kuigi peremehe hooled on palju suuremad. Nõnda tahame teadlikult ja meeleldi kanda kõik raskused, mis riiklik iseseisvus meile peale paneb, tahame võidelda oma seisukorra paranemise eest ja pidada enesele juhtsõnana:

"See ainult väärt on vabadust ja elu,
kes iga päev nad võidab uuesti."

Päevaleht, nr 54, 24. II 1930, lk 2.

H. Otstavel[14]

12. VERSTAPOSTI JUURES. "NÜÜD EESTI NÕUAB TÖÖD JA TÖÖD ON ANDA..."

Oleme sammunud iseseisvalt jällegi aasta edasi ja 24. veebruaril peatume kaheteistkümnenda tulba juures.

[14]Hendrik Otstavel (1888 – 7. V 1942 Solikamsk), Vene sõjaväes 1914–17, Orenburgi sõjaväe lihavarustuspunkti juhataja 1917–1919, samas piimatalituse eriteadlane 1919–1920; Eesti Maakarja Kasvatajate Seltsi kontrollassistent 1921–1922, Eesti Põllumeeste Keskseltsi karjakasvatusinstruktor 1922–1923, Saaremaa põllumajandusinspektor 1923–1930, asunik Kudjapääl 1927–1941, Saare maavolikogu liige ja maavalitsuse abiesimees 1930–1935, esimees 1935–1938, Saare maavanem 1938–1940, *Saaremaa Teataja* väljaandja 1929, Kaitseliidu Saaremaa maleva pealiku abi, Riiginõukogu liige 1938–1940; vangistati 17. IV 1941 Kuressaares, peeti kinni Ussollagis Solikamskis, Erinõupidamise otsusega mõisteti 18. XII 1941 surma ja hukati.

Selle aja jooksul, mis riikide ajaloos lühike aeg, oleme võinud mõndagi tähele panna.

Esimene vaimustuse tuhin, kus kõike kergel käel võeti, on möödas, andes aset kainemale järelekaalumisele.

On selgunud, et ei või peatuma jääda nende võitude juure, millega kätte saadi inimese kõrgeim hüve — vabadus ja peremehe õigus oma elu ise juhtida. On selgunud, et meie olemasolu nõuab majanduslist ja vaimlist alustuge, milleta võimata on saavutada neid elu paremusi, mida iseseisvuselt oodati.

Peremehe õigus on meil käed lahti päästnud. Võime talitada nii ja teisiti. Kuid et me tõesti nii toimiksime, kuidas meile kõige parem, selleks on vaja arusaamist riiklikes ja eramajanduslikes küsimusis. Seda nõuab demokraatlik kord igalt kodanikult.

Meie kindlus oleneb sellest, kuivõrd suudame elu nii juhtida, et kõik kodanikud saaksid elukutsele vaatamata töö- ja elamisvõimalusi.

Nii on meil siis vaja püüda luua töövõimalusi kõigile, kes tööd ei karda. Peale selle on vaja k a s v a t a d a tööarmastust, tiivustada ettevõtlikkust ja tööhimu.

Tugevamaks nurgakiviks sellele on kodanikkude üksmeel ja üksteisest arusaamine. Tuleb jõuda selleni, et ei püütaks oma isikule paremusi teenimatult, teiste kaaskodanikkude kulul. Poliitiline võitlus peab kujunema võitluseks riiklikkude, ühishuviliste küsimuste ümber. See kaotaks elukutsete ning klasside vahelise teravuse, mida meil on püütud kunstlikult, ilma aluseta teravaks ajada ja suureks puhuda.

Kui suudaksime mõelda luuletaja sõnadega "Mu lapsed, ärge riielge…"[15] ja "Nüüd Eesti nõuab tööd ja tööd on anda",[16] siis võime kindlad olla, et tulevik loob meile paremaid ja kindlamaid eluväljavaateid.

Saaremaa Teataja: Põllumeeste ja Asunikkude Häälekandja, nr 15, 21. II 1930, lk 1.

[15]Värss Ado Reinvaldi (1847–1922) luuletusest "Ärge riielge": "Need Isa hääled kostvad mulle / sealt tähte taga südame, / ja, isamaa, ma hüüan sulle: / "M u l a p s e d, ä r g e r i i e l g e!".

[16]Värss Peeter Grünfeldti luuletusest "Lauljate lipulaul" (viisistanud Enn Võrk).

Arnold Susi[17]

VABARIIGI AASTAPÄEVAKS. MIS PAISTIS JUHUSENA, ON MUUTUNUD PARATAMATUSEKS

Juhuslik ja ootamata, kui taevast sülle kukkunud, paistab meie vabariigi sünd 12 aasta eest. Küll kõlasid kõikjal tookord Vene revolutsiooni hüüded ja lipukirjad vabadusest ja rahvaste enesemääramisest, kuid karm tõelikkus tundus olevat vastolus nende ilusate hüüdsõnadega. Meil valitsesid enamlased, kes kõnelesid rahvaste enesemääramisest ainult sotsialistlikus nõukogude vabariikide liidus, mille "vabatahtlik" liige pidi ka Eesti olema. Võõras võim valitses samuti kui ennegi.

Enamlased pühkis eest Saksa okupatsioonivägede raudne rull. Sakslastele olid jutud rahvaste enesemääramisest vaid nalja esemeks, sest neil oli samuti "Deutschland über alles", nagu enamlastele kogu ilma alistamine kommunismile. Ja kui siis kahe vaenulise leeri: taganevate punaste ja pealetungivate Saksa vägede vahel Eesti rahvas oma päästekomitee näol mahti sai ilmale hõigata, et on olemas Eesti vabariik, kes nõuab oma iseseisvuse respekteerimist, siis võis see küll tunduda nii mõnelegi operetilise shestina. Kujutage ette: kusagil läänemere sopis miskisugune pisike rahvakilluke, kellest seni pole keegi midagi kuul-

[17] Arnold Susi (1896 – 29. V 1968 Nõmme), võttis osa Esimesest maailmasõjast, III Eesti polgus 1917–1918, Vabadussõjas Tallinna I kaitsepataljoni kooliõpetajate roodu rühmaülem 1919, Sõjaministeeriumi kodifikatsiooniosakonna asjaajaja ja juriskonsuldi sekretär 1919–1920, Põllutööministeeriumi maakorralduse peavalitsuse ametnik 1920–1924, vandeadvokaat August Peedi abi Tallinnas 1924–1930, vandeadvokaat 1930–1940, Tallinna linnavolikogu liige a-st 1926, Harju maavolikogu liige a-st 1930, Eesti Tööerakonna liige ja sekretär, seejärel Rahvusliku Keskerakonna liige ja selle Tallinna komitee esimees; Eesti Vabariigi Rahvuskomitee liige 1944, Otto Tiefi valitsuse haridusminister alates 18. IX 1944; vangistati 10. X 1944 Tallinnas, NSVL Ülemkohtu sõjakolleegium mõistis ta 1945. a juulis 8 aastaks sunnitöölaagrisse ja 5 aastaks asumisele, kandis 1948. aastani karistust Novosibirski ümbruse laagrites, 1948. a oktoobrist Karaganda oblastis Spasski poliitvangide erilaagris, vabanes 1952. a oktoobris; abikaasa koos kahe lapse ja emaga oli küüditatud 25. III 1949 (poeg Heino Susi (1925–1987 Ambler Philadelphia lähedal) oli põgenenud Soome), lubati 1949. a pere juurde asumisele Krasnojarski kraisse Abakani, vabanes 1958. a jaanuaris, põgenes Eestist uuesti Abakani, kus oli Hakassi teatri kunstiline ja muusikaline juht 1960. aastani, sai seejärel loa Eestisse naasta.

nud, keda isegi nii avara silmaringiga riigimees kui krahv Witte[18] segas ära lätlastega, tahab saada kah iseseisvaks; rahvas ilma minevikuta ja olevikuta, ilma tsivilisatsiooni ja kultuurita!

Kuid asjade edaspidine käik näitas, et siin ei ole tegu väikse rahva suurusehullustusega ega ka palja juhuslikkusega. Nüüd, kus möödunud mõni aasta, kus meil võimalus olnud jälgida kogu maailma elu arenemist pärast ilmasõda, vajub see juhuslikkuse moment ikka enam tahaplaanile ja nähtavale tulevad suured ajaloolised arenemise suunad.

20. sajandi vahest ehk iseloomulikumaid jooni, eriti pärast maailmasõda, on vististi rahvaste enesemääramise põhimõtte laiaulatuslikum teostumine. Euroopa poliitiline kaart on nagu pragunenud rahvuslikke piirjooni mööda, küll ei ole see põhimõte veel arenenud oma mõeldava piirini, kuid igatahes on Euroopa lagunenud monarhiate varemetel ellu ärganud rida puht rahvuslikke riike. Üldine Euroopa demokratiseerumine on kaasa toonud seni teiste riikide võimu all elutsenud rahvaste tõusu omariikluseni ja see protsess ei ole praegu kaugeltki veel lõppenud. Ei ole midagi ootamatut, kui lähemad aastakümned, võib olla koguni aastad, toovad Euroopa kaardile uusi rahvuslikke riike. Ei ole põhjust arvata, et lõhed, mis praegu märgatavad Suur-Vene ja Ukraina ning Valge-Vene vahel, aastatega kahaneksid. Nende riikide tekkimine oleks vähem ootamata, kui meie vabariigi sünd. Rahvaste enesemääramise põhimõte, mis Vene revolutsiooni algpäevil nii hiilgas ja samase Vene revolutsiooni poolt jalge alla sõtkuti (tuletagem meelde, et ükski niinimetatud "rajariikidest" ei ole ilma sõjata suutnud end lahti kiskuda "rahvaste enesemääramise" haigust põdejast Venest), ei ole veel ütelnud oma viimast sõna.

Kuid see "rahvaste enesemääramine" ei ole ainult puht euroopalik nähtus. See on praegu üleilmline liikumine. Nii on poliitilise iseseisvuse saavutanud Egüptus. Rasked heitlused kestsid Hiinas, kes ka kord ometi tahtis olla peremees omal maal. Ehk tuletagem meele Indiat, kus juba pikemaid aastaid kestab võitlus enesemääramise eest. Küll on seni inglased suutnud kaitsta võrdlemisi edukalt oma seisukohti ja vaos hoida seda 300-miljonilist rahvast, kuid võitlus näib siiski muutuvat järjest pinevamaks ja muutused India õiguslikus seisukorras on väga tõenäolised.

Nende üleilmliste faktide valgustusel omandab ka meie riigi sünd kaheteistkümne aasta eest teistsuguse tähenduse. Ka meie riigi sünd on

[18]Krahv Sergei Witte (1849 – 13. III 1915 Petrograd), Venemaa teedeminister 1891–1892, rahandusminister 1892–1903, ministrite nõukogu esimees 1903–1906. Eesti keeles on ilmunud tema *Mälestused* (I–II; Tartu: Loodus, 1937–1938).

üks lüli selles rahvaste vabanemise protsessis, mis oma haripunktile tõusis ilmasõja järele; ka meie vabariik ei ole mitte ainult õnneliku juhuse vili, ei ole mitte ainult saatuse kapriis, vaid ajalooline paratamatus. Ajaloo ratas on purustanud Ida- ja Kesk-Euroopa monarhiate kõdunenud kestad ja avanud tee uutele eluvõimsatele rahvuslikkudele organismidele.

See ilmakorra demokratiseerumine, see rahvuste järk-järguline vabanemine võõra võimu alt on julgustuseks igale uuele riigile, ka meile. Aeg töötab meie kasuks. Mida kauem on uued riigid püsinud, seda rohkem muutuvad nad endastmõistetavaks ka nende riikide ja rahvaste juures, kellele nad on olnud pinnaks silmas. Tõuseb ja asub elu juhtima uus põlv, kes tunneb vaid praegust olukorda ja kellele vana ilmasõja eelne poliitiline maakaart ei sisenda enam nii elavat soovi pühkida maa pealt uued riigid.

Mõistagi ei saa oma poliitilise olemasolu kaitsmisel usaldusega lootma jääda vaid selle "ajaloo ratta" peale, tema tee ei vii igakord ainult otsejoones edasi, vaid ta veab mõnikord ka viltu, nagu näitab Georgia saatus,[19] aga ta võib siiski olla teguriks, mis sisendab teatava kindluse, usalduse oma poliitilise iseseisvuse paratamatusesse ja õigustab seda aktiivsemat enesekaitset vajaduse korral.

Vaba Maa, nr 46, 23. II 1930, lk 4.

Dr. Paula Vreinthal[20]

KAOTAME ELU VARJUKÜLJED

Elame tehniliste imede ajajärgul, jumaldame masinaid ja hindame võimeid. Salgame ideaale ja hinge asemel tunnustame keha. Töötame ma-

[19]Gruusia kuulutas sõltumatuse välja 26. V 1918; 7. V 1920 sõlmiti Vene SFNV ja Gruusia Demokraatliku Vabariigi diplomaatilised suhted ning Venemaa tunnistas Gruusia suveräänsust; 1921. a tungis Punaarmee Gruusiasse, Thbilisi vallutati 25. II 1921, Gruusia kuulutati üheks Taga-Kaukaasia Föderatsiooni (hiljem SFNV) liitunud riigiks 12. III 1922 ja koos sellega liideti 1922 NSV Liitu, 1936. a muudeti liiduvabariigiks.

[20]Piia Vreintaal (Paula (Pauliine) Wreinthal; 1895 — 2. X 1960 Tallinn), Vabadussõja ajal Tartu I ja Tallinna II sõjaväehaigla velskri kt 1919–1920, Eesti Naisliidu tervishoiuinstruktor Võrus 1924–1926, Pärnu emade ja laste nõuandla juhataja a-st 1926, Pärnu kooliarst a-st 1933; Rahvusliku keskerakonna juhatuse liige, Naiskodukaitse Pärnu ja Pärnumaa ringkondade arst a-st 1933, Pärnu linnavolinik 1929–1934, Tallinna lastepolikliiniku arst 1950–1960.

sinlikult, hoolimata sellest, et elu kujuneb tühjemaks kui kunagi enne. Tunneme huvi lamedapinnalise elumaitsemise, ebavooruste, roppuste ja kõige kõmulise vastu. Ei suuda näha enda isikust kõrgemal ja kaugemal seisvaid eesmärke, ei kohusta end tuleviku ees, ka minevikust püüame vabad olla ning kaotame sageli elumõtte.

Oleme tänapäeva inimesed, hindame ainult tänapäeva kõige lähemaid ülesandeid, kasutame silmapilku.

Kõikjal ja kõiges oleme sattunud võõraste mõjude alla, oleme unustanud loomulikkuse ja üldise lihtsuse nõuded ning põeme mingisugust suurus- ja peenendushaigust.

Oma keskel tunneme väga hästi üksteise mürkhambaid ja teravaid keeli ja oleme enamasti pahas tujus. Oleme kirglised, järjekindlad pahaõngitsejad, selle jaoks ei puudu tahet ega aega. Ehitame hiinamüüre ja traataedu kadedusest, väiklusest ja muist pahedest, kust läkitame üksteisele mürgiseid nooli meie üldiseks kahjuks ja õnnetuseks. Muret on meil palju, igal inimesel jatkub teda koormana ning alaliselt rahutu ja rühkiv meie äripäev.

Kuid õnneks on meil ka päevi, mil tunneme, et muutume paremaks ise ja muutub lahedamaks meie elu. See on pühade ja meie suurpäevade meeleolus, kus meid valdab teadmine, et enamus meie kaasinimesist on koondunud meiega ühisesse meeleollu, ühistesse tunnetesse. Need suurpäevad soojendavad ja ilustavad meie hinge, pühivad sealt äripäevadel kogunud tolmu ja tahma.

Noil hetkeil sulab külmuse jää ja väheneb kaugus inimhingede vahel ning selgub endastmõistetav tõsiasi, et kaasinimesed on meie sarnased olevused, kes tunnevad nagu meiegi muret ja rõõmu, nälga ja jänu, kelle rinnas tuksub süda, mis on alanud tegevust samal viisil kui meie oma ning kõiki tabab sama ühine saatus, kui süda lakkab kord tuksumast.

Noil hetkeil mõistame, kui väiklased ja naeruväärsed on meie huvid, millede nimel kanname viha ja sallimatust oma kaaskodanikkude vastu, — mõistame ka kaitsevahendite vajadust asjatute ja hoolimatute haavamiste vastu, millega mürgitab inimene inimest.

Sarnased päevad kohustagu meid, et me ainult ei mõista, vaid kahetseme ning paremaks, õiglasemaks, kaastundlikumaks ja otsekohesemaks saada tahame — kohustagu meid, et me teistest ei näeks, kuuleks, teaks ja räägiks ainult halba. Oleme tüütuseni väsinud kurjusest ja inetusest ning püüame näha ja kuulda ka head kaasinimestest, tahame ka rääkida rohkem head teistest ja tahame mõista üks teist.

Astume ühiselt võitlusse painajalikkude raskuste ja muredega, mis ülesaamatute kivimürakatena asuvad takistustena meie olemasolu ja

arenemise teel, teeme seda kui mesilased, sest ühendatud jõule muutuksid rasked kivid liivateradeks.

Eesti Vabariigi aastapäeval, Eesti rahva suurimal pühal, anname tõotuse ühiselt püüda elu kaunistada ja elu varjukülgi kaotada, — ühiselt elu nimel heidelda eluga.

Tõotame seda meie rahva kallima varanduse — vabaduse ja meie unustamatute kangelaste nimel, siis võivad meie järeltulevad põlved pühitseda Eesti vabaduse mälestuspäivi veel ülevamas meeleolus.

Pärnu Päevaleht, nr 45, 24. II 1930, lk 5.

[***]

TOSIN AASTAT ISESEISVUST. PÄRAST KATSETAMISAJAJÄRKU ARENEGU SEDA KINDLAMALT ÜLESEHITAV TÖÖ

Ainult tosin aastat on Eesti iseseisvat elu elanud, kuid missugune määratu vahe on praeguse Eesti ja 12 aasta eest siin olnud Loode-Venemaa nurgakese vahel. On loodud Euroopa eeskujul valitsusaparaat, kool, sõjaväg, eeskujulikku korda seatud raudtee, sadamad, korraldatud maanteid, asutatud tuhanded uued majapidamised, uuesti loodud suurepärane eksporttööstus, piimatalituste ja eksporttapamajade näol. Eestlasel on organiseerimisvõimeid ja energiat, seda peab ütlema kaheteistkümne aasta töö tulemusi vaadeldes.

Ei saa siiski kahetsust avaldamata jätta, et see Eesti rahvas peituv energia ei ole alati õiges sihis tööle rakendatud, mõnele asjale on nii majanduslisi kui isiklisi võimeid ülemäära rakendatud, on tehtud kahekordset tööd, on aga ka küllalt väärtusi hävitatud, sest on mindud kitsarinnalistest vaatekohtadest välja, on hävitatud seda, mida ei ole suudetud oma erakonna meestele kasuks kirjutada.

Riigimeeste vaatlemisel paistab silma, kuidas Inglise riigimees kunagi järsult oma eelkäijate tööd ei lõhu, vaid seda oma soovide kohaselt ümber vormib, sellele oma kavatsuste kohaselt uut sisu püüab anda. Seal kõrval näeme sagedasti Prantsuse riigimeest olemasolevat korda järsult murdmas, et vana kõrvaldamisel uut, paremat ehitada.

Keegi ei saa eitada, et Inglise riigimehed on oma Prantsuse ametivendadest kaugemale jõudnud.

Kui vaatleme oma kaheteistkümneaastast minevikku, siis oleme meiegi Prantsuse meetodit, kui seda niiviisi võib nimetada, tarvitanud.

Nendest vähestest väärtustest, mis meil olemas, on halastamatult hävitatud paljugi. On hävitatud ainelisi väärtusi, veel rohkem aga mo-

raalseid. Kiriku hävitamiseks on paljugi tehtud, ilma et see kellelegi oleks kasu toonud. Tegelasi, juhtivaid tegelasi, on tänamatult porri tallatud, hoolimata nende tööst ja teenetest, ilma et oleks tahetud tunda seda kaotust, mis ühe või teise juhtiva tegelase tööst kõrvaldamisega rahvale tehakse. On murtud vanu, kogemusterikkaid ja vilunud tegelaskonnaga asutusi, nagu seda oli põllumeeste keskselts,[21] ilma et oleks aru saadud, et selleks aastakümneid kulub, kuni samaväärtuslist asutust uuesti luua suudetakse.

Oleksime kahtlemata sammu-teise kaugemal olnud, kui meil ei oleks suur osa energiat kulutatud murdmisele ja hävitamisele, kui meil ei oleks tegutsetud kitsarinnalsusest ja kadedusest aetult.

Mitte vähe kahju pole sünnitanud see, et on tegutsetud laiade käeliigutustega, ilma läbimõeldud plaanideta ja kavadeta. Kas ei ole meie hariduspoliitika tänapäev nii kaugel, et pea terve riigikogu üksmeelsel arvamisel peame asuma osalt taganemise ja osalt ümberkorraldamise tööle, sulgedes üldhariduslisi koole ja asudes kutsekoolide väljaarendamisele. Kas ei ole meie oma tööstusega, mida suurejooneliselt Nõukogude maa jaoks korraldati, jõudnud viimaks nii kaugele, et oleme asunud metallitööstuse likvideerimisele, pärast fantastilisi katseid seda tööstust laias ulatuses ellu äratada. Igal alal, kus riik korraldavalt on tegutsenud, on ikka sinnatänna eksitud, kuni viimaks pika kobamise järele on jõutud eksimistes selgusele. Vabariigi aastapäeva eel tuleb piimatalituste päev kokku, kel muidugi tuleb arutada piimaühisuste liig laiali paisatud võrgu koomale tõmbamist. Ja uued eksporttapamajad, kas ei ole need elavaks näiteks, kuidas majanduslikul alal ei tule tegutseda. Enam läbimõeldud tegutsemist, enam kavakindlust peab valitsus oma tegevuses ilmutama.

Ka püüd igal tingimusel omapärane olla, oma rada käia, ei ole meile mitte kasuks olnud. Tegime omale põhiseaduse, ilma et oleks arvesse võtnud aastasadade kogemust ja õpetust riigikorralduse alalt. Nüüd on rahva enamusele selge, et vaja on põhiseadust muuta, parandada, milleks aga sugugi tarvis ei oleks aastakümne katsetamisi,

[21] Eesti Põllumeeste Keskselts asutati 1922. aastal Eesti põllumeeste keskorganisatsioonina, kui ühendati Eestimaa Põllumeeste Keskselts ja Põhja-Liivimaa Põllutöö Keskselts, keskselts jäi Tallinna, osakondadega Tartus ja Tallinnas. 1930. aastaks oli põhitegevuseks kujunenud kodumajanduse nõuanne, maaparanduse ja ehitusprojektide valmistamine, keskseltsil oli 50 palgalist töötajat, kuid nende hulk vähenes pärast nõuandetöö üleandmist Põllutöökojale (1931) ja Eesti Maanaiste Seltsile.

sest praeguse põhiseaduse pahed on kõik juba teiste rahvaste juures läbi põetud ja teada olnud kümne aasta eest, kui ainult oleks tahetud neid arvesse võtta.

Ka põllumajanduse alal tahetakse meil käia omapärast, teistest eralduvat rada, kuid missuguste tagajärgedega? Niisugust rada, millega võime ruineerida oma põllumajanduse ja kogu majandusliku hoone!

Kaksteistkümmend aastat — see on ligilähedale pool inimpõlve iseseisvat tegutsemist. Nagu algajal ikka, kes kogemuste ja kavadeta, targemate ja vanemate nõuannetest hoolimata tegevusse astub, ette tuleb eksitusi, vigu ja äpardusi, nii on meilgi riiklikus elus mõni asi viltu läinud. Kuid ei saa siiski öelda, et kaheteistkümne aasta töö ei oleks haruldast vilja kannud.

Kaksteistkümmend aastat on õpitud, järgmised kaksteist aastat peaks edukamad olema, kui mingid ootamatused ja katsumisajad meid ei taba. Kuid järgmisel kaheteistkümnel aastal peaksime enam lugu oskama pidada sellest, mis meil on, ja seda mitte kitsarinnalsuse või kadeduse pärast hävitama. Peaksime ka oma võimeid mõõtma ja kaaluma ning hoiduma igasugustest ülejõukäivatest algatustest ja plaanita tegevusest. Ja, lõpuks, meie omapärasust ei saa meilt keegi riisuda. Kuid omapärasuse alalhoidmine ja omapäraste radade käimine oma töös ja tegevuses ei tohi siiski takistada teiste rahvaste aastakümnete ja aastasadade õpetusi arvesse võtmast. Paljugi katsetamist jääb ära, ja seda suurema kiirusega jõuame edasi. J a j u s t s e d a e d u k a m a t e d a s i j õ u d m i s t s o o v i m e g i j ä r g n e v a k s k a h e t e i s t k ü m n e k s a a s t a k s.

Kaja, nr 46, 23. II 1930, lk 2.

[***]

EDASI, KUNI PÜSIB VABA EESTI!
VABARIIGI AASTAPÄEV VÄRSKENDAGU MÄLESTUSI,
ANDESTAGU EKSINUID, KINDLUSTAGU KOHUSTUSTUNNET
JA VIRGUTAGU EDURIKKAMALE TÖÖLE.
ÜKSMEELES ÜHISE ISAMAA JA ISEENDI HEAELU
LOOMISELE!

Iga rahva seas leidub ausalt töötavate kodanikkude kõrval kisakõrisid ja igasugust rämpsu, kes rahulikule arenemisele takistusi teevad. Alati leidub rahulolematut elementi, kes aina nurisevad, kuigi nurin iga kord kaugeltki põhjendatud ega õigustatud pole.

Leidub aga ka inimesi, kes igasuguse autusega hakkama saavad, kes valmis on ära andma oma sugulased, sõbrad ja oma rahva. Mõne

juudaseekli eest, mis neile nurgatagast pihku pistetakse, jatkub neil häbematust, jatkub südant töötada oma rahva pühama paleuse — oma riigi iseseisvuse ja demokraatliku korra vastu. Neile on näiliselt ükskõik, kas Eesti on Eesti, vaba Eesti, või röövivad ta jultunult paljaks ehk kägistavad surnuks aasiaatid.

Meie riik on noor. Varem surus meie rahvast võõras vägivald ja ülivõim, mis ei hoolinud Eesti rahva loomulikust õigusest — maa saatuse juhtimisest aktiivselt osa võtta. Maailmasõda nõrgendas omakorda meie jõudu ja võimeid. Hulk inimesi sai sõjas surma. Maa sai loomadest, viljast ja tööriistadest vaeseks tehtud. Rahva kogutud pennid ja töötasu viidi Venesse ja sinna ta jäigi. Kõige selle tagajärjel jäi sõjaeelsetel aastatel arenema hakkanud elu kängu.

Piimakarja hävitamisega, mis Vene ja Saksa sõjavägedele lihatoiduks võeti, kuivas kokku maa peasissetulekuallik. Külvipind vähenes, mille tõttu põllusaak kannatas. Vabrikud osalt evakueeriti, osalt jäid seisma. Tellimised jäid väikseks, kuna kehvaks muutunud rahvas ei jõudnud saadusi osta, välisturgudel aga nõudmist polnud.

Sarnastes rasketes oludes tuli meie kurnatud ja paljukannatanud rahval veel uusi raskusi ja kannatusi juure võtta. Tuli läbi teha vabadussõda. See oli kahekordne sõda — sõda Venega ja sõda landeswehriga. Mõlemad sõjad tõid meile kahjuks kaela meie omad äraandjad — see rämps, millest eelpool kõneldud.

Sõja Venega tõid meile Eesti punased. Venemaa poleks Eestile mitte kallale tunginud, kui Eesti oma äraandjad, kes oma kõhuorjuse ja mõne juudaseekli pärast Vene teenistuses seisid, sõda provotseerinud ja alustanud poleks. Vene rahvas pole loomult paha rahvas. Aga need meie omad Kingissepad, Pöögelmannid, Anveltid j.t., kes tulevase võimu ja hiilguse tähe järele sõrkides ära unustasid oma isad, emad, sugulased, sõbrad, oma isamaa ja rahva, vaat need juudad juhtisid alateadliku Vene massi laened üle Eesti piiri ja lõid veresauna lahti. Neile olid tähtsamad komissaride kohad ja viienurgalised punased tähed, kui oma rahva elu.

Sõja landeswehriga sokutasid Eestile kaela üksikud võimuahned isikud Eesti oma aadlijunkrute ja nende sabassõrkijate ridadest, kes unistasid endise, feodaalkorra mõnusustest ja kellele oli ükskõik, kes vormilikult maa politiline peremees on: kas Balti herzogiriik Preisi kuninga võimukepi all, või Vene monarkia, kelle uuestisündi nad samuti lootsid ja kes varemgi tegeliku võimu Eestis nende käes hoidis.

Mõlemast sõjast tuli Eesti auga välja. Kuid raske heitlus ei läinud kergelt mööda. Ta jättis sügavad jäljed järele. Rohkesti sai elujõulisi isamaa poegi surma, paljud vigastada. Varandusi hävines jällegi. Võlad

tulid juure, sest ilma selleta poleks võimalik olnud vabadussõda üldse pidada.

Kõik need maailmasõja, revolutsiooni ja vabadussõja raskused lasuvad veel praegugi meie õladel. Haavad olid sügavad ja neid ei ole kerge parandada. Kehvaks jäänud rahvale tuli pealegi näljaselt Venemaalt uusi leivatahtjaid optantide näol suurel arvul juure. Loomulik, et sarnases olukorras kõike ühehoobiga heaks teha võimalik pole. Seda ei saa, ega või nõudagi.

Meil on raskusi. Paljudel pole maad, mida ihkavad. Paljudel pole kindlat teenistust, mis ära elataks. Paljudele teeb muret igapäevase leiva saamine. Aga ometi meie läheme edasi! Meil on oma riik, meie rahvas valitseb ise oma maad, meie teeme ise seadusi omas riigis ja arendame suhteid teiste riikidega oma soovi järele. Iga aastaga paraneb meie üldine seisukord. Rühime ainult edasi — siis on meile kõigile kindlustatud töö ja leib.

Nurin ei kao aga iialgi maailmast ära. Igal ajal leidub neid, kes iialgi sellega rahul ei ole, mis tal käes on. Sarnaste viripillide muusika järele aga ei peaks arukad inimesed tantsima. Meil on loodud võimalused selleks, et iga tööjõuline inimene võib vabalt omale tulevikku rajada iseenese töö ja oskuse läbi. Rohkemgi — riik annab, vaatamata oma kehvusele, paljudel juhtudel toetusi, et inimene edasi võiks saada, olgu hariduse, maapidamise, laevanduse, kalanduse või mõnel muul alal. Meie riik teeb, mis võib — ülejõu ei saa ju teha!

Vabariigi aastapäeval võime rahuldustundega tagasi vaadata oma senise tegevuse peale riiklise ülesehitamise töös. Olgem uhked kes[22] isamaa ja oma rahva eest armastuse ning surmapõlgtusega välja on astunud. See kangelasmeel on võitnud, ohvrid pole olnud ilmaaegsed. Eesti elab! Eesti on vaba ja edeneb. Eesti rahvaelu sammub paremuse poole. Värisegu ja tundku õudust rahva südamekohtu ees need armetud juudad, kes võõrastes huvides mõne äraandliku krossi meelitusel meie riigikorda õõnistavad! Värisegu ja tundku hingepiina need tumedad jõud, kes urgitsevad ja närivad meie riigivalitsuse kallal, igal sammul oma vastutustundetuses ja ülbuses kive ning kaikaid aina valitsuse ja riigikorra kaela veeretades. Oleks targem, kui needki vähesed juudad, kes oma rahvast taganenud, kord mõistuse pähe võtaks, oma meeletust kahetseks ja ausalt koos oma vendadega Eesti ülesehitamise tööle anduks. Eesti isamaa unustaks nende jõhkruse, isamaa andestaks neid.

Eesti rahvas on vaba rahvas. Eesti seadus on ühesugune seadus kõigile, kes Eesti pinnal ausalt elavad. Teised rahvad, kes Eestis elavad ja

[22]Nii originaalis.

Eesti kodakondsusse kuuluvad, kasutavad suurimat vabadust, mis maailmas ajaloo kestel on antud, kultuurautonoomia näol. Eestis on hea elada, siin on võimalus areneda ja edasi jõuda igaühel, kes ise hea on ja edasi püüab. Seda võimaldab meile Eesti vabariik, seda kinnitavad senised iseseisvuse aastad.

Kui meil on puudusi, siis on need parandatavad. Tõsi, meie poliitiline elu on noor ja rahva arusaamine politikast veel nõrk. Selle tõttu on võimalik, et üksikud kisakõrid, unistajad ja tuuletallajad valimistel suudavad omale hääli koguda ja sel teel võimu etteotsa satuvad, kus aina selleks töötavad, et omale ja "onupoegadele" sooje kohti sokutada. Rahva üldine arenemine ja tulevik pole nende mure. Samal põhjusel on võimalik, et meil puudub mõnigi tarvilik seadus, et mõnigi seadus puudulik on, et mõnesuguseid pahesid riiklises elus ette tuleb. Kuid sellest saab üle. Valigu rahvas omale uued esitajad, kes paremine asju ajavad kui need, kes tema lootusi ei täida, kes tegutseks nii, nagu nõuab õigus ja paremus. See kõik on võimalik, sest võim on rahva enese käes. Sarnane on kord Eestis. Ükski teine riiklik kord ei oleks seda võimaldanud. Tarvitseb ainult mõista ja tegutseda. Andku riigi aastapäev hoogu edurikkamaks tööks!

Edasi senises sihis! Edasi üksmeeles! Edasi, kuni Eesti on Eesti!

Meie Maa, nr 21, 22. II 1930, lk 1.[23]

[23] Vt ka: J. Jakobson, "12 aasta eest…". — *Pärnu Päevaleht*, nr 45, 24. II 1930, lk 4; -kke. [= Hugo Villi Kukke], "Rahvapühaks: Mitte surra, vaid elada on tarvis rahva ja maa eest". — *Pärnu Päevaleht*, nr 45, 24. II 1930, lk 2; A. Kulbush, "Olge valvel ja alati valmis". — *Pärnu Päevaleht*, nr 45, 24. II 1930, lk 1; V. Marder, "XII aastat vaba Eestit!" — *Pärnu Päevaleht*, nr 45, 24. II 1930, lk 1; Metsapoeg. [= Roopi Hallimäe], "Vabadusepäevaks: Mõtteid riigi 12. hällipäeva lähenemisel. Lähme võitlema elu aarde eest!" — *Järvamaa*, nr 21, 22. II 1930, lk 1; Jakob Saar, "Jatkame ülesehitamist". — *Maaleht*, nr 21, 22. II 1930, lk 7; A. Tõnisson, "Iseseisvus ja sõjamehed". — *Põhja Eesti: Narva ja Alutaguse Häälekandja*, nr 21, 22. II 1930, lk 2; "Kaksteistkümmend aastat iseseisvust: Üheksa riigivanema juhtimisel". *Postimees*, nr 53, 24. II 1930, lk 4; "12. iseseisvusepühaks". — *Põhja Kodu*, nr 21, 22. II 1930, lk 2; "Vabariigi aastapäevaks". — *Ühistegelised Uudised*, nr 8, 22. II 1930, lk 2.

RÜNDED ROOMAS

Toomas Kiho

rändad rõõmus
randmed räämas
rände raamis.

rändsed roomas,
randsed raamas.

rändsed Roomas,
rindsed Roomas —
ründed Roomas!

rinded Roomas:
rändsed ruumis —
rindsed ruumis
rindmed rundsed
rindmed rüümas
randme rõõmus.

ründed ruumis —
rindmed raamas. . .

ründed Roomas!
rändsed räämas
rände raamis. . .

KATARIIN MUDIST. Tants (kuivnõel, 2017)

TÕSILOOD
1918
Valik anekdoote

Guillaume Apollinaire

Tõlkinud Andres Raudsepp

16. veebruar

KOMBATAV KUNST

Mul on au ja rõõm teatada, et on sündinud kunst, mille saab algusest peale arvata kaunite kunstide hulka.

Ja see uus kunst on kombatav kunst.

Mõtlesin selle välja eelmisel aastal, kui kirjutasin lühema jutu pealkirjaga "Minu sõber Ludovic", mis ilmus Martine'i kirjastuse väljaandes *l'Almanach des Lettres et des Arts*.[1]

Tõlgitud teosest: Guillaume Apollinaire. *Anecdotiques* (Paris: Gallimard, 1955). Kommenteerimisel on kasutatud Vikipeediat. Vt originaaltekste ka: gallica.bnf.fr/ark:/12148/cb3442[-]7363f/date1918.item; *Le Flâneur des deux rives* (Paris: Éditions de la Sirène, 1918), fr.wikisource.org/wiki/Le_Fl%C3%A2neur_ des_ deux_rives; *Calligrammes: Poèmes de la paix et de la guerre 1913–1916* (Paris: Mercure de France, 1918), archive.org/details/calligrammespo00apol/page/n7. Kalligrammide tõlked on taasjoonistanud Artur Kuus. Saatesõna anekdootlikele lugudele leidub *Akadeemia* 2011. aasta 10. numbris (lk 1857–1858).

[1] 1917. aasta almanahh-kalender, millest leiab kõike, mis kalendri juurde käib, sealhulgas luulet, proosat, esseid, mustvalgeid ja värvili-

Siin on selle kunsti peajooned, mida minu jutuke esitab täpsemalt.

> Ütlesin, et minu kallis Ludovic leiutas kompimismeelelise puutekunsti.
>
> Ma ei kirjelda üksikasjalikult riivamisi, kõdistamisi, igat liiki ja igasuguse jõuga antud hoope, mida mu kallis Ludovic meie peal katsetas ja mille talumiseks jätkus meil kannatlikkust...
>
> Ja ikkagi, kavakohaselt ütlen teile, et see kunst, mille reeglid ja tehnika praegu alles arenevad, rajaneb mõjul, mida kompimismeelele avaldavad erinevate omadustega objektid. Kuiv, märg, kõik sooja- ja külmakraadid, kleepuv, paks, õrn, pehme, kõva, elastne, õline, siidine, sametine, kare, sõmer jms kokku panduna ja ootamatult kõrvutatuna moodustavad rikkaliku aine, millest minu sõber Ludovic ammutab kompimiskunsti, meie närve ärritava tumma muusika peeneid ja ülevaid kombinatsioone...
>
> Minu kallis Ludovic õpetas, et kui igat liiki puudutamist tajuda korraga, annab see tühjuse aistingu, sest, lisas ta, nagu me juba ammu teame, *loodus pelgab tühjust* ning see, mida meie tühjuseks peame, on tahkus ise.

Seda ütlesin koos muude asjadega oma jutus, ent kombatav kunst, mida mina üksnes ette nägin, kuulutasin ja kujutlesin, sündis ka tegelikult.

Tõendina esitan vaid ühe foto, mis ilmus ilma kuupäevata ühes isevärki ajakirjas veidra pealkirjaga *Rongwrong*[2] ja mis avaldati New Yorgis ajal, mida võib hinnanguliselt paigutada 1917. aasta 5. mai ja sama aasta oktoobri vahele.

Fotol on *katsumiskips* de Zayasi juures: *katsumiskips* on kunstniku enda väljend.

Selle esimese kombatava teose autoriks on kunstnik nimega Clifford Williams, kelle üldisema liigitamise jätan teile, sest kogu jutustuse vältel ei olnud mul kavatsust anda ettetõttavalt nime

---

si reproduktsioone, trükiti 1916. aastal. Järelikult kirjutas Apollinaire (kunstmuinas)jutu varem. *Siin ja edasi tõlkija kommentaarid, kui pole osutatud teisiti.*

[2]Marcel Duchamp'i (1887–1968) 1917. aasta juulinumbriga piirdunud ajakiri, mille pealkiri tekkis trükivea tõttu kavatsetud *Wrongwrong*'ist. *Toim.*

kombatava kunsti skulptoritele ning sestpeale, kui nägin *Rong-wrong*'i reproduktsiooni, olen tulutult püüdnud leida uudissõna, mis sobiks uut kunstnikuametit täpsemalt iseloomustama. Olgu kuidas on, sündmus toimus.

Ja vaat, tänu proua, preili või härra Clifford Williamsile on esteetika valdkond võtnud mõõtmed, mille ulatust olnuks meil raske ette näha.

Ma ei tea, kes väitis, et uue kokandusretsepti leiutamine on inimkonna jaoks palju tähtsam kui mõne tähe avastamine.

Kujutan siiski ette, et uue kunsti leiutamine on veelgi tähtsam kui uue raguu väljamõtlemine ning kui palju imepäraseid naudinguid võlgneb tulevikus meie järeltulijate peen maitse kõigepealt minu sõbrale Ludovicile, aga eriti Clifford Williamsile, kellel oli au 1917. aasta kevadel hr de Zayasi juures välja panna esimene katsumiseks mõeldud kipskuju.

Ärgem põlakem niisuguseid tagasihoidlikke debüüte. Kino, mis on nüüd suur populaarne kunst, algas veelgi tagasihoidlikumalt. Alguses, see tähendab mitte kuigi palju aega tagasi, oli kino kõigest lapsemäng.

Nii nagu minu sõber Ludovic, nii leiutas ja lõi ning järelikult sõna otseses mõttes luuletas ka hr Clifford Williams, sest luule on loomine.

16. märts

FRANZ JOSEPHI FAVORIIT

Franz Josephi favoriit Charlotte Schratt suri oma kuningliku armastatu järel.

Ta ei hoidnud keisrit kinni mitte ainult suudluste, vaid ka riisi ja roheliste hernestega. Itaalia kulinaarne vanasõna ütleb: *Il rizo è la morte del pisello*, see tähendab: "Riis on roheliste herneste surm." Riis ei tapnud mitte üksi rohelisi herneid, vaid ka vanad armastajad, kes nendest täiesti süütutest toiduainetest naudingut leidsid.

Hulk aastaid tagasi oli Charlotte Schratt graatsiline näitlejanna Burgtheateris,[3] kus keisrit tabas imetlus tema vastu. *Burgi* teater kaotas tähe ning Charlotte Schrattist sai vana monarhi soosik, ja see ei ole veel küllalt öeldud, temast sai tõeline metress[4] kõikides tähendustes, mida sellele sõnale omistada võib. Habsburgide dünastia lennutas sajandi tuules laiali oma genealoogilise puu kuivanud lehed, Franz Josephi perekonda hävitasid enesetapp, laevahukk, mõrv ning seisusele sobimatud abielud, seevastu pr Schratt muutus igavikuliseks nagu muumia.

Juba ammu olid ilu, isiksuse võlu ja füüsiline veetlus vana näitlejanna hüljanud. Tema käsutusse oli jäänud veel vaid nõidumine köögis ja seda ta tegi armastatu endale hoidmiseks kõigest väest. Köögipliitide alkeemia võimaldas valmistada ülimalt maitsvaid toite, mis suurt naudingut valmistaval moel maitsmismeelt hellitasid ning Franz Josephi viimaseid aastaid tähistasidki kulinaarsele Veenusele toodud maiustamisohvrid.

Pr Schratt tundis hästi monarhi eelistusi, sestap teadis ta, et keisril oli säilinud igatsus Veneetsia roogade järele. Pikka aega oli keiserlik kallim tellinud Treviso maiuspalasid ja Itaaliast oli saadetud tuhandeid teisigi delikatesse. Pr Schratt tahtis, et tema kokk õpiks ära kuulsa roheliste hernestega riisisupi valmistamise, mis on vana Veneetsia köögijuveel, mida võib katsetada igaüks, kui roheliste herneste aeg kätte jõuab — piisab, kui pisut sibulaid või sees kuumutada, ning kui need on klaasjaks muutunud, lisatakse keevat vett, millesse visatakse rohelised herned, tükeldatud kartulid ja viisteistkümmend minutit enne ette andmist ka riis. Seda paksu suppi maitsestatakse riivjuustuga. Parma juustuga Franz Joseph ei koonerdanud.

Ertshertsog Franz Ferdinand ja ertshertsoginna üritasid pr Schrattiga kulinaarselt võidelda. See oli kohutav sõda, kus kastrulite patareid andsid lahingu eel nutikat ettevalmistustuld. Schratti võistlejad leidsid erakordse koka, kelle menüüd hellitasid

[3] Burgtheater, K. K. Theater an der Burg ja a-ni 1918 K. K. Hofburgtheater on 1741. aastal loodud Keiserlik Teater, praegu Austria Rahvusteater Viinis. *Toim.*

[4] Metress, *maîtresse* tähendab prantsuse keeles nii armukest kui ka perenaist ehk isegi valitsejannat.

korraga nii maitset kui ka tundeid. Franz Joseph ei pidanud vastu. Maius leevendas tema vastumeelsust ertshertsoginna suhtes. Meeleheitel pr Schratt nägi, kuidas tema "Schatz"[5] üha sagemini ertshertsogi kutseid vastu võtab, ent ei tunnistanud ennast lööduks. Ta kuulutas sõja ning kampaania tulemusena jooksis ertshertsogi reeturist ja desertöörist kokk üle Schratti teenistusse.

Lõpliku võidu tõi Sarajevo atentaat. Köögi abiga kasvas sõja ajal tema mõjukus veelgi, nii et Saksa keiserlik valitsus, mis püüdis takistada suhete katkemist Austria ja Itaalia vahel, andis pr Schrattile kaks miljonit ja kinkis tema pihiisale teemantidega väärindatud risti, oli ju soosikul ametlik pihiisa, kasuist, keda maitsenaudingud huvitasid muidugi märksa rohkem kui abielu au.

Juba kaks aastat ei valitsenud vana näitlejanna enam. Juba tahtiski üks kollektsionäär kadunukese voodit ja köögiriistu osta, oli ju pr Schratt nii kaua vana keisri üle valitsenud mõlema abil.

16. märts

SUITS

Nuusktubakat on, närimistubakat niisamuti, ei ole ainult suitsetamistubakat.

Seega me ei ole ilma jäetud tubakast, vaid suitsetamisest: "Uus nauding", kirjutas Pierre Louÿs, kuigi paljudes väitekirjades on teadlased uurinud, küsimust siiski lahendamata ja ammendamata, kas antiikajal suitsetati.

Tubaka närimise komme on vähemasti Prantsusmaal kindlalt kadumas, ja omal ajal nii peen tubaka ninna tõmbamise harjumus on minemas sama teed. Enne sõda tundsin tubakanuusutajatest vaid Poeetide Printsi[6] ja mõnda Rahvusraamatukogu teenistujat. Ei tea, kas nad on oma harjumusele ustavaks jäänudki.

Suitsetamiskraami napib ja selle hinda on korduvalt tõstetud, mistõttu on põhjust jutustada iseloomulik lugu, milles on oma osa tubakal.

---

[5]Sks k 'kullake'.

[6]Meenutame, et Poeetide Printsiks valiti 1912. aastal sümbolist Paul Fort (1872–1960).

Ühes Itaalia linnas lasi mõni aasta enne sõda üks neid rikastunud ja sadistlikke sakslasi, kes oma labaseid ja komplitseeritud kujutlusi hiilgava banaalsuse dekoratsioonidega väljendavad, tulla mul vaatama talle kuuluvaid raamatuid, Okeaania ja Aafrika fetišite kogu ning Gauguini maale. Mees, kelle nimi ei ole oluline, üritas võistelda peenuses sellega, mida ta oli kuulnud teatud inglaste kohta, ja maitsekuses sellega, mida ta teadis prantslastest. Tema maalide hulgas olid mõned võltsingud. Fetišid olid valitud asjatundmatult. Raamatute vaatamiseks aega ei jäänud.

Mul lasti minna suitsetamisruumi, kus saksa tõusik oli sügavalt nahktugitooli vajunud ning suitsetas Egiptuse sigarette, samal ajal kui tema läheduses ootas ideaalselt peen, paljas tütarlaps, et kolme-nelja mahvi järel enne sigareti minema viskamist saaks mees selle vastu tüdruku nimmeid kustutada. Tüdruku nahk värises ning põletus jättis jälje valevale ja võluvale kehale, mida küüniline sakslane ükskõiksel ilmel piinas.

Kujutlege, et sellel tegelasel on sõjaväeline auaste, ja kujutlege, missuguste halbade kommeteni võib viia temasuguse parandamatu suitsetaja maania.

Aga mis meisse puutub, siis meie elame edaspidi jäetuna ilma "uuest naudingust", ilma suitsetamisest, liiatigi ütleb Thomas Corneille' jabur värss *Kivist külalises*:

Kes tubakata elab, see elamist ei vääri.[7]

1. mai

BULGAARIA ANANDRIINID[8]

Hiljaaegu asutati Bulgaarias selts ehk pigem sekt, millesse pääsevad üksnes naised ja eriti neiud, kes vannuvad, et nad ei abiellu, ei käi mitte kunagi läbi meesterahvaga, ja mis kõige tähtsam, meessugupoolelt mitte kunagi last ei saa. Näib, et vihast sõja vastu rajatigi Bulgaaria anandriinide sekt.

[7]Suitsetamas näeme Apollinaire'i paljudel fotodel. 1918. aastal kurdab ta tubakapuudust korduvalt.

[8]Mehetud, enamasti on selle sõnaga tähistatud lesbilist armastust eelistavaid naisi.

Nagu näha, ei ole Bulgaaria üksnes sodomiitide, vaid ka naissodomiitide[9] maa ning see tänapäeva ajaloo üksikasi tuletab meelde järgmist iseloomult erakordset ja ainulaadset juhtumit, millest kirjutas üks Inglise ajaleht 1788. aastal.

Somersetshire'i väikeses linnas Bagborough's maeti 10. juunil 83-aastane daam, kes meie soo vihkamisest ning selleks, et teha lõpp laimujuttudele, nagu naistel oleks nõrkus meeste vastu, oli otsustanud kogu oma elu veeta abielutuses.

Tema nimi oli Jane Keene. Ta oli muidu armastusväärne, leebe ja lahke abielumeeste vastu, kuid käre noormeestega, iseäranis nendega, kellest kahtlustas, et need tema vabadust ohustavad. Ta vältis niisuguseid ja pages niipea, kui mõnda märkas.

Testamendiga pärandas ta kogu oma märkimisväärselt suure vara venna- ja õetütardele ning naissoost nõbudele, jättes täiesti kõrvale kõik meessoost sugulased. Ta oli määranud sada naelsterlingit neljale 40-aastasele mehele, olgu need kes tahes, et need kannaksid tema keha surnuaiale. Ent tingimusel, et mehed vannuvad, et mitte kunagi ei ole neil olnud mitte ühegi naisega mitte mingisugust läbikäimist. Sellele tingimusele ei vastanud keegi, sestap kandsid kirstu tüdrukud. Nii pentsik plaan tekkis nähtavasti soovist näidata meestele, et sugude tung armurõõmude poole vähemasti 40. kuni 80. eluaastani on erinev.

Ühe teise paragrahviga andis ta korralduse, et tema matusel lauldaks üksnes rõõmuhümne, et pidusööki jagataks kõikidele, kes kohale tulevad, ning et kuus neitsilikku tüdrukut tantsiksid tema haual, niipea kui see on kinni aetud. Neitsid või mitte, kuus 15-aastast neitsilikuks peetud tüdrukut seal ka tantsisid ning kinnitatakse, et rohkem kui kahest tuhandest isikust, kes talitusel viibisid, ei läinud mitte ükski koju kainena.

Väga tõenäoline, et miss Jane Keene ei teadnud lugu vestaneitsist, kes riskides karmi karistusega, mis teda ka tabas, ei suutnud ühel päeval hoiduda hullunud hüüdest:

Felices nuptæ, moriar nubere dulce est![10]

---

[9]Toona tähendas sõna *sodomiit* peamiselt homoseksuaali.

[10]Lad k "Õnnekad mõrsjad! ma surra ju võiks, kui naituda sulnis!" Originaalis erineb see rida: "Felices nuptæ! moriar **nisi** nubere dulce

Mis aga meieaegsetesse Sofia daamidesse puutub, siis otsustasid nemad lasta kustuda inimtõul, mis oma kuritegeliku käitumisega käimasolevas sõjas kaotas õiguse elule. *Entente'i vägede kartmisest algab Sofia, Tarkus.*

1. mai

PENTSIK TESTAMENT

Üks teine pentsik testament sundis pärijat, keda rahandus karvavõrdki ei huvitanud, usinalt börsi külastama.

1776. aastal suri Londonis isik, kes kauplemisega oli kokku ajanud kuuekümne tuhande naelsterlingilise varanduse, seega poolteist miljonit franki.

Ta oli teinud ühest oma nõost, kes ei olnud mingi ärimees, kogu vara pärija isevärki tingimusel, et too peab iga päev minema Stock Exchange'i[11] ja olema seal kella kahest kuni kella kolmeni. Ei aeg ega äriasjad ei tohtinud takistada kohustuse täitmist, vabastas vaid haigus. Ilma viimase korralikult tõendatud asjaoluta, oli öeldud testamendis, kaotab ta sugulase kogu varanduse, ning kui ta kas või ühel päeval kohustuse täitmata jätab, saavad teatavad usufondid, mida testamendis nimetatakse, õiguse astuda pärandi valdajaks. Hea mees tahtis sellega osutada omamoodi austust Stock Exchange'ile, kus ta oli kogu oma varanduse kokku kühveldanud. Kadunukese varandus tegi aga pärijast orja. Ainult pühapäeviti võis ta eemalduda Londonist, sest sel päeval oli Stock Exchange suletud. Mees ilmutas äärmiselt suurt rahulolematust, ta ei saanud teha lühematki reisi, pidi pidevalt sättima kõiki oma asjaajamisi ja visiite nii, et börsitunnil kohal olla. Ta hoidis Londoni lääneossa, see tähendab Stock Exchange'i kanti, kus pärast

---

est" — "Õnnelikud pruudid! ma oleksin valmis surema, kui meheleminek ei ole sulnis!" (s.t kui ei ole tõsi, et meheleminek on sulnis). Lucius Annaeus Seneca Vanem (Reetor), *Versus virginis vestalis, Controversiæ* ("Vastukõned"), ptk 6.8. — Seneca räägib siin vestaneitsist, keda ainult süüdistatakse tõotuse murdmises. Sündmuste edasise kulu jätab Seneca lahtiseks. *Tänan abi eest selle kommentaari koostamisel Janika Pälli.*

[11] Antud juhul Londoni börs.

igapäevast tundi, mille ta ilma kellegagi kõnelemata mööda saatis, istus tagasi sõidukisse ning sõitis minema. Vagad fondid, keda tema täpsus huvitas, lasid pärijat tähelepanelikult jälgida.

1. juuli

ALFRED FRANKLIN

Vabaduseinstinkt istub sügavalt inimese sees ega kao kuhugi, sest Bibliothèque Mazarine'i[12] endine administraator Alfred Franklin, erudiit, kellele võlgneme nii paljud huvitavad teosed kommete kohta,[13] näikse olevat alati elanud nii, nagu ise tahtis.

1915. aasta juulis lasi ta dr J. de Gaube'il teha endale füüsilise ja vaimse läbivaatuse, mille laskis jäädvustada Bibliothèque Mazarine'i tarvitatud tellimislehtede tagaküljele. Minu silme ees asuvaga oli lugeja *Crespin* nõudnud Clausi *Zooloogia* tõlget.

Pöördelt võib lugeda:

> Dr J. de Gaube'i klient
>
> Mainitud klient sündis 1830. aastal.
>
> *Kehaline läbivaatus.*
>
> Tervis on olnud alati suurepärane. Iseloom rõõmus.
>
> Ei ole peaaegu mitte kunagi tarvitanud ravimeid. Mitte mingeid juba enam kui kakskümmend viis aastat, isegi mitte kõhulahtistit.
>
> Võib söögikorra muretult vahele jätta, isegi ilma, et isu järgmisel söögikorral oleks suurem.
>
> Kuni 75. eluaastani elas peaaegu ainult lihast ja suhkrust. Ei mingeid juurvilju.
>
> Ei lakanud kunagi palju suitsetamast, eriti piipu, ja seda rohkem kui kuuekümne viie aasta vältel.

[12] Mazarine'i Raamatukogu aluseks on kardinal Jules Raymond Mazarini (1602–1661) eraraamatukogu, millest kujunes Prantsusmaa vanim avalik raamatukogu rikkaliku haruldaste raamatute ja käsikirjade kollektsioonidega. *Toim.*

[13] Ilmselt vihjab Apollinaire viljaka kirjamehe teostele *Mœurs et coutumes des Parisiens* (Pariislaste kombed ja tavad, 1882) ja *Vie privée d'autrefois* (Eraelu vanasti), mis ilmus aastatel 1887–1902 kahekümne seitsmes köites.

Neli kirge: naised, koerad, tubakas ja suhkur.

Kõnnib väsimata rohkem kui kolm tundi.

Töötamiseks prille ei kasuta.

Uni alati sügav ja korrapärane, kaheksa-üheksa tundi.

Säilinud väga puhas lauluhääl, mitte mingit häälevärinat.

Vähimgi käte värisemine puudub.

Kannab veel praegugi kahekümnekilost raskust ühe sõrme otsas.

Vaimne läbivaatus.

Ei usu ei Jumalat ega kuradit.

Tunnistab, et on väga õnnelik ja on seda alati olnud.

On alati ja igal aastaajal tööl hommikul alates kella 5-st või 6-st. Vähimatki väsimust ei tekita ei uurimistöö ega käsitsi tehtav raamatukogutöö, mis pahatihti on raske.

Pälvinud kokku üheksa instituudi, Meditsiiniakadeemia jm autasu.

Sel aastal autasustas kahte tema köidet Moraali- ja Poliitikateaduste Akadeemia.

Juuli 1915.

Teiselt poolt, Alfred Franklin oli lasknud juba ette trükkida oma surmateate. See oli koostatud järgmiselt:

ALFRED FRANKLIN
Mazarine'i raamatukogu auadministraator.
Auleegioni kavaler.
Rahvahariduse ohvitser.[14]
Prantsuse Akadeemia, Inskriptsioonide Akadeemia,[15]
Moraali- ja Poliitikateaduste Akadeemia,
arstiteaduskonna
ja Loomakaitseseltsi laureaat.

[14] Vastab tänapäevase Akadeemiliste Palmide ordeni ohvitserile.

[15] Académie des Inscriptions et Belles-Lettres (asutatud 1663) on Prantsuse teaduslik selts, üks viiest, mis kuulub Institut de France'i koosseisu. Mainitud akadeemia tegeleb antiik- ja keskaja ajaloo, keelte ja kirjutiste, niisamuti ilukirjandusega.

Perekond teatab kahetsusega, et selle kuu (?) päeval, 85 aasta vanuses lõppes Viroflay kodus ta elu, mis oli täielikult pühendatud kirjakultuurile ja olnud alati täiuslikult õnnelik.

Vastavalt kadunu soovile tuhastati tema keha Idakalmistul ainult lähimate omaste juuresolekul. Kohal viibisid vaid tema naine, tema vend ja tema koer.

Kadunu andis korralduse, et see tema enda kirjutatud kiri jääks ainsaks, mis tema surma järel üllitatakse.

Viroflay, -ndal 1915.[16]
8, route Nationale.

1. november[17]

ALAN SEEGER

Raamatuid ja kirjutisi, mis käsitlevad Ameerika luuletaja Alan Seegeri elu ja kuulsusrikast surma Võõrleegioni ridades, tuleb muudkui juurde. Ma ei kõnele seltskonnast, millega ta lävis. Mõned noored ameeriklased, kes selle moodustasid, nagu näiteks Harrison Reeves ja maalikunstnik Bruce, kellest sai orfismi[18] ja simultanismi[19] esindaja pärast seda, kui oli olnud Henri Matisse'i õpilane, on veel Pariisis ning suudaksid Alan Seegeri elust Ladina kvartalis kõnelda paremini kui mina.

Minu taotlus on kinnistada siin teadmine, missugustel asjaoludel avaldas Alan Seeger ühe prantsuskeelse artikli. See jäi ka ainsaks. Olemata määrav, on asi ikkagi omamoodi tähtis, sest tegemist on esimesega, kes Ameerika eliidist surma sai.

---

[16] Alfred Franklin suri 10. juulil 1917 Viroflay's.

[17] Selle kuupäevaga *Anekdootlikud elud* jäid viimaseks, mille Guillaume Apollinaire kirjutas. 9. novembril 1918 ta suri.

[18] Orfism on kubismi üks vorme, milles sisaldub futurismi dünaamilisus. Mõiste võttis kasutusele Apollinaire 1912. aastal Robert Delaunay töid kirjeldades. *Toim.*

[19] Robert Delaunay mõiste iseenda ja abikaasa Sonia Delaunay kunsti iseloomustamiseks. *Toim.*

Olin 1910. aastal[20] modernse ajakirja *les Soirées de Paris* peatoimetaja, mille viis kaastöötajat langesid lahinguväljal või surid haavadesse, mis nad olid saanud võideldes jalaväes.

Alan Seeger, keda kohtasin sageli, oli teatanud soovist avaldada midagi prantslastele kasulikku prantsuse keeles.

Maikuul tõi ta ajakirja kantseleisse artikli pealkirjaga "Pesapall Ühendriikides", koos järgmise kaaskirjaga:

> Kallis Apollinaire,
>
> Siin on üpris moodsateemaline artikkel, mis peaks teile *les Soirées'* tarvis meeldima. Panin selle kehva prantsuse keelde, otsekui harjutuse. Teie võiksite, kui peaksite artikli vastu võtma, kirjutada väikese sissejuhatuse, nagu seda siin Prantsusmaal ajakirjades ja ajalehtedes tehakse, selgitades mõne reaga, kuidas Ameerika mõlemad meistermeeskonnad Pariisi kaudu reisisid, kuidas halb ilm mängu segas, ja öelda seejärel, et *Hr Alan Seeger, Ameerika luuletaja* teatab järgmist jne.
>
> Te leiate minu prantsuse keele olevat puuduliku, eriti alates kolmandast leheküljest, kui töötasin üksi, ent teie mõistate minu halba prantsuse keelt paremini kui minu head inglise keelt. Loodan, et saate seda kasutada.
>
> Alan Seeger
>
> 17, rue du Sommerard.

Siis sõitis Alan Seeger Londonisse, kust saatis mulle niisuguse kaardi:

> 60, Torrington Sq., London, W. C.
>
> Hurry ütleb, et teil on tõlkimisega tegemist. Võite kirjutada mulle sellel aadressil, kui saan millegagi aidata.
>
> Ja saatke mulle *les Soirées'* number, kui avaldate minu artikli pesapallist. Tervitused.
>
> Alan Seeger
>
> 13, 6, 14.
>
> Marinetti on käristitega siin.

[20]Marcel Adéma kommentaari järgi ilmus *Mercure de France*'i tekst 1910. aastal, ilmselt on tegu Apollinaire'i eksitusega. *Soirées de Paris* esimene number ilmus 1912. a veebruaris.

Alan Seegeri artikkel "Pesapall Ühendriikides" ilmus *les Soirées de Paris* viimases, kaksiknumbris (juuli-august 1914). Numbrile, mis ajakirja viimaseks ja nii-öelda sõja veerele jäi, tegid kaastööd kaheksateist isikut.

Meessoost kaastöötajaid oli vaid 16, sest tuleb maha arvata kaks naist.

Viimase numbri kuueteistkümnest kaastöötajast said kangelaslike võitlejatena surma kaks, kümme osalesid lahingutes, said haavata, võitlevad jälle või on endiselt mobiliseeritud.

See nii sõjakas, kuigi pealtnäha rahumeelne number oligi õige koht, kus avaldada *Alan Seegeri, Ameerika luuletaja* artikkel "kõikidest sportidest kõige kärarikkama" kohta, et mees, kes suri nii vapralt Prantsuse asja eest, saaks kirjutada eesmärgiga "panna prantsuse noorsugu armastama toredat spordiala, mis pakub korraga kaasakiskuvat puhkust ja arendab tõhusalt mängijate kõiki energiaid, kiirust ja külmaverelisust".

DOUAI TÄNAVA KLOOSTER[21]

Iga kord, kui ma möödun Douai tänava ja Clichy nurgast, kohast, kus nüüd asub kool ning kus enne lahutamist[22] oli klooster ja kus trükiti minu esimene raamat, *Mädanev võlur*, mõtlen ma hr Paul Birault'le.

Me teame tema lugu. Hr Paul Birault'l õnnestus moodustada saadikutest ja eriti senaatoritest komitee eesmärgiga püstitada mälestussammas väljamõeldud demagoogile Hégésippe Simonile. Autor ilmutas selle müstifikatsiooni mahlakad üksikasjad *Éclair*'is ja müstifikaator sai kuulsamaks kui need, kes mõtlesid välja ühe teatud teravmeelsuse, mida Voltaire pidas ebaõnnestunuks, ja kes nii õelalt olid naeruvääristanud lollpead Poinsinet'd, kes enda Guadalquiviri uputas.[23] Vastupidiselt farsile, mida omis-

[21] Kätkeb anekdooti, mis ilmus *Mercure de France*'is 16. veebruaril 1914. "Jutuks kirjutatuna" läks kogumikku *Kahe kalda uitaja* (1918).

[22] S.t enne riigi ja kiriku lahutamist 1905. aastal.

[23] Teatrikunstnikuna ei olnudki Poinsinet edutu, ometi tema edevus ja kergeusklikkus lasid teda armutult ära kasutada. Näiteks veensid paha-

Peegel

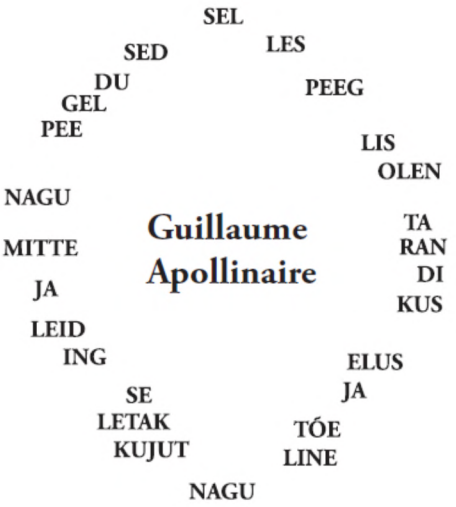

Kroon

KU NIN GAD **K** ES SUREVAD
Ü KSTEISE JÄRE **L** SÜNNIVA **D**
T AAS LUULE TAJATE SÜDAMEI **S**

tatakse Boronalile, kes ei müstifitseerinud mitte kedagi,[24] pani Paul Birault' farss "tööle" kõik ohvriks valitud parlamendisaadi-

---

soovijad teda selles, et mitmed kõrgseltskonna daamid on temast sisse võetud, ja muidugi viisid nad Poinsinet' mainitud daamidega kokku. Et Preisi kuningas on valmis talle kuningliku vürsti kasvatamise usaldama, kui ta vaid protestantismi pöördub. Ta ütles katoliiklusest lahti ja pöördus protestantismi — pastori abil, kelle Preisi kuningas olevat salaja Prantsusmaale lähetanud. Kui lollikstegemine avalikuks tuli, tahtis Poinsinet tembutajaid kohtulikult vastutusele võtta, kuid talle selgitati, et naeruväärsusest see ei päästa. Poinsinet'd veendi, et ta tappis duellil inimese, mis ei olnud üldsegi tõsi, ning on mõistetud surma poomise läbi. Talle näidati vastavat kirjalikku otsust ning võltsteadustajal lasti seda otsust karjuda tema akende all. Selle peale maskeerus Poinsinet vaimulikuks, lasi endale pügada tonsuuri ja põgenes Pariisist. Tal lasti veel mitmeid tobedaid rolle mängida ja teatati siis, et kuningas on talle kui kogu riigis armastatud luuletajale armu andnud. Naljaviskajatele lõppes lugu halvasti, kui Poinsinet tänas kuningat, kellele sootuks ei meeldinud, et kasutati tema nime saamaks nalja, ilma et tema naerda saaks. Poinsinet'le teatati, et keisrinna tahtel saab temast Peterburi Akadeemia liige, kuid ta peab enne ära õppima vene keele. Poinsinet õppiski, kuid kuue kuu pärast selgus, et talle oli õpetatud bretooni keelt. On kõnekäänd "loll nagu Poinsinet" (*sot comme Poinsinet*). Mis puutub tema uppumisse Hispaanias, siis olevat ta pärast tõhusat einet ujuma läinud. *Wikipédia põhjal*.

[24] 8. märtsil 1910 laenas Prantsuse ajakirjanik ja kirjanik Roland Dorgelès (Lecavelé; 1885–1973) *Lapin Agile*'i kabareepidajalt Frédéric Gérard'ilt tema eesli Lolo. Dorgelès lasi eeslil kohtupristavi juuresolekul sabaga, mille külge oli kinnitatud pintsel, maalida lõuendile õlivärvidega pildi. Iga kord, kui loomale porgandit anti, vehkis ta ägedalt sabaga. Pilt sai nimeks *Ja päike loojub Aadria mere kohal* ning pandi välja 1910. aasta Sõltumatute salongis, autorina nimetati tundmatut Itaalia kunstnikku Joachim-Raphaël Boronali. Hr Boronalil lasti ka ajalehtedele tutvustada *Ekstsessivismi manifesti*, milles on muu seas öeldud: ""Liialdamine on viga," ütles üks eesel. "Vastupidi, meie kuulutame, et liialdamine on jõud, ainus jõud…"" Kriitikud hakkasid maali vastu huvi tundma. Siis avaldas Dorgelès *L'Illustration*'i direktorile oma trikitamise, esitas kohtupristavi tunnistuse asja toimumise kohta ja foto. Ta juhtis tähelepanu asjaolule, et Boronali on Aliboroni anagramm, kuid Aliboroni oli Buridani eesel. Muide, teost on saatnud müügiedu. Pärast omaniku surma paigutati Lolo pansionaati. Ta uppus tiiki. Inimesed arvasid, et tubli eesel sooritas enesetapu.

kud, mitte ükski neist ei pahvatanud naerma, kui luges "demokraatia eelkäija" Hégésippe Simoni oletatavatest teostest võetud epigraafi, millega oli kaunistatud ringkiri ja mis oli määratud kiirendama mälestusmärgi püstitamist tema sünnilinnas — suurmehele, kes oli sündinud veel rohkemates linnades kui Homeros.

"Kui päike tõuseb, kaob pimedus" — niisuguse lause laenas Paul Birault Hégésippe Simonile.[25] Lausesse on võetud oluline osa ilukõnest, mille järele inimesed nii ahnelt janunevad ja millel tänu heliülesvõttele seisab ees väga kaunis tulevik.

Uue Caillot-Duvalina[26] ajas ta ju asja kirja teel, sai hr Paul Birault näha, kuidas ajalehed nimetasid teda *meie silmapaistvaks ametivennaks*. Kui ta oleks tahtnud, oleks teda ka eminentseks ametivennaks kutsutud, ning kui ühel päeval oleks tal tulnud tuju pääseda Akadeemiasse, siis tulnuks tal vaid pugeda salongidesse, kus vaimuinimesena ei oleks tal olnud kuigi raske särada.

Tutvusin hr Paul Birault'ga 1910. aastal, mil ta tegi mulle au ja trükkis mu esimese raamatu *Mädanev võlur*. Toona oli hr Birault seadnud ennast sisse trükkalina kloostris, mis asus Douai tänava lõpus, Clichy väljaku nurgal. Ta oli juba trükkinud mi-

[25]Kui Paul Birault 1914. aasta jaanuaris *l'Eclair*'is oma aprillinalja üles tunnistas, tunnistas ta kahetsusega, et kuuldes, kuidas riigimehed Hégésippe Simonist kõnelevad, oli ta isegi tegelase olemasolusse uskuma hakanud.

[26]Caillot-Duval on Pierre-Marie-Louis de Boisgelin de Kerdu (1758–1816) ja Alphonse-Toussaint-Joseph-André-Marie Marseille de Fortia de Piles'i (1758–1826) ühine varjunimi. Teenides kuninga sõjaväes Nancys lõbustasid nad ennast alates 1784. aastast kirjade kirjutamisega paljudele inimestele. Kirjade eesmärk ei olnud kasu, vaid lõbu. Müstifitseerimine algas veidrast õnnitlusest ühele kohtunikule, kes õnnest pakatades neile ka vastas. Seejärel teatasid nad ühele Ooperi tantsijannale, et üks päratu rikas Vene vürst, kes teda mitte kunagi näinud ei ole, soovib tantsijannat endale armukeseks. Nad tellisid väljamõeldud vürstile kolmkümmend trompetviiulit ja kuninga kingsepalt õmblusteta saapaid või, näiteks, kirjutasid ülistuskirja ühele provintsiliteraadile. Paljud, kes kirja said, vastasid tõsimeeli. Nad avaldasid kirjad koos vastustega Caillot-Duvali nime all 1785. aastal. Trompetviiul, saksa keeles ka nunnaviiul, on harfilaadne keskaegne keelpill, mille hiilgeaeg lõppes 17. sajandil.

nu esimese eessõna maalikataloogile, milleks oli maalikunstniku Georges Braque'i esimese näituse kataloog. Braque on kuulus kubist ja tuntud akordionist, rõivamoe uuendaja ammu enne perekond Delaunay'd, ja emeriitdžiigitantsija, sest maalikunstimured sundisid teda loobuma tantsimisest 1915. aastal, kui mitte keegi enam ei tantsinud. Tänu suhetele maalija Kees van Dongeniga saigi Paul Birault'st kataloogi ja minu raamatu kirjastaja ja trükkija ning ta on selles rollis veel tänapäevalgi.

Sai kokku lepitud, et trükkimist juhin mina koos teose illustreerija, sõber André Derainiga, kes oli teinud minu teada kõige kaunimad modernsed puulõiked.

Ühel päikselisel hommikul läksime Douai tänava kloostrisse — kirjastaja, André Derain ja mina. Leidsime eest hr Paul Birault'. See oli väikest kasvu, peente näojoonte ja haiglase olekuga ilmetu mees. Mulle tundus, et tema tagasihoidlik trükkaliseisus ei pakkunud talle rahuldust. Ta oli avaldanud kontsertidel kuuldud laule ja näitas neid meile. Talle meeldisid sõnamängud. Kui juhtusime teda teinegi kord kohtama, jutustas ta üksikasjalikult nii mõnestki müstifikatsioonist, mis ta oli välja mõelnud. Arvan ka, et ta oli neist teoks teinud ühe, mis on mul kõige paremini meeles ja millel oli pistmist metrooga. Ta tegeles oma trükikojaga, aga tema tark ja töökas naine ei hoidnud ennast tagasi, et tegeleda trükikojaga veel rohkem kui hr Birault ise, kes oli leidnud öötöö ühe suure ajalehe juures.

Mulle oli antud saada hr Paul Birault'ga lähemalt tuttavaks ja süüa tema pool õhtust. Pean ütlema, et ta kohtles mind väga hästi. Olen märganud, et need, kes oskavad süüa, on harva lollid. *Mädanev võlur* trükiti ära, ja trükiti hästi, saja neljas eksemplaris hr Paul Birault' käe all.

See raamat on praegu vaata et kuulus ja enamiku selle illustratsioonidest on reprodutseerinud kunstiajakirjad üle kogu maailma. Usun, et hr Paul Birault' trükk on üks vähestest tänapäeva Prantsuse trükitoodetest, mis ise mitte midagi välismaale võlgnemata on välismaist trükiasjandust mõjutanud. Need sada neli väikest raamatut *in-quarto*, mille kaubamärgiks on André Derainі joonistatud merekarp, päästsid Prantsusmaa tüpograafia maine ajal, mil kõikide pilgud Prantsusmaal olid pööratud Saksa, Ingli-

se, Belgia ja Hollandi trükikunstile. Siin ei ole mitte keegi sellest veel kõnelenud ning selleks, et ma ise kõneleksin, pidi mu trükkal saama kuulsaks müstifikaatorina.

Mis tähendab, et vaimuinimesena ei olnud hr Paul Birault üldse edev. Olen kindel, et pärast kuulsaks saamist jäi ta endiselt tagasihoidlikuks ja et Saja klubi[27] maiasmokad, kes ta ette võtsid, leidsid temas söömise asjus niisama asjatundliku inimese nagu nad isegi, kes samas oli upsakusest täiesti vaba.

Ajal, mis jäi *Mädaneva võluri* ja "Demokraatia eelkäija" väljamõtlemise vahele, kohtasin hr Paul Birault'd veel kord. Ta oli juba laialt tuntud ajakirjanik. Ta tegeles lennundusega *Paris-Journal*'is, oli päevakajaliste sündmuste pealik *la France*'is, informatsiooni pealik *l'Opinion*'is, tegi kaastööd *l'Eclair*'ile ja tundis endiselt huvi oma trükikoja vastu, kus leidsid trükkimist veel Max Jacobi raamatud.

Ta jäi Douai tänava kloostrisse kuni lõpuni, kuni lammutamise hetkeni. Birault oli riukamees ning ma usun, et ta lasi ennast välja ajada. Juba lammutatigi kloostrit, tantsivatel neegritel, kes tööle kauaks jäid, käis juba bambula,[28] kui hr Paul Birault,

---

[27]Club des Cent — 1912. a asutatud Prantsuse gastronoomia võrdlemisi kinnine klubi, tuntakse ka nime all Compagnons de Cocagne'i — kas Peosemud või Lollidemaa semud. (Müütiline Cocagne'i maa arvatakse olevat välja mõeldud 12. ja 14. sajandi vahel Euroopas. Sel toredal maal on kõik vastupidi: töö on keelatud, mäng, lõbu ja laisklemine soositud, puuduvad sõjad ja näljahädad ning käib lakkamatu pidu.) Klubi sündis koos autoturismiga, et kitsas ringis restoranide aadresse vahetada. "Me soovime, et meil oleks nimekiri majadest, kus süüakse väga häid asju, kus linad on täiesti valged ja nõud täiesti puhtad. Peamine, kuid mitte ainus kooskäimise koht on Maxim's Pariisis. Klubis on sada meessoost liiget, mis ei tähenda, et ei võõrustataks daame. Liikmeks saab kahe ristiisaga, kuid alles pärast gastronoomia ja önoloogia eksami sooritamist. Liikmed peavad kordamööda, neljapäeviti, pakkuma teistele hea lõuna mõnes mainekas restoranis. Võõrustajat, kelle ülesanne on ka roogade leiutamine, kutsutakse brigadiriks. Võõrustamisinnu puudumise korral arvatakse liige klubi nimekirjast välja." Vt Wikipédia.

[28]Bambula on trummilaadne muusikariist, tants selle muusika saatel ja vastav muusikapala.

ta nääpsuke naine ja tema laps endiselt igal õhtul perekondlikult kogunesid lambi alla kongis, mis neil söögitoa ülesannet täitis.

Saanud ajakirjanike maailmas tuntuks müstifikaatorina, jäi Paul Birault uue kirjanduse ja noore maalikunsti ringkondades tuntuks trükkalina.

Tardieu tänava tillukeses trükikojas, kuhu ta asus pärast lahkumist Douai tänavalt, trükiti Pierre Reverdy ja Philippe Soupault' esimesed illustratsioonid ja pandi kokku minu vormiluuletused, mis said pealkirjaks *Kalligrammid*. Paul Birault' trükitud raamatud jäävad bibliofiilide raamatukogudesse.

Sõja ajal oli Paul Birault *Bulletin des Armées de la République*'i kõige vaimukam kaastööline. Ta suri käesoleval 1918. aastal, kui Berthad[29] ja Gothad[30] jubedat müra tegid.

LE BOUILLON MICHEL PONS[31]

Pisut enne sõda, kui kohtusin restoranipidajast luuletaja hr Michel Ponsiga, kes ükskord Akadeemia valimisel sai Maurice Barrèsi poolthääle, kutsus ta mind endale külla. Ja mõni päev pärast meie kohtumist saabusin Michel Ponsi söögikohta, *rue des Moulins*, kell 5 pärast lõunat.

Valgete juuste ja väga lahke ilmega naine ütles, et peremees on teisel korrusel, kuhu pääsesin pisikesest keerdtrepist.

Seal, madalas ruumis liimis Michel Pons oma sõbra, kingsepast filosoofi André Gayet'[32] seltsis gaasilambi valgel ajaleheväljalõikeid, mis olid seotud tema viimase värsiraamatuga *Juurtelt kistu laulud.*[33] Michel Pons on küpses eas mees, tõmmu, mitte eriti suurt kasvu, tal on laiad õlad ning kindel seisang. Ta vai-

[29] *Dicke Bertha*, Saksa suurekaliibriline suurtükk Esimeses ja Teises maailmasõjas.

[30] *Gotha G*, Saksa pommituslennuk Esimeses maailmasõjas.

[31] Kätkeb anekdooti, mis ilmus *Mercure de France*'is 16. juulil 1914. Liidetud jutukogusse *Kahe kalda uitaja* (1918).

[32] Arvatavasti oli tema nimi Jayet.

[33] *Les Chants d'un déraciné*. Michel Ponsi luuletused oktsitaani (provansi) keeles, mis anti välja koos tõlkega prantsuse keelde ja Frederi Mistrali kirjadega 1914. a.

Süda

I
D
L
E
E
M
U
S
I
K
Ü
P
D
R
A
U
O
G
N
A
T
K
U
I

Lips

L
I
P
S
MIDA
KANNAD
HAIGET
TEEB
JA
KAUNISTAB
SIND
OO
TSIVILISEERITU
VÕTA
KUI
TAHAD
SEE
HIN
GA
ÄRA
TA

mustub kergesti ja naerab veelgi parema meelega, viibutades jutu saateks rusikas käsi.

Tema kingsepp-filosoofist sõber moodustab temaga rabava kontrasti. Too on väga pikk ja väga kõhn, mistõttu valgetest juustest hoolimata näeb noor välja. Ta nägu täidab rahu. Küllaltki tugev kõõrdsilmsus lisab tema pilgule midagi arusaamatult eemalolevat ja salapärast. Ta kõneleb vähe ja alati on tema jutus tubli annus tervet mõistust ning kui ta kuulab, siis me mõistame, et ta vaeb kuulatava väärtust, samal ajal nähes vaeva, et vestluskaaslast hinnata heatahtlikult. Tema väga puhtad rõivad on käsitöölise omad, kuid kasv ja rüht annavad talle tõelise elegantsi. Ta meenutas mulle kohe üht sõpra, kellega ta väga sarnaneb, René Dalize'i, kes on minu kõige vanem semu.

Esitlemise järel vaatasin koos ametivendadega Michel Ponsi äsja kleebitud väljalõikeid. Seejärel nägin kõiki varem saadud väljalõikeid ja neid oli väga palju.

Mitte keegi ei tekita suuremat uudishimu kui vaimsete huvidega käsitööline. Ja luuletaja omaduste ühendus toitlustaja omadustega Michel Ponsis on tekitanud üllatust isegi Austraalias. Teda on rohkem intervjueeritud kui hr Edmond Rostand'i ning tema fotosid on avaldatud peaaegu niisama rohkelt nagu mõne suure näitlejanna omi.

Aga ma nägin ka, et Michel Ponsile ja André Gayet'le, kes pidasid reklaami väga tähtsaks, läks nende enda võimalik mainetõus vägagi korda.

"Kui me usume, et nende kirjutistega me osutame teene inimestele," ütles mulle kingsepast filosoof, "kas ei peaks siis täie tõsidusega suhtuma igasse vahendisse, mis aitab inimesteni jõuda?"

Hiljem saabus väga ärksa olemisega ja väga meeldiva välimusega suurt kasvu punapea, kes viis mu mõtte pöialpoiste vanimale vennale. Ta viskus André Gayet'le kaela ja suudles teda kummalegi põsele. See oli tema kondiitriõpilasest poeg.

"Ta tahab saada kokaks," ütles filosoof, "mina arvasin, et kõigepealt ta peab õppima kondiitrikunsti... Mul on suhteid kööginduses ja kui ta suudab saada suureks kokaks, Carême'i ja Escoffier' võistlejaks, siis alles annab tema saatust kadestada."

Nõnda nägingi, et see vahva, täie mõistusega mees, selle asemel et oma poega omaenese seisusest välja aidata, tahtis talle anda võimaluse saavutada tähtis seisund oma seisuse sees.

Kuid Michel Pons unustas oma uue raamatu käekäigu ja päris sõbralt, kas too on saanud valmis oma uue raamatu, *Edu teooria* pühenduskirja sellele või tollele kasulikule inimesele. Ta andis näpunäiteid, mida teha, ning ma sain teada, et pärast seda, kui ta oli sõbra raamatu kirjastamise isiklikult käsile võtnud, oli ta raamatu heaks korduvalt samme astunud, näiteks oli kirjutanud mitu raamatut kiitvat artiklit.

Ja kui ma nendest sõpradest lahkusin, kaenla all *Juurtelt kistu laulud*, avasin *Edu teooria* ja hakkasin ümisema ühte Provence'i laulu, mida Mistral oli esile tõstnud:

Nîmes'i lättel[34]
On üks kingsepp,
kes kogu päeva laulab,
ta lauldes kingi teeb.
Ja kui ta laulab kogu aeg,
ei laula tema mitte meile,
vaid kallimale,
kes ta ees.

Sõda juba käis, kui läksin hr Maurice Barrèsi sõbrale tere ütlema. Hr Michel Pons on pisut vanemaks jäänud, kuid armastab endiselt luulet ja head kodanlikku kööki. Tema restoraniäri läheb hästi ja veel võib seal äriteenijate seas mõnikord näha ka luuletajaid ja ajakirjanikke.

TEKSTIS NIMETATUD ISIKUD

Maurice Barrès (1862–1923), Prantsuse luuletaja, ajakirjanik ja poliitikategelane. Prantsuse natsionalismi käilakuju. Prantsuse Akadeemia liige.

Paul Birault (? –1918), Prantsuse ajakirjanik ja trükkal.

[34]Nîmes'i läte ei ole veenire, vaid basseinide süsteem, mille vanad roomlased vägede varustamiseks allikale rajasid. Luuletuse tõlge ei järgi rahvalaulu meetrikat, olles ümberjutustus.

Georges Braque (1882–1963), Prantsuse maalikunstnik, skulptor ja graafik.

Patrick Henry Bruce (1881–1936), Ameerika maalikunstnik. Elas aastatel 1904–1933 Pariisis. Oli üks esimesi, kes astus Matisse'i kooli. 1912–1914 suhtles tihedalt Sonia ja Robert Delaunay'ga ja sattus orfismi mõju alla. Tema hilisema loomingu kohta oletatakse, et see võis omakorda mõjutada tema õpetaja Matisse'i loomingut.

Marie-Antoine ("Antonin") Carême (1784–1833), rahvusvaheliselt tuntud Prantsuse kondiiter ja kokk. Suursuguse toitlustamisstiili rajaja, esimene, kes kandis ametinimetust *chef*. Tema kohta öeldi, et ta on "ülemkokkade kuningas ja kuningate ülemkokk".

Carl Friedrich Wilhelm Claus (1835–1899), Saksa zooloog, koorikloomade eritundja. Trieste merezooloogiajaamas oli üks tema assistente Sigmund Freud.

Thomas Corneille (1625–1709), Prantsuse jurist ja näitekirjanik. Paljude draamateoste hulgas on ka *Kivist külaline* (Le Festin de pierre), 1683.

René Dalize (René Dupuy des Islettes, 1879–1917), Prantsuse mereväe ohvitser, kirjanik ja ajakirjanik.

Robert Delaunay (1885–1941), Prantsuse maalikunstnik. Koos Ukrainas sündinud juudi päritolu abikaasa Sonja Delaunay'ga (1885–1979) orfismi rajajaid.

André Derain (1880–1954), Prantsuse maalikunstnik, joonistaja ning skulptor.

Kees van Dongen (Cornelis Théodorus Marie van Dongen, 1877–1968), Hollandi maalikunstnik. Elas Prantsusmaal ja naturaliseerus Prantsuse kodakondsusesse 1929. a, skulptor Jean van Dongeni (1883–1870) vend.

Georges Auguste Escoffier (1846–1935), Prantsuse kokakunstimeister. Tedagi nimetatakse kokkade kuningaks ja kuningate kokaks. Köögibrigaadi mõiste arendaja ning rakendaja ja peene köögi uuendaja. Esimene *chef*, kellest sai Auleegioni ohvitser.

Alfred Franklin (Alfred Louis Auguste Poux, 1830–1917), Prantsuse bibliotekaar, ajaloolane ja kirjanik. Kasutas ka varjunime Alfred Mantien.

Franz Ferdinand (1863–1914), Austria ertshertsog, 1896. aastast Austria-Ungari troonipärija.

Franz Joseph I (1830–1916), alates 1848. a Austria keiser ja 1867. a Austria-Ungari keiser.

Paul Gauguin (1848–1903), Prantsuse postimpressionistlik maalikunstnik. *Toim.*

André Gayet (ilmselt André Jayet).

Homeros (arvatavasti 8. saj eKr), Vana-Kreeka laulik. *Toim.*

Max Jacob (1876–1944), Prantsuse luuletaja, proosakirjanik, kriitik ja kunstnik.

Pierre Louÿs (Pierre Félix Louis, 1870–1925), Belgias sündinud Prantsuse luuletaja ning romaanikirjanik.

Filippo Tommaso Marinetti (1876–1944), Itaalia kirjanik ja futuristliku liikumise algataja.

Henri Matisse (1869–1954), Prantsuse maalija, joonistaja, graafik ja skulptor.

Frederi Mistral (Frédéric Mistral, 1830–1914), Provanssaali luuletaja, Nobeli kirjandusauhinna laureaat 1904. *Toim.*

Antoine-Alexandre-Henri Poinsinet (1735–1769), nooremaks Poinsinet'ks kutsutud Prantsuse dramaturg ja libretist.

Harrison Reeves, ameeriklaste koloonia liige Pariisis ja Apollinaire'i sõber. *Toim.*

Pierre Reverdy (1889–1960), kubismi, dadaismi ja sürrealismi algusega seotud Prantsuse luuletaja. Mõjutanud tänapäeva prantsuse luulet.

Edmond Eugène Joseph Aléxis Rostand (1868–1918), Prantsuse kirjanik, dramaturg, luuletaja ning esseist. Tema tuntuim teos on *Cyrano de Bergerac.* Suri 1918. a talvel hispaania grippi nagu Apollinaire'gi.

Charlotte Schratt (Katharina Schratt, 1853–1940), Austria näitlejanna. Tal oli tõepoolest pikaajaline suhe keisriga, mis aga ei taganud talle Keiserliku Teatri juhi kohta. Pärast keisri surma tõmbus ta kodusesse ellu oma loomade seltsi, hakkas iga päev kirikus ja igal nädalal mitu korda keisri haual käima. Surma on põhjust mõista siin ülekantud tähenduses.

Alan Seeger (1888–1916), Ameerika luuletaja. Lõpetas 1910. a Harvardi Ülikooli, 1912. aastast elas Prantsusmaal. Vahest tuntum Pete Seeger (1919–2014) oli tema sugulane.

Philippe Soupault (1897–1990), Prantsuse luuletaja. Üks sürrealismi alusepanijatest.

Voltaire (François-Marie Arouet, 1694–1778), Prantsuse filosoof, kirjanik ja ajaloolane. *Toim.*

Edith Clifford Williams (1885–1971), Ameerika avangardistlik kunstnik (1914–1918); lõi 1916. a Marius de Zayasi stuudios katsumiseks mõeldud skulptuuri "Plâtre à toucher chez de Zayas". Hispaania kunstniku Francis Picabia kaudu jõudis selle foto Pariisi ja ka Apollinaire'i kätte. *Toim.*

Marius de Zayas (1880–1961), Mehhikos sündinud Ameerika kunstnik, ajakirjanik, kollektsionäär ja kunstikaupmees. Koos fotograaf Alfred Stieglitziga (1864–1946) oli tal keskne osa Euroopa moodsa kunsti toomisel USAsse. Korraldas 1911. a esimese Picasso näituse Põhja-Ameerikas ja näitas Aafrika kunsti mõju Euroopa modernismile.

GUILLAUME APOLLINAIRE (1880 Rooma – 1918 Pariis), tegelikult Wilhelm Albert Włodzimierz Apolinary de Wąż-Kostrowicki, Poola päritolu Prantsuse kirjanik, sürrealismi teerajajaid. *Akadeemias* on temalt Andres Raudsepa tõlkes ilmunud "Tõsilood 1911: Valik anekdoote" (2011, nr 10, lk 1834–1858), "Tõsilood 1912: Valik anekdoote" (2012, nr 11, lk 2012–2043), "Tõsilood 1913: Valik anekdoote" (2013, nr 11, lk 2004–2036), "Tõsilood 1914: Valik anekdoote" (2014, nr 11, lk 2029–2051), "Tõsilood 1915: Valik anekdoote" (2015, nr 12, lk 2220–2228), "Tõsilood 1916: Valik anekdoote" (2016, nr 11, lk 1935–1955) ning "Tõsilood 1917: Valik anekdoote" (2017, nr 9, lk 1584–1599), samuti "Vöönd" (2012, nr 1, lk 19–24, tlk Paul-Eerik Rummo).

JANELI ÕUN. Time is an illusion (litograafia, 2017)

ULIXES

6. ptk: Hades

James Joyce

Tõlkinud Kullo Vende

Ta järgnes oma kaaslastele. Järgnesid härra Kernan ja Ned Lambert, nende järel kõndis Hynes. Corny Kelleher seisis avatud surnuvankri juures ja võttis välja kaks pärga. Ühe andis ta poisi kätte.

Kuhu see lapse surnuvanker kadunud on?

Finglase poolt tuli vaevaliselt tukerdades hobuste paarisrakend, mis matusevaikuses vedas kägiseval vankril olevat graniitplokki. Rakendi peas marssiv veovoorimees andis au.

Nüüd kirst. Jõudis siia enne meid, olgugi et surnult. Hobune pöörab pead seda vaatama, suled peas längakil. Tuhmi silmaga: rangid tihkelt kaela ümber, rõhuvad mingi veresoone pääle või kuhugi. Kas nad ka teavad, mida nad iga päev siia veavad? Peaks ju kaks- või kolmkümmend matust päevas olema. Siis veel protestantide Mount Jerome'i surnuaed. Matused üle ilma igal pool iga minut. Ruttu-ruttu aetakse neid koormate viisi mulla alla. Tuhandeid igas tunnis. Liiga palju on neid maailmas.

Väravast väljusid leinajad: naine ja tüdruk. Luiderlõugne tulehark, naine, kes ei lase endaga tingida, tanu viltu peas. Tüdruku nägu mustusest ja pisaraist räämuline, hoiab kinni naise käevarrest, vaatab tema poole üles, et millal peab nutma hakkama. Kalanägu, veretu ja kahkjas.

Algus eelmises numbris.

Palgatud kandjad tõstsid kirstu õlgadele ja viisid väravast sisse. Nõnda palju surnud raskust. Tundsin ennastki raskemana, kui ma säält vannist välja astusin. Kõige ees põrm, siis põrmu sõbrad. Pärgadega järgnesid Corny Kelleher ja poiss. Kes see nende kõrval on? Aa, nääl.

Järel sammusid kõik teised.

Martin Ccunningham sosistas:

– Ma tundsin surmapiina, kui sa Bloomi juuresolekul enesetapust rääkisid.

– Misasja? sosistas härra Power vastu. Miks siis?

– Ta isa mürgitas enda ära, sosistas Martin Cunningham. Ta pidas Ennises Queen'si hotelli. Kuulsid, kui ta ütles, et tahab Clare'i minna. Aastapäev.

– Jumal küll! sosistas härra Power. Esimest korda kuulen. Mürgitas enda?

Ta heitis pilgu selja taha, kus kardinali[30] mausoleumi suunas järgnes tumedate mõtlike silmadega nägu. Parajasti rääkides.

– Kas ta oli kindlustatud? küsis härra Bloom.

– Küllap vist, vastas härra Kernan. Kuid poliis oli raskelt panditud. Martin üritab poissi Artane'i[31] paigutada.

– Mitu last tal maha jäi?

– Viis. Ned Lambert ütles, et tema üritab ühe tüdruku Toddi ärisse tööle sokutada.

– Kurb lugu, ütles härra Bloom sumbelt. Viis noort last.

– Ränk hoop vaesele naisele, lisas härra Kernan.

– On tõesti, nõustus härra Bloom.

Hea meel, et maidast lahti sai.

Ta vaatas oma viksitud ja läikimalöödud saabastele. Naine oli mehe üle elanud. Oma abikaasa kaotanud. Naise jaoks rohkem surnud kui minu jaoks. Üks peab teise üle elama. Räägivad targad,

[30]Kardinal Edward MacCabe (1816–1885), Dublini peapiiskop 1879–1885.

[31]Küla Dublini põhjaservas, kus asus puudust kannatavate laste hoolekandeasutus.

et. Naisi on maailmas rohkem kui mehi. Avalda talle kaastunnet. Teie kohutav kaotus. Loodan, et peagi talle järgnete. Ainult hindu leskedele. Naine võib ju uuesti mehele minna. Temale? Ei. Aga mine pärast tea. Pärast vana kuninganna surma pole lesepõlv enam nii moes. Lafetil sõidutati. Victoria ja Albert. Leinamiseks Frogmore'i mausoleum. Aga lõpus kandis ta oma tanul paari kannikest. Oma sügavaimas südames ikka edev. Kõik see pelga varju nimel. Kuninganna abikaas pole isegi kuningas mitte. Tõelisus oli tema poeg. Midagi uut, mida loota, mitte nagu see minevik, mida ta tagasi tahtis — ootas. See ei tule enam kunagi. Üks peab esimesena ära minema: üksi, mulla alla: enam ei saa naise soojas voodis lesida.

– Kuidas elad, Simon? küsis Ned Lambert tasa, kätt surudes. Pole sind ammuilma näinud.

– Suurepäraselt. Kuidas meie Corki linnas elatakse?

– Käisin sääl lihavõtte teisel pühal Corki pargi ratsavõistlust vaatamas, ütles Ned Lambert. Kõik nagu mullu ja muiste. Peatusin Dick Tivy pool.

– Ja kuidas see mehepoeg Dick siis elab?

– Tema ja taeva vahel on tühjus, vastas Ned Lambert.

– Püha Paulus! hüüatas härra Dedalus mahasurutud imestusega. Dick Tivy ja kiilaspea?

– Martin üritab võsukeste heaks korjandust teha, seletas Ned Lambert ettepoole viidates. Mõni šilling näo päält. Et nad vähemalt niikaua hinges püsiksid, kuni see kindlustuse asi korda saab.

– Ja-jah, kõhkles härra Dedalus. Kas see sääl ees on kõige vanem poiss?

– Jah, ütles Ned Lambert, koos naise vennaga. Taga on John Henry Menton. Tema juba panigi oma nime kirja, et annab naela.

– Kindel see, et pani, ütles härra Dedalus. Rääkisin vaesele Paddyle tihti, et ta peaks tollest töökohast kinni hoidma. John Henry ei ole kõige hullem ilma pääl.

– Kuidas ta sellest ilma jäi? küsis Ned Lambert. Märjuke õige või?

– Paljude heade meeste viga, ohkas härra Dedalus.

Matusekabeli ukse juures jäädi seisma. Härra Bloom seisis pärjaga poisi taga, vaatas alla tolle siledaks kammitud juustele ja uhiuue krae seest paistvale saledale kipras kaelale. Vaene poiss! Kas ta oli juures, kui isa...? Mõlemad teadvuseta. Viimasel hetkel lõi selgeks ja tundis viimast korda ära. Mis ta kõik oleks teha võinud. Kolm šillingit O'Gradyle ma võlgu.[32] Kas poeg saaks aru? Kandjad viisid kirstu kabelisse. Kummas otsas ta pea on?

Hetke pärast läks ta teiste järel sisse, pilgutas hämaruses silmi. Kirst seisis alusel altari ees, neli kõrget kollast küünalt nurkade juures. Ikka meie ees.[33] Corny Kelleher, kes pani kummagi eesmise nurga juurde pärja, pilgutas poisile silma, et too põlvitaks. Leinajad põlvitasid siin-sääl palvepinkides. Härra Bloom seisis taga pühitsetud vee astja juures ja kui kõik olid juba põlvili, kukutas taskust võetud lahtivolditud ajalehe ettevaatlikult põrandale ja laskus sellele parema põlvega. Oma musta kaabu asetas ta õrnalt vasakule põlvele ja seda äärest kinni hoides kummardus vagalt ettepoole.

Ühest uksest sisenes missateener, käes messingämbrike, milles oli midagi ka sees. Tema järel tuli valgesse rüütatud preester, kes kohendas ühe käega stoolat, teisega hoidis vastu oma kärnkonnavatsa väikest raamatut. Kes sellest raamatust loeb? Ma, ütles varesepoeg.

Nad peatusid kirstualuse juures ja preester hakkas voolavalt kraaksudes oma raamatust lugema.

Isa Coffey. Ma teadsin, et ta nimi on nagu kirst inglise keeles. *Domine-namine*. Buldogi moodi koon teisel. Kantseldab seda etendust. Turske kristlane. Häda igaühele, kes tema pääle viltu vaatab: preester ju. Sina oled Peetrus. Paisub lõhki nagu lammas

[32] Vihje Sokratese viimsetele sõnadele "Ma olen Asklepiosele kuke võlgu, vaadake, et see võlg saaks tasutud" ning iiri naljalaulule "Mul kümme dollarit O'Gradyle on võlga".

[33] See lause on näide loendamatuist juhtudest, kus Joyce'i jutustajateksti sisse on pistetud Bloomi peas sähvatanud, kristlikust uskumusest pärit mõttekild ("Mida me ka ei teeks, Jumal/Kristus on ikka meie ees/taga").

ristikus, ütleb Dedalus. Vats ees nagu kihvtitatud kutsikas. Küll ikka leiab lõbusaid väljendeid see mees. Hõhh: paisub lõhki.

– *Non intres in judicium cum servo tuo, Domine.*[34]

Paneb neid end tähtsamana tundma, kui nende eest ladina keeles palutakse. Leinamissa. Kreppriides palgalised leinajad. Musta randiga kirjapaber. Sinu nimi matuseliste nimekirjas. Kõle paik on see. Peabki hästi süüa saama, et terve hommikupoolik sääl sünguses istuda, kandu kopsides palun järgmist oodata. Silmad kah kärnkonna omad. Misasi teda niimoodi puhetuma paneb? Molly puhetub pärast kapsast. Siinne õhk vahest. Paistab nagu oleks paha gaasi täis. Peab siis ikka pagana palju seda paha gaasi siin ümberringi olema. Lihunikud näiteks: nemad lähevad toore biifsteegi moodi. Kes mulle rääkiski? Mervyn Browne. Püha Werburghi kirikus sääl on sada viiskümmend vana armas orel all hauakambreis peavad nad vahel kirstudesse augu puurima, et paha gaas välja lasta ja põlema pista. Vihinal tuleb välja: siniselt. Üks pahvak seda ja sa võid olla surmalaps.

Mu põlvekedral on valus. Ai. Nii on parem.

Preester võttis missapoisi pangekesest kepikese, millel kupp otsas, ja raputas seda kirstu kohal. Siis kõndis teise otsa juurde ja raputas uuesti. Siis tuli tagasi ja pani selle pangekesse tagasi. Nagu sa enne hingusele minekut olid. See kõik on kirjas: ta peab seda tegema.

– *Et ne nos inducas in tentationem.*[35]

Missateener piiksus tiiskandihäälel vastulauseid. Olen tihti mõelnudki, et parem oleks teenijateks võtta poisse. Kuni viieteistkümnesteni või nii. Pärast seda muidugi...

Eks see vist pühitsetud vesi oli, arvan ma. Raputas sellest und. Ta peab sellest tööst tüdinud olema, raputama seda asjandust kõigi laipade kohal, mis kabelisse toimetatakse. Ta võiks ju vabalt ka näha, mille kohal ta seda raputab. Iga jumala päev värske ports: keskealisi mehi, vanu naisi, lapsi, sünnitusel surnud naisi, habemikke, kiilaspäiseid ärimehi, tiisikushaigeid pisikeste varblase-

[34]Lad k: Ära hakka oma teenri üle kohut mõistma, Issand.

[35]Lad k: Ja ära saada meid kiusatusse.

rindadega tüdrukuid. Aasta ringi palus ta kõigi nende eest üht ja sama ja raputas neile pääle vett: und. Praegu Dignami pääle.

– *In paradisum.*

Ütles, et ta läheb nüüd paradiisi või on paradiisis. Ütleb seda igaühe kohal. Üks tüütu töö. Aga midagi ta peab ju ütlema.

Preester pani raamatu kinni ja läks minema, missateener kannul. Corny Kelleher avas külguksed ja sisenesid hauakaevajad, tõstsid kirstu jälle üles, kandsid välja ja lükkasid oma kärule. Corny Kelleher andis ühe pärja poisile ja teise näälule. Kõik järgnesid neile läbi külguste pehme halli õhu kätte. Härra Bloom tuli viimasena, voltides oma lehe taas taskusse. Ta vahtis üksisilmi maha, kuni kirstukäru vasakule ära veeres. Metallrattad krigistasid läbitungivalt kriisates kruusa ja raskelt veerevale kärule järgnes hauasammastega ääristatud teel trobikond tümpsuvaid saapaid.

Tarii tara tarii tara taruu. Issand, ma ei tohi siin aiduraidutada.

– O'Connelli ring, ütles tema lähedal härra Dedalus.

Härra Poweri malbed silmad pöördusid üles kõrge koonuse tippu.

– Tema puhkab rahus, ütles ta, oma inimeste keskel, see vana Dan O'. Kuid ta süda on maetud Rooma. Kui palju murtud südameid siia on maetud, Simon!

– Näe sääl on naise haud, Jack, ütles härra Dedalus. Varsti pannakse mindki tema kõrvale siruli. Las Tema kutsub mind ära siis, kui see on Tema tahtmine.

Meeleliigutusest hakkas ta tasa omaette nutma, käigu pääl kergelt komistades. Härra Power võttis tal käe alt kinni.

– Su naisel on sääl parem, kus ta on, sõnas ta heatahtlikult.

– Küllap vist, ütles härra Dedalus tasase nuuksega. Eks ta ole taevas, kui mingi taevas ikka olemas on.

Corny Kelleher astus oma reast kõrvale ja laskis matuselised mööda kõmpida.

– Kurvad lood, alustas härra Kernan viisakalt.

Härra Bloom sulges silmad ja noogutas kurvalt kaks korda.

– Teised panevad kübaraid pähe, märkis härra Kernan. Ma arvan, et meie võime kaa seda teha. Me oleme viimased. See kalmistu on kurikaval koht.

Panid nemadki kaabud pähe.

– Kas te ei leia, et kirikhärra luges talitust liiga kiiresti? ütles härra Kernan etteheitvalt.

Härra Bloom noogutas väärikalt, vaadates vilgastesse verdunud silmadesse. Salalikud silmad, salauurivad. Vist vabamüürlane: kindel pole. Taas tema kõrval. Me oleme viimased. Samas paadis. Ehk ütleb veel midagi.

Härra Kernan lisas:

– Iiri kiriku talitus Mount Jerome'is on lihtsam, muljetavaldavam, peab ütlema.

Härra Bloom jäi ettevaatlikult nõusse. Keel on muidugi iseasi.

Härra Kernan lausus pühalikult:

– *Mina olen ülestõusmine ja elu.* See puudutab inimese sisimat südant.

– Seda küll, ütles härra Bloom.

Sinu südant ehk küll, aga mis tähtsust on sel mehele, kellel ruumi kuus korda kaks jalga, varbad maarjalillede poole? Teda see ei puuduta. Kiindumuste asupaik. Murtud süda. Lõppude lõpuks vaid pump, mis iga päev pumpab tuhandeid galloneid verd. Ühel ilusal päeval läheb see umbe: ja ongi kõik. Palju lamab neid siin ümberringi: kopse, südameid, maksu. Vanu roostes pumpi: kuradile kõik. Ülestõusmine ja elu. Kui sa juba surnud oled, oled sa surnud. Too viimsepäeva kujutlus. Kõik äratatakse haudadest üles. Laatsarus, tõuse püsti! Aga tema tõusis vaid istuli ja jäigi heast pakkumisest ilma.[36] Tõuske üles! Viimnepäev! Siis kobab igamees ringi, et kus on mu kopsud-maksad ja muu kraam. Leiaks kurask enda sel hommikul tervenisti üles. *Pennyweight* pulbrit

[36]Joh 11:43 ütleb Jeesus tegelikult: "Laatsarus, tule välja!" Joyce'il järgneb siin inglise keeles tuntud, kuid tõlgitamatu sõnamäng (*come forth – came fifth*), mida tõlkija on püüdnud hädapärase omapoolsega asendada.

pealuus. Üks *pennyweight* on kaksteist grammi.[37] Unts on kakskümmend *pennyweight*'i. Troikaal.

Nende kõrval hakkas käima Corny Kelleher.

– Kõik läks tipp-topp kombe, ütles ta. Ah?

Ta jäi neid kõõriti vahtima. Politseiniku õlad. Sinu tooraluum tooraluum.

– Nagu tarvis, ütles härra Kernan.

– Ah? Mh? ümahtas Corny Kelleher.

Härra Kernan rahustas teda.

– Kes see tegelane sääl taga Tom Kernani kõrval on? küsis John Henry Menton. Nägu on tuttav.

Ned Lambert heitis pilgu selja taha.

– Bloom, ütles ta, madam Marion Tweedy, kes oli, tähendab on see sopran. Too on selle mehe naine.

– Aa, muidugist, ütles John Henry Menton. Pole teda tükk aega näinudki. Kena väljanägemisega naine oli. Tantsisin temaga, oot, viieteist-seitsmeteist kuldse aasta eest Roundtownis Mat Dilloni pool. Mõnus tükk oli kaenlas hoida.

Ta vaatas teiste vahelt tagasi.

– Mis mees ta on? küsis ta. Mis tööd ta teeb? Kas ta ei olnud mitte kirjatarvete äriga seotud? Läksin temaga ühel õhtul raksu, tuleb nüüd meelde, keeglimängu ajal.

Ned Lambert naeratas.

– Jah, oli küll, ütles ta, Wisdom Hely juures. Proovireisija, pakkus kuivatuspaberit.

– Tule jumal appi, ütles John Henry Menton, mille pärast tüdruk sellele vanale rebasele minema pidi? Ta ise oli ju siis nii särtsu täis.

– On veel praegugi, ütles Ned Lambert. Aga mees on reklaamiagent.

---

[37] Bloom teeb selles lauses kaks viga: üks *pennyweight* ei ole troikaalu süsteemis mitte 12, vaid 24 "grammi" (p.o graani), meie kaalusüsteemis on see 1,555 grammi (üks graan on ühe nisutera kaal ehk 65 mg).

John Henry Mentoni suured silmad vahtisid ettepoole.

Käru pööras kõrvalteele. Põõsaste varjus oodanud kogukas härrasmees kergitas austusavalduseks kübarat. Hauakaevajad puudutasid oma mütse.

– John O'Connell, ütles rõõmsalt härra Power. Tema ei unusta kunagi sõpra.

Härra O'Connell surus vaikides kõigi kätt. Härra Dedalus ütles:

– Olen tulnud sulle eelvisiiti tegema.

– Mu armas Simon, vastas kalmistuvardja vaikselt. Ma ei taha sugugi, et sust mu kunde saaks.

Tervitanud Ned Lambertit ja John Henry Mentonit, kõndis ta edasi Martin Cunninghami kõrval, kaks pikka võtit selja taga klõbisemas.

– Kas te seda lugu olete kuulnud, küsis ta neilt, Mulcahyst The Coombe'i tänavast?

– Mina ei ole, ütles Martin Cunningham.

Nad kallutasid oma silindrid kokkupoole ja ka Hynes jäi kuulatama. Vardja pistis pöidlad oma kullast uuriketi vahele ja kõneles tagasihoitud toonil, kuulajail tühi naeratus näol.

– Räägitakse niisugust lugu, ütles ta, et ühel udusel õhtul tulid siia kaks joodikut oma sõbra hauda otsima. Nad küsisid, kus on Mulcahy The Coombe'ist, ja neile öeldi, kuhu ta on maetud. Lentsisid siis udus, kuni leidsidki haua tõepoolest üles. Üks joodikuist luges maha nime: Terence Mulcahy. Teine joodik vidutas ülespoole vaadata, kuhu lesk oli lasknud Õnnistegija kuju paigaldada.

Vardjagi vidutas ühest hauasambast möödudes ülespoole vaadata. Ning jätkas:

– Ja kui ta oli vidukil silmadega üles pühakuju poole jõllitanud, ütles: *Kurat, mitte üks tonks meie mehe moodi. See pole Mulcahy*, ütles ta, *ükspuha kes selle ka teind on.*

Teenitud naeratused käes, jäi ta maha ja rääkis Corny Kelleheriga, võttis temalt vastu kviitungid ja uuris neid käigu pääl.

– Seda tegi ta puha kindla tagamõttega, seletas Martin Cunningham Hynesile.

– Ma tean, ütles Hynes. Nii ma aru sain.

– Tujutõstmiseks, ütles Martin Cunningham. See on puhas heasüdamlikkus, kuradile kõik.

Härra Bloom imetles vardja suurt rühikat keret. Kõik tahavad temaga hästi läbi saada. Mõistlik mees see John O'Connell, tõesti tore inimene. Võtmed: nagu Keyesi kuulutuses: ei mingit hirmu, et keegi välja pääseb. Kontramarke ei anta. *Habeas corpus.* Pean tolle kuulutuse pärast matust käsile võtma. Kas ma kirjutasin sinna varjamiseks võetud ümbrikule Ballsbridge, kui ma Marthale kirjutasin ja Molly pääle sattus? Loodetavasti ei ole see vigase aadressiga kirjade kasti visatud. Talle kuluks ära habet ajada. Tärkav hall habe. See on esimene märk, kui hakkavad tulema hallid karvad ja tuju läheb pahuraks. Hõbedaselt helgib hall. Kuidas oleks tema naine olla. Tea kuidas tal jätkus söakust üldse mingit tüdrukut naiseks paluda. Tule lähme surnuaiale elama. Peibutaks tüdrukut sellega. Algul võiks see toda erutadagi. Surmaga tiiba ripsutada. Öö varjud siinsamas hõljumas, surnud kõik ümberringi siruli. Hauasammaste varjud, kui kalmistud haigutavad[38] ja Daniel O'Connell, peaks vist olema tema järglasi kes see rääkiski et ta oli kummaliselt viljakas mees olnud sellegipoolest õilis katoliiklane, nagu suur hiiglane pimedas. Virvatuled. Haudade gaas. Vaja naise meelt sellest eemal hoida, et ta üldse käima pääle saaks. Naised eriti on ju nii tundlikud. Räägi talle voodis mõni kummituslugu, kui tahad, et ta magama jääks. Kas sa kummitust oled kunagi näinud? Mina jälle olen. Oli kottpime öö. Kell lõi just kaksteist. Ometi nad siiski suudleksid täie mõnuga, kui on korralikult häälestatud. Hoorad Türgi surnuaedades. Kui noore võtad, õpib kõik ära. Noore lese võid siit saada. Meestele see meeldib. Armastus hauakivide vahel. Romeo. Vürts naudingu juurde. Keset selle surma sees üks elu on meil ikka. Ots otsaga koos. Ainult vaeseid surnuid õrritab. Grill-liha lõhn nälgijaile. Jü-

[38] "mil haigutavad kalmistud": sõnad Hamleti monoloogist 3. vaatuse 2. stseeni lõpus.

rab neid seestpoolt. Iha, mis inimesi hullutab. Nagu Molly tahtis seda akna juures teha. Igal juhul on mehel kaheksa last.

Hea jagu on ta oma teenistusaja jooksul näinud neid mulla alla minemas, üha uutel mullaväljadel lamavad nad tema ümber. Pühitsetud mullaväljadel. Mahuks rohkem, kui neid püsti maetaks. Istuli või põlvili ei saaks. Püsti? Pea võiks siis ühel päeval maalihke tõttu pinnale kerkida, käsigi kuhugi osutamas. Kogu maapind on alt ilmselt nagu kärg, pikerguste kannudega. Ja väga heas korras on tal siin kaa kõik: pöetud muru ja kenad äärised. Mount Jerome'i surnuaeda kutsub major Gamble oma aiaks. Eks ta nii olegi. Peaks olema unimagunaid. Hiina kalmistuil, kus kasvavad hiidmoonid, toodetavat Mastiansky jutu järgi parimat oopiumi. Botaanikaaed on ju päris lähedal. See on pinnasesse imbuv veri, mis uut elu loob. Sama mõttega, nagu räägiti, tapsid nood juudid kristlasest poisi.[39] Igal inimesel oma hind. Hästi säilinud priskel laibal, härrasmehel, maiasmokal on hindamatu väärtus puuviljaaia jaoks. Soodne kaup. William Wilkinsoni, hiljuti lahkunud revidendi ja raamatupidaja korjuse eest kolm naela kolmteist ja pool šillingit. Tänuga.

Ma ütleksin, et muld peaks laibasõnnikust, luudest, lihast, küüntest päris rammus olema. Hauakambrid. Õudne. Lagunedes muutuvad roheliseks ja roosaks. Niiskes maamullas mädanevad kiiresti. Kõhnad ning vanad on rahkjamad. Rasvasemat sorti aga justkui juustjamad. Siis hakkavad mustaks muutuma, neist immitseb musta siirupit. Siis kuivavad ära. Tondiliblikad. Muidugi rakud või mis nad on elavad edasi. Muunduvad. Praktiliselt elavad igavesti. Kui pole millestki toituda, toituvad iseendist.

Aga neist peab kuradi palju vaklu siginema. Muld peab neist lausa segi songitud olema. Sul tsegi ajab pea. Nood rannapiigakesed tseal. Tema näeb sääljuures küllaltki rõõmsameelne välja. Ammutab sellest omamoodi võimu, kui näeb, kuidas kõik teised enne teda mulla alla lähevad. Tea kuidas ta muidu elule vaatab.

[39] Antisemiitide uskumuse kohaselt tapavad juudid kristlaste lapsi, et nende verd kasutada paasapühade puhul matsa küpsetamiseks. 1911. a levis rahvusvaheliselt teave Kiievis kohtu all olnud juudist, kes oligi kristlasest poisi tapnud.

Anekdoote ta ju räägib: oma südamerõõmuks. See päevauudisenali. Spurgeon[40] läks taevasse täna kell 4 hommikul. Kell on 11 õhtul (sulgemisaeg). Pole veel pärale jõudnud. Peetrus. Surnud ise, mehed igatahes, tahavad kuulda mõnda uut anekdooti, naised jälle teada saada, mis moes on. Üht mahlast pirni või naiste punši, kuuma, kanget ja magusat. Et vesiseks ei läheks. Vahel peab ju naerma, parem siis sel kombel. Hauakaevajad *Hamletis*. Näitab inimsüdame põhjalikku tundmist. Vähemalt kaks aastat ei tohi surnute üle nalja visata. *De mortuis nil nisi prius*.[41] Enne peab lein lõppema. Raske on tema[42] matust kujutleda. Tunduks mingi naljana. Öeldakse, et kui loed omaenda surmateadet, siis elad kauem. Annab sulle uue hingamise. Saad uut elujõudu.

– Kui palju sul homseks on? küsis vardja.

– Kaks, ütles Corny Kelleher. Pool kümme ja üksteist.

Vardja pani paberid tasku. Käru ei vuranud enam. Matuselised lõid kahte lehte ja liikusid ettevaatlikult ümber haudade, et võtta aset kahel pool auku. Hauakaevajad kandsid kirstu ligi, asetasid selle ninaotsapidi ääre pääle ja seadsid sellele rihmad ümber.

Matame teda. Tulime Caesarit vaid matma.[43] Tema märtsi või juuni iidid.[44] Tema ei tea, kes siin on, ega hooligi. Näiteks kes see kiitsakas loikam sääl vihmamantlis seisab? No kes ta siis on, oleks huvitav teada? No mul on küll kama, kes ta on. Alati satub ette keegi, keda pole uneski näinud. Inime võib terve elu üksinduses elada. Jah, võib küll. Ometi on tal vaja kedagi, kes talle

[40]Charles Spurgeon (1834–1892) oli kuulus baptisti jutlustaja, keda austati kõigis Inglismaa usulahkudes.

[41]Siin on kombineeritud kaks väljendit: tuntud ladina maksiim *De mortuis nil nisi bene/bonum* ‘Surnuist [räägitagu] ainult head’ ja kohtutermin *nisi prius*, tollal kehtinud tsiviilasjade kohtuliku arutamise vorm. Kokku saab siit välja lugeda “Surnuist räägitagu ainult enne [surma]”: *prius* on lad ‘enne, varem’.

[42]See “tema” on ehk Hamletiga kõnelnud teravmeelne hauakaevaja, kuid vahest ka vardja O’Connell.

[43]Shakespeare, *Julius Caesar*, Antonius: “Tulin Caesarit vaid matma, mitte kiitma.”

[44]Julius Caesar tapeti märtsi iididel (15. märtsil 44 eKr), nagu talle oli ennustatudki; Patrick (Paddy) Dignam suri juuni iididel (13. juunil).

pärast surma mulla pääle ajaks, kuigi oma haua võiks ta ka ise valmis kaevata. Meil kõigil on vaja. Ainult inimene matab. Ei, sipelgad kah. Esimene asi, mis igaüht rabab. Surnud maha matta. Oletame, et Robinson Crusoe oli tõesti olemas. Eks siis teda mattis Reede. Iga reede matab neljapäeva, kui mõtlema hakata.

Robinson Crusoe, su keha!
Kuis küll sa said seda teha?

Vaene Dignami keha! Viimast korda lamab ta selles kastis maapinnal. Kui nende kõigi pääle mõelda, siis tundub see küll puidu raiskamisena. Kõik järatakse ju läbi. Keegi võiks leiutada nägusa surnuraami koos mingisuguse liugtahvliga, lasta ta sellelt alla libiseda. Jah aga nad võivad protesteerida, et neid teise surnu raamilt maetakse. Nad on nõnda nõudlikud. Pange mind mu sünnimaa mulda. Peotäiski savi pühalt maalt. Vaid ema koos surnult sündinud lapsega on kombeks ühes kirstus matta. Ma mõistan, mida see tähendab. Mõistan. Et teda ka maamullas võimalikult kaua kaitsta. Iirlase kodu on tema puusärk.[45] Palsameerimine katakombides, muumiad — sama mõttega.

Härra Bloom seisis päris taga, kaabu käes, ja loendas paljastatud päid. Kaksteist. Mina olen kolmteist. Ei. Vihmamantlis loikam on kolmteist. Surma arv. Kust pärgel ta siia sigines? Kabelis teda polnud, seda ma võin vanduda. Tobe on see kolmeteistkümne ebausk.

Kena pehmet tviidi on selles Ned Lambertil ülikonnas. Lillaka varjundiga. Mul oli kaa selline, kui me Lombardi tänava läänepooles elasime. Poose poiss oli ta kunagi. Vahetas kolm korda päevas ülikonda. Pean laskma oma halli ülikonna Mesiasel ümber pöörata. Ei no tere. See on ju värvitud. Ta naine unustasin ta polegi abielus või siis ta perenaine peaks olema talle nood lõngad välja valinud.

Kirst vajus silmist, kui äärelaudadel harkisjalu seisvad mehed seda tasakesi alla lasksid. Nad ajasid end sirgu ja eemaldusid; ja kõik olid paljapäi. Kakskümmend.

Paus.

[45] Vrd "Inglase kodu on tema kindlus."

Kui me kõik äkki muutuksime kellekski teiseks.

Kaugel eemal kisas eesel. Sadu.[46] Polegi nii eesel. Öeldakse, et surnult ei nähta neid kunagi. Häbenevad surra. Lähevad peitu. Vaene papagi läks ära.

Õrnmahe tuul puhus sosinal ümber paljastatud peade. Sosin. Poiss hauapäitsis hoidis pärga mõlema käega, vahtides vaikselt mustavasse tühimikku. Härra Bloom liikus kehaka lahke vardja selja taha. Hästiistuv saterkuub. Uurib neid võib-olla mõttes, et kes läheb järgmisena. Nojah, see puhkus on pikk. Enam ei tunne midagi. Ainult seda hetke tunned. Pagana ebameeldiv peab olema. Algul ei taha uskuda. Peab eksitus olema: keegi teine. Proovi õige vastasmajast. Oota, ma tahtsin. Ma pole veel. Siis pimendatud surituba. Valgust tahavad nad. Sosistatakse su ümber. Kas sooviksid preestrit? Siis hüplevad mõtted ja sonimine. Jampsid kõigest, mida terve elu varjanud oled. Surmaheitlus. Ta uni pole loomulik. Tõmmake alumist laugu. Vaadatakse, kas ta ninaots on terav kas ta lõug vajub alla kas ta tallad on kollased. Tõmmake padi alt ära ja las lõpp tuleb põrandal, kui ta nagunii on mineja. Kurat tollel patukoti surma pildil, kes näitab talle naisekuju.[47] Kuidas ta põleb himust teda oma särgi sees emmata. *Lucia* viimane vaatus. *Kas nüüd iial sind ei näe ma?* Soss! Ta kustub. Lõpuks läind. Inimesed räägivad sinust pisut; unustavad su. Ärge unustage tema eest palvetamast. Meenutage teda oma palvetes. Isegi Parnelli. Luuderohupäev[48] hakkab välja surema. Siis järgnevad teisedki: nagu auku kukuks, üksteise järel.

Meie palvetame nüüd tema hingerahu eest. Lootes, et sind ootab kõrgus, mitte põrgu. Kena õhuvahetus. Elupraepannilt puhastustulle.

Kas ta kunagi mõtleb ka sellele augule, mis teda ennast ootab? Räägitakse, et mõtled siis, kui sa päikse käes külmast värised. Keegi kõnnib üle su haua. Märguandja hoiatus. Juba su lähedal.

---

[46] Iirlaste uskumuse järgi ennustab keskpäevane eeslikisa vihma.

[47] Vt www.jjon.org/joyce-s-allusions/death-and-the-woman.

[48] Iirimaal Charles Stewart Parnelli mälestuspäev tema surma-aastapäeval, 6. oktoobril.

Minu auk on siit Finglase poole, see plats, mille ma ostsin. Mamma, vaene mamma, ja tilluke Rudy.

Hauakaevajad võtsid labidad kätte ja heitsid kirstule raskeid savikamakaid. Härra Bloom pööras näo kõrvale. Aga kui ta oleks kõik see aeg veel elus? Uih! See oleks kurask küll õudne! Ei-ei, ta on ikka surnud, igatahes. Muidugi on ta surnud. Esmaspäeval suri ju. Peaks olema mingi seadus, mis lubaks kindluse mõttes südame läbi pista, või siis elektrikell või telefon kirstu ja mingisugune puldanist õhuauk. Hädalipp. Kolmeks päevaks. Õige pikk aeg suvel säilitamiseks. Hea ikka, kui neist kohe lahti saab, niipea kui on kindel, et pole.

Savi langes pehmemalt. Ja hakkabki ununema. Mis silmist, see meelest.

Vardja liikus mõne sammu eemale ja pani kaabu pähe. Talle aitas. Ükshaaval said matuselisedki julgust, katsid silmatorkamatult pea. Ka härra Bloom pani kaabu pähe ja nägi, et kerekas kuju sammub osavalt läbi haudade labürindi. Rahulikult, enesekindlalt kulges ta troostituil väljadel.

Hynes kirjutab midagi märkmikku. Ah jah, nimed. Kuid ta tunneb neid kõiki. Ei: tuleb minu poole.

– Ma panen nimesid kirja, lausus Hynes poolihääli. Mis su eesnimi on? Ma pole kindel.

– L, ütles härra Bloom. Leopold. Ja sa võiksid ka M'Coy nime kirja panna. Ta palus mind.

– Charley, ütles Hynes kirjutades. Ma tean. Ta töötas kunagi *Freemani* juures.

Oli jah, enne kui sai tööle surnukuuri Louis Byrne'i käe alla. Tore mõte arstidel surnuid lahata. Saada kindlust selles, mida nad arvavad teadvat. Tema suri teisipäeva kätte. Sai sule sappa. Lasi jalga paari kuulutuse rahaga. Charley, minu armsam.[49] Sellepärast ta mind paluski. Olgu pääle, suurt kahju pole. Tegin selle ära,

[49]Bloomile meenub Charlie M'Coy nimega seoses šoti laul Šotimaa trooninõudlejast prints Charlesist, vahest ka seetõttu, et mõlemad olid pagendatud: üks *Freemani* toimetusest, teine Ühendkuningriigist.

M'Coy. Aitäh, vanapoiss, võlgnen sulle palju tänu. Jäägu ta siis võlgnema: see ei maksa midagi.

– Ja ütle, jätkas Hynes, kas sa tunned seda meest, kellel, sääl oli üks mees, kellel oli seljas...

Ta vahtis ringi.

– Mäkintoš. Jah, nägin küll teda, ütles härra Bloom. Kus ta nüüd on?

– M'Intosh, ühmas Hynes kirjutades. Mina ei tea, kes ta on. Ka see ongi ta nimi?

Ta eemaldus, vahtides enda ümber.

– Ei, alustas härra Bloom ümber pöördudes ja peatudes. Kuule, Hynes!

Ei kuulnud. Misasja? Kuhu ta kadus? Mitte jälgegi. No võtaks teda. Kas keegi on näinud siin? Kaa ee ell ell. Nähtamatuks muutus. Jumal küll, mis tast äkki saanud on?

Mingi seitsmes hauakaevaja tuli härra Bloomi kõrvale vaba labidat võtma.

– Oi, vabandust!

Ta astus nobedasti kõrvale.

Savi — pruun, rõske — hakkas august välja paistma. Kerkis. Peaaegu üle ääre. Rõskeist kamakaist kääbas kerkis edasi, kerkis, ja hauakaevajad jätsid labidad seisma. Kõik paljastasid taas mõneks hetkeks pea. Poiss asetas oma pärja ühe nurga najale; naisevend enda oma ühe klombi pääle. Hauakaevajad panid mütsid pähe ja viisid mullased labidad käru juurde. Koputasid siis labidaterad kergelt muru vastu puhtaks. Üks kummardus ja eemaldas käepidemest pika rohututi. Üks eraldus teistest ja kõndis aeglaselt minema, sinkjalt välkuva teraga tööriist õlal. Haua päitsis keris üks teine vaikselt kirsturihma kokku. Tema nabanöör. Nääl pistis mujale vaadates midagi tema vabasse pihku. Hääletult tänades. Vabandust, härra: ebameeldivused. Pearaputus. Ma tean küll. Lihtsalt teile endile.

Matuselised lahkusid aeglaselt, kindla sihita, kõrvalteid pidi, aeg-ajalt peatudes, et mõnelt hauakivilt nime lugeda.

– Lähme ringi pealiku haua kaudu, ütles Hynes. Aega meil on.

– Lähme, ütles härra Power.

Nad keerasid paremale, oma aeglasi mõtteid mõlgutades. Aukartlikult kostis härra Poweri ilmetu hääl:

– Mõned räägivad, et selles hauas teda polegi. Et kirstu täiteks olid kivid. Et ühel päeval ta tuleb tagasi.

Hynes raputas pead.

– Parnell ei tule kunagi tagasi, ütles ta. Ta on seal, kõik see, mis temas surelikku oli. Rahu tema põrmule.

Härra Bloom kõndis omaette mööda puiesteed, mööda kurvameelseist inglitest, ristidest, katkistest sammastest, perekondade hauakambreist, ülespööratud silmadega palvetavaist kivist lootustest. Hea vana Iirimaa, su südamed ja käed.[50] Mõistlikum oleks kulutada see raha mingiks heategevuseks elavate heaks. Palugem ta hingerahu eest. Kas keegi tõesti teeb seda? Pannakse ta maamulda ja ollaksegi temaga ühel pool. Nagu kivisüsi rennist alla. Edaspidi aja kokkuhoiu mõttes sumatakse nad kokku. Hingedepäev — kõik hinged korraga. Kahekümneseitsmendal lähen tema hauale. Kümme šillingit aednikule. Too ei lase umbrohtu kasvada. Ise kaa vana mees. Aiakääridega lõikumisest kahekorra küüru vajunud. Ühe jalaga hauas. Kes lahkus. Kes siit ilmast lahkus. Nagu nad seda omal tahtel teeksid. Ikka said mingi müksu, viimane kui üks. Kes viskas vedru välja. Huvitavam oleks, kui oleks kirjas, kes nad olid. See ja See, ratassepp. Ma olin korklinoleumi proovireisija. Maksin igast naelast ära viis šillingit. Või naisekuju kastruliga. Tegin head iiri lihasuppi. Euloogia küla kirikuaias see peaks vist olema see luuletus kelle oma ta ongi Wordsworthi või Thomas Campbelli.[51] Sai rahupaika, ütlevad protestandid. Vana dr Murren. Suur Arst kutsus ta koju. Neile on see ju Jumala hingemaa. Kena maakodu. Värskelt krohvitud ja värvitud. Ideaalne paik, kus rahulikult suitsu teha ja *Church Timesi* lugeda. Abielu-

[50] See on jupike iirlaste isamaalisest laulust.

[51] Bloomi mälus kumab tegelikult Inglise luuletaja Thomas Gray (1716–1771) "Küla kirikuaias kirjutatud eleegia" (1751). Euloogia on kiidulaul, eleegia on kaebelaul.

kuulutusi ei püüta kunagi pärjatada. Kabadele riputatud roostetanud pärjad, pronksfooliumist vanikud. Selle raha eest soodsam. Lilled on igatahes poeetilisemad. See muu siin muutub üsna tüütavaks, ei närtsi kunagi. Ei väljenda midagi. Immortellid.

Paplioksal istus taltsalt mingi lind. Nagu topis. Nagu too pulmakink, mis linnavolinik Hooper meile tegi. Hõi! Ei kõssagi. Teab, et kadaga siin keegi tema pihta ei lase. Surnud loom on veel kurvemgi. Kuidas Totu-Milly surnud linnukest köögitikutoosi sees mattis, hauale kirikakravanik ja portselanikillud.

Too sääl on Püha Süda, nähtavaks tehtud. Süda avali. Peaks olema küljetsi ja punaseks tuleks värvida päris südame moodi. Iirimaa ju pühitseti sellele[52] või kuidas seda öeldakse. Näib, et tema ei rõõmustagi, hoopis vastupidi. Milleks see kannatus? Kas et linnud võivad tulla nokkima nagu sel puuviljakorviga poisil, aga tema ütles ei sest nad oleks pidanud poissi kartma. Apollo[53] oli ta nimi.

Kui paljud! Kõik need siin käisid kunagi Dublinis ringi. Läinud looja karja. Nagu teie olete praegu, nii olime meiegi kord.

Päälegi kuidas saaks igaühte mäletada? Silmi, kõnnakut, häält. Hääl küll, jah: grammofon. Panna igasse hauda grammofon või hoida seda kodus. Pühapäeval pärast lõunat. Pane pääle kadunud vanavanaisa. Krrkrrkärrr! Terederedere onhiigladore krrr hiigladorejällenäha teredere oniig krpftsf. Meenutab sulle häält niisama kui foto meenutab nägu. Muidu ei tuleks sul ju nägu meelde ütleme viieteist aasta pärast. Näiteks kelle? Näiteks mõne tüübi, kes suri siis, kui ma Wisdom Hely juures töötasin.

Rtststr! Kivikeste klõbin. Pea kinni. Stopp!

Ta vaatas pinevalt alla kivisüvendisse. Mingi loom. Oot. Sääl ta lähebki.

---

[52]Iiri kiriku piiskopid ja preestrid pühitsesid endid ja oma kogudused Jeesuse pühale südamele 1873. aastal.

[53]Plinius räägib oma *Loodusloos* kreeka kunstnikust Zeuxisest, kes maalis poisi korvis olevaid viinamarju nii loomutruult, et linnud tulid neid nokkima, poissi kartmata. Sama lugu seostatakse ka ühe teise antiik-kunstnikuga, kelle nimi oli Apelles ja kelle Bloom ajab siin segi Apolloga.

Piki süvendi äärt vänderdas kivikesi liigutades rammus hall rott. Vana olija: vanavanaisa: tema juba teab, kus mis. Hall elukas pressis end sokli alla, vingerdas sinna alla sisse. Hea koht varandust peita.

Kes sääl elab? Puhkab Robert Emery põrm. Siia maeti ju vist tõrvikuvalgel ka Robert Emmet.[54] Teeb aga oma ringkäike.

Nüüd kadus sabagi.

Üks säärane volask teeks inimeselapsele ruttu lõpu pääle. Näksiks luudeni puhtaks, ükskõik kes too ka poleks. Nende jaoks üks liha kõik. Laip on riknenud liha. No ja mis juust on? Piima laip. Lugesin säält *Hiina-reisidest*, et hiinlased ütlevad, et valge inimene lõhnab nagu laip. Parem tuhastada. Preestrid on surmkindlalt selle vastu. Teise firma eest musta töö ärategemine. Põletusahjude hulgimüük ja Hollandi ahjukaupmehed. Katkuaeg. Kustutamata lubja augud sõid neid. Tapakamber. Tuhk tuhaks. Või merre matta. Kus too parside vaikusetorn ongi? Linnud söövad ära.[55] Maamuld, tuli, vesi. Uppumine olevat kõige meeldivam. Näed ühe sähvatusega terve oma elu ära. Kuid ellu tagasitoomisel mitte. Aga õhus matta siiski ei saa. Lennumasinast. Tea kas uudis levib kah iga kord, kui uus hauda lastakse. Allmaaside. Nende käest me seda õppisimegi. Ega ei üllataks. Nende tavaline küllane toidus. Kärbsed tulevad juba enne kui ta täitsa surnud on. Said Dignamistki haisu ninna. Lehast nad ei tee välja. Laiba soolvalge murenev mädi: lõhn, maitse nagu toorel naeril.

Ees hiilasid väravad: alles lahti veel. Tagasi maailma.[56] Aitab siin olemisest. Toob sind iga kord sutike lähemale. Viimane kord, kui siin käisin, oli proua Sinico matus. Vaene papa kah. Armastus, mis tapab. Ja kraabitakse isegi öösel laterna valguses muld üles nagu tolles loetud juhtumis, et saaks värskelt maetud naisi pruukida või isegi kui ta on mädanema läinud ja mäda jookseb

[54]Robert Emmet (1778–1803) oli iiri rahvuslane, kes 1803. aastal juhtis ülestõusu Inglise ülevõimu vastu, tabati ja hukati.

[55]Parsid (zoroastrismi järgijad Indias) ei matnud ega põletanud surnuid, sest pidasid maad ja tuld pühaks, vaid paigutasid laibad katuseta tornidesse röövlindudele nokkida.

[56]Vihje väravaile, mille kaudu Aeneas allilmast naasis.

hauahaavandeist välja. Hirmujudinad ajab varsti pääle. Ma ilmun sulle pärast surma. Pärast surma näed mu vaimu. Pärast surma hakkab mu vaim sind kummitama. Pärast surma on üks teine väljund nimega põrgu. Mulle ei meeldi too teine väljund, kirjutas ta.[57] Mulle kaa mitte. Nii palju on veel näha ja kuulda ja tunda. Tunda enda läheduses sooje elusolendeid. Magagu nemad päälegi oma vakladega voodites. Mind nad selles voorus veel ei saa. Soojad voodid: soe täisvereline elu.

Kõrvalteelt ilmus tähtsa näoga seletades Martin Cunningham.

Nurgaadvokaat vist. Nägu on tuttav. Menton, John Henry, advokaat, suuliste ja kirjalike vandetunnistuste volinik. Dignam käis vanasti tema kontoris tööl. Kunagi ammu Mat Dilloni juures. Rõõmsameelne Mat, tujuküllased peoõhtud. Külm linnuliha, sigarid, Tantalose klaasid.[58] Tõesti kuldse südamega. Jah, aga see Menton. Ajas tol õhtul keeglirajal karvad turri, sest ma sõitsin talle sisse. Minu kuuli viltujooks, puhta juhuse tõttu. Sellepärast ei sallinud mind enam silmaotsaski. Viha esimesest silmapilgust. Molly ja Floey Dillon naersid kaelastikku sireli all. Meestega on alati nii, naiste juuresolekul solvuvad hingepõhjani.

Tal on kübaras mõlk. Küllap tõllast.

– Vabandust, härra, ütles härra Bloom nende kõrvalt.

Nad peatusid.

– Teie kübar on pisut muljuda saanud, osutas härra Bloom.

John Henry Menton vaatas talle silmapilgu liikumatult otsa.

– Siit, tuli Martin Cunningham appi ja osutas samuti. John Henry Menton võttis kübara peast, surus mõlgi välja ja silus pinda hoolikalt kuuevarrukaga. Pistis kübara pähe tagasi.

– Nüüd on korras, ütles Martin Cunningham.

John Henry Menton nikutas tänutäheks.

– Tänan, ütles ta napilt.

---

[57] Tsitaat Martha Cliffordi kirjast Bloomile, vt 5. episood, kus sõnapaari *world* ∼ *word* oleks parem olnud tõlkida mitte *sõda* ∼ *sõna*, vaid *väljund* ∼ *väljend*.

[58] Kolm karahvini, mida ei lase üksteisest eraldada korkidele asetatud ühine sulgur. Vihje *Odüsseia* Tantalose piinadele.

Nad sammusid edasi väravate poole. Härra Bloom jäi norguspäi mõne sammu tahapoole, et mitte pealt kuulda. Kuidas Martin seadusetundjat paika paneb. Martin võiks sihukese kõlupea oma väikse sõrme ümber keerata, ilma et too ise arugi saaks.

Kalasilmad. Olgu päälegi. Kahetseb ehk pärast, kui talle koitma hakkab. Nii jään lõpuks mina pääle.

Tänan. Kui suurelised me täna hommikul oleme!

JAMES JOYCE (1882–1941), Iiri kirjanik.

KATARIIN MUDIST. Autoportree (ofort, 2016)

PHIL JACKSON

Ühe edurikka treeneri omakasupüüdmatu ja hooliv korvpallifilosoofia

Marek Volt

Armas Sõber,

Kuna Sa pole mulle enam mõnda aega kirjutanud — oled Sa üldse elus? —, haaran parem ise sule, et Su vaikiolekut vähemasti nii palju häirida, et mind ära kuulad. Ma ei tea, kas Su eraklik sisepagulus on juba nii kaugele arenenud, et Sa enam isegi kohustuslikul jõulutundel endas tekkida ei lase. Ent vähemasti minu novembrikuist jõulumasendust leevendas üksjagu asjaolu, et kui jõulud tõepoolest kord kätte jõudsid, selgus, et iseenesest on jõuluvana päris mõistlik tegelane, sest suvatses mulle kingikotti pista midagi sellist, mida olin salamisi lootnud. Jälle raamat! Sedapuhku teos pealkirjaga *Pühad rõngad: Visa võitleja vaimsed õppetunnid* — pehmekaaneline üllitis ookeanitaguselt korvpallitreenerilt Phil Jacksonilt, mille on eesti keelde tõlkinud tuntud spordiajakirjanik Andrus Nilk.[1] Ilmselt oli taat lõpuks tähele pannud, et kõigi nende ilukirjanduslike ja kunstifilosoofiliste raamatute lakkamatus reas, mida ta mulle läbi aegade jõuludeks on toonud, on sporditeemalised raamatud üha harvemaks jäänud. Igatahes, suurest rõõmust ei osanud ma selle kirjatüki lugemisega sugugi piiri pidada, sest võtsin kahe ja poolesaja leheküljelise raamatu paari

[1] Tallinn: Menu, 2016. Lisagem, et teosel on ka kaasautor (Hugh Delehanty).

ööga kaanest kaaneni läbi. Järelrõõm kestab siiani ning nüüd, kus ma olen mitmeid kirjakohti korduvalt üle lugenud, tunnen vastupandamatut soovi mõningaid peas keerlevaid mõtteid kellegagi jagada. Aga et mu kunagised treeningukaaslased on mööda ilma laiali ning avalikku meediasse ka nagu ei tihka kirjutada (viimase aja arvustuslood peavad iseloomult olema kuidagi hüsteeriliselt argumenteerivad ja "ärapanevad"), pean jälle kord tunnistama, et mu mõtete parimaks võimalikuks adressaadiks oled ikkagi Sina. Kuna Sa ise ilmselt raamatut ennast lugema ei hakka — kuigi minu soovitused on Sul selle kirjaga loomulikult justkui manusena kaasa pandud —, siis arvan, et viin Sind vähemalt kurssi hr Jacksoni korvpallifilosoofia nende tahkudega, mis võiksid ka sinusugusele humanitaarile korda minna. Palun ära lase end heidutada asjaolust, et mu kiri kipub üle mõistuse pikaks minema (ikkagi ligi kakskümmend lehekülge A4 formaadis)! Esiteks on meile mõlemale ilma pikema järelemõtlemisetagi selge, et Sul on olnud piisavalt aega mu eelmisest kirjast välja puhata. Teiseks, omalt poolt püüan järgnevas iseäranis hoolt kanda selle eest, et veniva ja uduähmase (Laabani esimene sõna Baudelaire'i luuletuse "Sumedast laotusest" tõlkest) tekstivoo asemel pakuksin Sulle selgeid ja konkreetseid mõtteid, mida võiksid järjepanu nagu maasikaid kõrrest üles noppida (seepärast andestad ehk kirja kvaasijuriidilise üldmulje).

§ 1. KUS KIIDETAKSE TÕLKETEOSE JÕUDMIST EESTI KEELDE

Aga nüüd asja kallale. Alustuseks tuleb muidugi tõdeda, et selle raamatu eestistamist saab mõningate asjaolude valgel täiesti kiiduväärt sündmuseks pidada. Eks tead ju isegi, et kuigi Eesti korvpalli kuulsusrikas lugu ühes selle mängijate ja treeneripersoonidega on meil üsna hästi raamatukaante vahele jõudnud (on ju raamatud Martin Müürsepast, Priit Tomsonist, Aleksei Tammistest, Ilmar Kullamist, Tiit Sokust, Jaak Salumetsast jt ning koguni ühe korvpallurite põlvkonna ilukirjanduslik enesereflek-sioon Mihkel Tiksi *Korvpalliromaani* näol, mida Sinu põlvkond kindlasti mäletab), pole Lääne (iseäranis USA) korvpallist midagi

sellist kõrvale seada. Ma ei hakka siin pikka nimekirja punuma, ent minu teada pole Eesti lugemishuvilise korvpallisõbrani jõudnud ei Wilt Chamberlaini, Bill Russelli, Kareem Abdul-Jabbari, Julius Ervingi ega mitme noorema põlvkonna korvpalliheeroste lood. Meil on küll Bob Greene'i raamat Michael Jordanist (Tallinn: Olympia, 1997), ent siiski on tuline kahju, et üheksakümnendate algul *Spordilehe* veergudel ilmunud Larry Birdi kirjutis on jäänudki perioodikaarhiivi kolletuma.[2]

Ent mis peamine, kui mitte arvestada korvpalli algõpet jagavat Chris Mullini *Korvpall: proff annab nõu* (Tallinn: Koolibri, 2002), puuduvad meil eestikeelsena läänemaiste tipptreenerite korvpallitarkuse varasalved ning just seetõttu olnuks raske, kui mitte võimatu ette kujutada paremat tõlkevalikut, kui seda on Phil Jacksoni teos. Siinkohal minu sügav kummardus Spordikoolituse ja -Teabe Sihtasutusele, kirjastusele Menu ning muidugi mõista tõlkijale, tänu kellele *Pühad rõngad* üle-eelmise aastanumbri sees meieni jõudis. Kuna Phil Jacksoni nimi ei pruugi siiski Sulle midagi ütelda, siis ruttan lisama, et tegemist ei ole lihtsalt ühe treeneriga, vaid kadestamisväärselt eduka treeneriga. Kuidas teisiti on võimalik nimetada isikut, kes on mängijana tulnud kõige ihaldatuma korvpalliliiga (NBA) kahekordseks võitjaks, ning hiljem ka treenerina tüürinud oma meeskonna maailma tugevama korvpalliliiga meistritiitlini koguni üheteistkümnel korral. Tõsi, eestikeelse tõlke lähteks on olnud raamatu teine trükk, ning esmatrüki ajaks 1996 oli Jacksonil treenerisõrmes "pelgalt" kolm meistrisõrmust (Chicago Bullsi tiitlid aastatel 1991–1993); Chicago järgmised kolm võitu (1996–1998) ja suured võidud Los Angeles Lakersi lootsina (aastatel 2000–2002 ja 2009–2010) olid veel olemata.

Rahu, ainult rahu! Eks ma neid numbreid mainin siinkohal üksnes seepärast, et võiksin viivitamatult hajutada Su kahtluse, nagu oleks tegemist spordiraamatuile omase statistikast tiine autobiograafiaga. Esiteks, Jacksoni mängija- ja treenerikarjääri

[2]Jutt on Larry Birdi ja Bob Ryani kahasse kirjutatud raamatust *Drive: The Story of My Life* (New York: Doubleday, 1989), mille eestikeelne pealkiri oli *Kiirrünnak ehk Larry Birdi lugu*.

arvnäitajaid (ülevaadet punktidest, võitudest-kaotustest jms, mida Ameerika korvpallimaailm näib eriti armastavat) antud teos peaaegu ei sisaldagi (eks sedasorti informatsiooni oli juba raamatu esmailmumise aegu muudest allikatest küllaldaselt saada), kuigi konkreetsete korvpallilahingute kirjelduste puhul mõningast "numeroloogiat" siiski esineb. Elulooraamatuks aga ei kvalifitseeru see lihtsal põhjusel, et üheksakümnendate keskel, kui raamat esmalt ilmus, ei saanud Jacksoni elu ega karjääri veel kuidagi lõppenuks pidada — muide, see pole Jacksoni sulest sugugi viimne teos, kuid see on esimene, mille ta on kirjutanud treenerina. Kuigi raamatu algupoolel pajatab Jackson oma sünniloost ja noore Jacksoni elust nelipühilaste perekonnas ning jõudmisest korvpalli juurde, on teose tuumaks ikkagi Jacksoni korvpallifilosoofia.

Küllap küsid nüüd, et mis tähenduses on antud puhul üldse tegemist "filosoofiaga". Tõepoolest, filosoofia selle tänapäevases akadeemilise distsipliini mõttes see ehk tõesti ei ole ning tõik, et ülikooli raamatukogu täiskirjes seostatakse seda teost märksõnadega "Chicago Bulls (korvpalliklubi)", "korvpallurid", "treenerid", "korvpall", "võistkonnad", "Ameerika Ühendriigid" ja "mälestused", räägib sama keelt. Ent nagu Sa tead, tarvitatakse sõna "filosoofia" veel ka teises tähenduses, kus selle sõnaga peetakse silmas kimpu printsiipe, juhtmõtteid, "tõdesid" jms, käigu nad siis elu kohta tervikuna või mõne kitsama valdkonna kohta (kunst, sport, äritegevus vms). Just viimati mainitud mõttes on Jacksoni *Pühad rõngad* filosoofia, ning kui nüüd tahta selle filosoofia kvintessents lühidalt kokku võtta, võiks seda teha umbes niiviisi: see on omapärane süntees, ehk isegi sümbioos kristlikust armastusest, *zen*-budismi vaimsusest ja lakota-indiaanlaste tarkuseteradest, mida kõike on Jackson rakendanud korvpallimängule nii võistluse kui treeningu faasis. Seda arvestades ei tule Sulle enam ilmselt üllatusena, et teoses mängivad võtmerolli niisugused kõrged moraalsed kategooriad nagu "omakasupüüdmatus", "hoolivus" ja "vihata agressiivsus" — märksõnad, mis puuduvad raamatu metaandmetest niisama kindlalt, kui nad on seda mu ülejäänud kirja sisuks.

§ 2. MILLES TULEB JUTTU OMAKASUPÜÜDMATUSEST

Armas kirjasõber, ilma igasuguse liialduseta pean esmajärjekorras ütlema, et Jacksoni treenerifilosoofia üheks peamiseks kreedoks on omakasupüüdmatus. Kuigi omakasupüüdmatule tegutsemisele on pühendatud koguni üks peatükk, andis Jackson oma treeneriambitsioonidest teada märksa varem (oh, ei teagi, mitu korda sõna "omakasupüüdmatus" ses raamatus esineb!). Tema enda suu läbi kõlavad need nõnda: "mul oli suurejooneline plaan: tahtsin luua meeskonna, kelle peamine edasiviiv jõud on omakasupüüdmatus, mitte profikorvpallis valitsev mõttelaad: kõigepealt mina. Mu eesmärk oli leiutada struktuur, mis hõlmaks meeskonna iga liiget, mitte üksnes tähti, ja võimaldaks mängijatel individuaalselt kasvada, kui kõik pingutavad ühiselt" (lk 90–91). Enne kui ma jutustan Sulle lühidalt noist vahendeist, mida Jackson selliste eesmärkide saavutamiseks tarvitusele võttis, võib Sul tekkida tahtmine küsida, mis neis plaanides siis nii iseäralikku on. Konkreetsemalt, kas omakasupüüdmatus pole korvpalli puhul juba niigi iseenesestmõistetav, sest eks ole see ikkagi võistkonnamäng, mitte individuaalspordiala ning seega justkui juba loomu poolest n-ö ühine üritus? Tõsi, nii see ehk ideaalis olema peakski, aga et mõista, miks paneb Jackson nii suurt rõhku ühisele ja omakasupüüdmatule tegutsemisele, tuleks mõnevõrra tunda tema väidete tagapõhja. Täpsemalt, tema nurinaid ookeanitaguse korvpallielu, eelkõige NBAs valitseva mängufilosoofia üle.

Olen jõudnud otsusele, et laias laastus võiks need nurinad jagada kaheks, strateegilisteks ja psühholoogilisteks. Neist esimene hõlmab Jacksoni tõdemust, et nimetatud korvpalliliigas on pikka aega domineerinud mänguloogika, mis põhineb rünnakul ainult neile 2–3 mängijale, kelle peale oli kombinatsioon või "liikumine" tehtud, mistõttu muutusid viisiku ülejäänud mängijad justkui platsipealseks taustajõuks, kelle peamiseks rolliks jäi võtmevõi staarmängijate soorituse imetlemine (omamoodi *stargazing*) ning muidugi mõista n-ö musta töö tegemine, s.t kaitses rabamine. Treenerina nägi Jackson muidugi liigagi hästi, et sellise kitsamale seltskonnale, või mis veel hullem, ainuisikuliselt staarmängijale rajatud mõnevõrra üheülbalise mängujoonise võis vastas-

võistkond kerge vaevaga läbi näha ja neutraliseerida ("lahti hammustada"). Mida siis ette võtta? Aimatavalt tuli väljapääsuks leida midagi sellist, mis oleks loomult dünaamiline ja kaasaks kõiki platsil viibivaid mängijaid. Midagi täiesti uut Jackson leiutama siiski ei pidanud — tuli vaid edasi arendada süsteemi, millele juba Tex Winter oli aluse pannud.

Kuna ma ei taha hakata Su aju liigsete detailidega koormama, siis mainin üksnes lühidalt, et antud süsteemis mängisid võtmerolli kaks peamist jõudu. Esiteks muidugi see kuulus kolmnurkrünnak, mille lühikirjelduse (tollase Bullsi kvintenti Steve Kerr, Luc Longley, Scottie Pippen, Toni Kukoč, Michael Jordan esituses) leiad saja viieteistkümnendalt leheküljelt. Kui loed, tee seda kannatlikult ning võta appi kõik oma korvpallialased teadmised ja loomulikult kujutlusvõime. Mina jäänuks kindla peale hätta, kui mul polnuks sellest asjast juba eelnevalt teatavat ettekujutust (seoses kolmnurkrünnakuga teen kirja lõpus ühe ettepaneku).

Süsteemi teiseks oluliseks osaks oli "laitmatu rünnaku seitse põhimõtet", mille ma Su jaoks siin lahkelt üles loen: 1. Rünnak peab kaitsest läbi murdma. 2. Rünnak peab käima kogu väljaku ulatuses. 3. Rünnak peab tagama pallurite sobiva paigutuse väljakul. 4. Rünnak peab tagama mängija ja palli sihipärase liikumise. 5. Rünnak peab valmistama ette tugeva positsiooni lauavõitluseks ja hea kaitse kõikide visete takistamiseks. 6. Rünnak peab andma palliga mängijale võimaluse sööta pall igale meeskonnakaaslasele. 7. Rünnak peab kasutama mängijate individuaalseid oskusi (lk 115–116). Jacksonit paelus Texi süsteemi puhul see, et tegu oli selge näitega "mina" allutamisest "meiele", mis oli loomult demokraatlik, kuna see loob viskekohti kõigile, mitte ainult eliidile. Muide, omakasupüüdmatuse kujundamisel on Jackson astunud tavatult egalitaarse sammu — siis, kui ta polnud veel treener NBAs, palunud ta klubi juhtkonnal tagada, et kõik meeskonnaliikmed saaksid võrdselt palka, ning jaganud omalt poolt mänguaega demokraatlikult, sest kui kõik said mänguaega, siis "vähendas see kõvasti väiklast kadedust, mis meeskondi tavaliselt killustab" (lk 91).

Ent mis iganes samme Jackson ka ette võttis, sellist süsteemi ei ole teps mitte kerge ellu viia, ja nüüd jõuangi teise, s.t psüh-

holoogilise punktini, mida ma eespool lubasin Jacksoni omakasupüüdmatuse käsituse juures ära märkida. Nimelt on Jackson arvamusel, et korvpalliliiga NBA eeldab ja (taas)toodab mitte just kõige sobivamat mängijamentaliteeti — taevakõrguse egoga "tapjaid", keda meedia, treenerid, sponsorid jt on igas vanuseastmes poputanud. Ühtlasi on ka selge, et kui selline perspektiivikaks peetud mängija astub kord võistlusareenile või treeningusaali, siis ei näe ta enda kõrval mitte kedagi, kui ehk välja arvata tema "egoboosti" (selmet süüdistada mind sellise leksika puhul maitse- ja stiiliväärratuses, aitaksid ehk hoopis sõnale väärika eestikeelse vaste leida!) ergutavad teenrid, s.t treener ja võistkonnakaaslased. Selline mängija muretseb ennekõike isikliku punktiarve kui terve tiimi tulemuslikkuse pärast ning meeskonnasisesest atmosfäärist hoolib ta sama palju kui Donald Trump kliima soojenemisest.

Niipalju siis omakasupüüdmatusest hr Jacksoni treenerifilosoofias. Kui Sa nüüd tahad teada, mida mul endal kõige selle kohta ütelda on, siis ei tohi Sa kirja lugemist siinkohal muidugi mõista katki jätta.

§ 3. KUS OMAKASUPÜÜDMATUS ON EELUURIMISE ALL

Kuigi omakasupüüdmatus on üheks Jacksoni treenerifilosoofia alustalaks, ei saa sugugi ütelda, et mõistet ennast oleks seal pikemalt selgitatud. Mu esialgse arvamuse kohaselt vajab omakasupüüdmatuse mõiste täpsemat kalibreerimist, ja kui mitte defineerimist, siis vähemasti paikapanekut mõne väljakujunenud mõistepesa koosseisus ja tema vastandite kaudu (s.t selle kaudu, mida omakasupüüdmatus *ei ole*). Kuigi mul pole ses küsimuses Sulle nn lõplikku tõde pakkuda (selleks on küsimus liiga komplitseeritud), on mul siiski südamel kolm asja, millest ei saa ma kuidagi vaiki olla.

Alustuseks veaksin kümme ühe vastu kihla, et paljudele selle raamatu lugejatele — neile, kes on umbes meieealised — paistab omakasupüüdmatuse mõiste nii iseenesestmõistetavalt selge, et nad selle vastandi, omakasupüüdlikkuse idee kohemaid välja võivad hõigata: nad ütlevad, et see pole midagi muud kui koolipõlve palliplatsidelt kuuldud manitsus "ära isetse". Teadupoolest

tähendas (kasutan minevikuvormi, sest mul pole õrna aimugi, kas praegune noorus sellist sõnavara enam tarvitab) see korvpalli ja jalgpalli puhul seda, et mängija põrgatab palli või triblab või sooritab isekeskis pealeviske/pealelöögi, selle asemel et ta söödaks palli teistele, iseäranis aga noile, kes on mängusituatsiooni arvestades etemal positsioonil. Muidugi, mul ei tule Sulle ilmselt meenutada, et need, kes teistele isetsemist ette heitsid (ja etteheide see kindlasti oli), olid tihtipeale ise need kõige suuremad isetsejad. Aga see selleks. Mu tegelik soov on siinkohal eelkõige puudutada isetsemise ja omakasupüüdlikkuse vahekorda — on's need ikka üks ja seesama? Tõsi, ühelt poolt olen kindlal arvamusel, et isetsev mängija on ühtlasi ka omakasupüüdlik mängija, kuid vastupidises — et omakasupüüdlik isik on tingimata isetseja — olen ma märksa vähem veendunud. Piinlik tunnistada, ent selle kahtluse allikaks oli hiljutine veider unenägu, mis tabas mind pärast õhtut, kui olin üle vaadanud mõningaid uduseid klippe Bullsi kunagistest hiilgeaegadest. Olin mängimas mingis kummalises meeskonnas, kus mu ülikooliaegsete trennikaaslaste kõrval mängisid mõned mängijad NBAst. Ma ei mäleta, kas me vastasteks oli mõni sama kummaline kooslus, küll aga meenub, et olin selles mängus 100-protsendilise visketabavusega kogunud juba 30 punkti, kui ühel hetkel ootamatult heale viskepositsioonile sattudes söötsin palli hoopis meeskonnakaaslasele, kelle viskepositsioon polnud kaugeltki nii hea. Ilmselt varitses mind kusagil teadvuse tagasoppides hirm, et möödavise langetaks mõne grammi võrra mu visete tabavusprotsenti. Mu enesekindlusetu otsus selles unenäos piinab mõnevõrra mind siiani. Kas Sind ei piinaks? Samas, nüüdseks olen piinadele veidi leevendust leidnud ning põhjus on peaasjalikult selles, et leidsin unenäo üksjagu õpetliku olevat. Tõtt-öelda paremat näidet olukorrast, kus mängija tegutseb omakasupüüdlikult, ilma et ta seejuures kuidagi isetseks, olnuks raske välja mõtelda.

Teiseks, niikaua kui meile on tundmata sõna "isetsema" eesti keeles ja selle võimalik vaste Jacksoni emakeeles, peame tutta-

vamaid radu kõndima. Mäletan, et Pojman on oma eetikaõpikus[3] omakasupüüdmatuse mõistet puudutanud (mu arvates egoismi ja altruismi vahelise vaidluse kontekstis), ent kuna mul endal ei juhtu seda raamatut parasjagu käepärast olema, siis palun Sul omal käel järele vaadata ja mõtelda, kas omakasupüüdlikku isikut (või nagu meil mõnikord öeldakse — omakasu peal väljas olevat isikut) oleks kõige targem pidada individualistiks, egoistiks, egotistiks, minuistiks, omahuvist lähtujaks või siis lihtsalt üheks isekaks tegelaseks. Omalt poolt meenutan Sulle üht arutlust omahuvi (*self-interest*) ja isekuse (*selfishness*) vahekorrast (mis veidral kombel haakub mu eelnevalt mainitud unenäoga), milles autorid väitsid just korvpalli näitel, et omahuvi võib toimida viisidel, mis ei ole üldsegi isekas. Kas Jordan oli isekas mängija, sest ta tegi rohkem pealeviskeid kui keegi teine või soovis võtta enda peale mängu otsustava viske? Kui Jordan oleks keeldunud mängu saatust otsustavast viimase sekundi viskest hirmu tõttu paista isekana, poleks see sugugi tähendanud meeskonna huvide seadmist enda omadest ettepoole. See oleks üksnes *paistnud* sellisena, kuigi tegelikult olnuks see meeskonnale kahjuks.[4]

Muide, omakasupüüdmatusega tekib üks märksa teoreetilisem ja ühtlasi ketserlikum filosoofiline küsimus, mis toob meid epistemoloogia ja metafüüsika ristumiskohta, sest see puudutab tegevuse edukuse põhjuste (nii aluse kui kausaalsuse tähenduses) tunnetamise võimalikkust. Need mõtisklused johtusid asjaolust, et Jackson mitte ainult et uskus, et omakasupüüdmatus viib edule, vaid et see ka *de facto*, s.t tegelikult viis edule. Selle kinnituseks tsiteerin Jacksoni sõnu üsna raamatu lõpust: "Meeskonna koosseis võib aasta-aastalt muutuda, kuid omakasupüüdmatuse ja hoolivuse põhimõtted, mis juhtisid Bullsi kolme järjestikuse meistritiitlini, on alati meie päralt" (lk 238). Tunnistan, et kõik see meenutab mulle leheveergudelt või telesaatest tuttavaid olukor-

[3] Vt Louis P. Pojman. *Eetika: Õiget ja väära avastamas*. Tlk T. Hallap. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2005. *Toim.*

[4] G. Bassham, M. Hamilton. Hardwood *Dojos*: What Basketball Can Teach Us about Character and Success. — *Basketball and Philosophy: Thinking Outside the Paint*. Toim. J. L. Walls, G. Bassham. Lexington: The University Press of Kentucky, 2007, lk 53.

di, kus mõnelt eakalt isikult või edukalt ärimehelt püütakse välja pinnida pikaealisuse retsepti või äriedu, näiteks esimese miljoni teenimise saladust. Ma ei taha niivõrd ütelda, et kõrge iga või arrogantsus on kahandanud eakate või miljonäride ütluste episteemilist autoriteetsust (mõnikord, nt eakate miljonäride puhul, ehk tõesti), kuivõrd väljendada noil puhkudel tekkinud kahtlust, et äriedu ja pikaealisuse tegelikud põhjused on märksa juhuslikumat ja/või sügavamat laadi, kui asjaosalised oma naiivsevõitu "eduvalemi" liiki vastustes ("ära tee suitsu ega joo") näha suudavad või tahavad.

Niisiis kipun ma arvama, et seda sorti põhjuslikes eduväidetes on ka korvpalli puhul palju spekulatiivset ja ebakindlat, ning ausalt öeldes on just seetõttu mingeid "tõelisi" või "tegelikke" edupõhjusi üsna riskantne välja pakkuda. Mida Sa näiteks vastaksid, kui Sinult sirgjooneliselt küsitaks, kas NBAs on rohkem võite ja meistritiitleid saavutatud omakasupüüdmatut või siis mõnd vastandlikku mänguviisi (nt isekat, isetsevat) praktiseerides? Lõppude lõpuks, enne kui Bulls tuli Jacksoni juhendamisel esimest korda kolmel järjestikusel aastal NBA meistriks, oli kahel järjestikusel aastal teinud seda Detroidi Pistons Chuck Daly juhendamisel. Praeguseks on Gregg Popovich ja Jacksoni eakaaslane Pat Riley mõlemad peatreenerina viiekordsed NBA meistrid ning ma pole sugugi kindel, kas need võidud tuleks kirjutada omakasupüüdmatuse või mõne mu eduvalemi arvele. Pealegi, kui iganes palju Jackson omakasupüüdmatust ja tiimitöö tähtsust ka rõhutaks, ei tohiks siiski unustada, et Jacksonil on alati meeskondades olnud superstaare (Jordan, Pippen, O'Neal, Bryant), mistõttu tekib loomulikult küsimus, kui edukaks oleks omakasupüüdmatu mängustrateegia osutunud sellise kategooria mängijate puududes. Selle üksjagu ümara küsimuse tegelik sisu on muidugi täiesti aimatav, sest eks kõige huvitavam oleks ikka spekuleerida selle üle, kui kaugele oleks omakasupüüdmatu Jackson jõudnud mõnd Eesti parimat satsi juhendades.

§ 4. KUS JUTT LÄHEB HOOLIVUSELE

Jacksoni treenerifilosoofia teise olulise mõiste tutvustamiseks annan kõigepealt sõna talle endale: "pead hoolima nii iseendast, meeskonnakaaslastest kui ka vastastest. See mõte oli minu treenerifilosoofias tähtis nurgakivi. Rohkem kui miski muu aitas just mängijate hoolivus hoida Bullsis suurepärast taset" (lk 78). Need read tunduvad mu maitsele pisut pateetilisena, ning nagu paljude teistegi *Pühade rõngaste* mõistete korral, jääb ka hoolivuse mõiste Jacksonil küllalt intuitiivsele tasandile. Üht võime ta pakutud näidetest siiski välja lugeda: hoolimine kätkeb endas püüet "mängijat mõista ja hinnata olukorda tema seisukohast" (lk 79). Loomulikult saab Jackson isegi aru, et ainuüksi hoolivuse sõna kasutamine seoses profikorvpalliga võib paista kohatuna: "Korvpall on ülimehelik sportmäng. Paljud treenerid kardavad näidata välja vähimatki nõrkuse märki. Nad kalduvad emotsioone alla suruma ja põlastama mängijaid, kes ei vasta nende ootustele. See võib ajada mängijaid segadusse ja kahjustada meeskonna ühtsust. See võib mängijatele halvavalt mõjuda" (lk 78). Niisiis võime Jacksonile omistada üsna kaljukindla veendumuse, et hooliva suhtumise ülesnäitamine treeneripraktikas tasub end kokkuvõttes ära: "see ainult ei vähenda mängija ärevust, vaid näitab talle, et keegi mõistab, mida ta üle elab. Samuti julgustab see teisi mängijaid olema lahked ja suhtuma teadlikumalt üksteise vajadustesse" (lk 79).

Mu ekskurss Jacksoni hoolivuskäsitusse oleks loomulikult puudulik, kui ma ei pööraks piisavalt tähelepanu Jacksoni eneseteadlikule eeldusele, et hoolimine haarab endasse ka enesest hoolimist. Selle eelduse tähtsus seisneb eeskätt asjaolus, et enesest hoolimist peab Jackson justkui kaitsekilbiks nähtuse vastu, mis tal puhuti väga südamel on. Nimelt, tapva enesekriitika vastu. Jacksoni väitel polnud tal raske leida põhjusi, miks kriitiline meel talle mängijana suureks takistuseks oli. Olid ju nelipühilastest vanemad harjutanud teda oma mõtteid valvama ja ülitäpselt sõeluma "puhtaid mõtteid" välja "ebapuhaste" hulgast. Ent just selline hinnanguline hekseldamine — mõtete, tunnete ja tegevuste pidev hindamine heaks või halvaks — iseloomustab profisportlaste igapäevast mõttemaailma: "Kõike, mida nad on teinud keskkoo-

li algusest, on üksikasjalikult arvustatud, analüüsitud, mõõdetud ning treenerid ja tihti ka ajakirjanikud on seda neile nina alla hõõrunud. Selleks ajaks, kui nad jõuavad profileeri, valitseb sisemine kriitik, kes hüppab täpselt nagu kellakägu välja iga kord, kui nad teevad vea. Kuidas see kutt minust jagu sai? Kust küll see vise tuli? Milline rumal sööt! Kriitilise meele lakkamatud süüdistused nõrgestavad elujõu energiat ja kahjustavad keskendumist" (lk 148–149). Kuigi ma pole olnud kunagi profisportlane, võin kõige sellega vaid nõustuda ning olen valmis isegi tunnistama, et sageli on just seesama kriitikameel röövinud mult viimasegi energiaraasu (asjaolu, et Sul alles nüüd mu kirja lugeda õnnestub, üksnes kinnitab seda). Samas, armas sõber, selliseks tõdemuseks pidi Jackson üles näitama üksjagu kriitilist mõtlemist, sest kuidas ta muidu saanuks tabada kriitikameele õõnestavaid tagajärgi ning mõista, et hoolealuste kriitilise meele vaigistamiseks aitab kõige paremini meditatsioonipraktika, mida nimetatakse tähelepanelikkuseks (mille tõlkija seab vasteks sõnale *mindfulness*).

Muidugi oleks Sinuga tore mõnikord arutada teemat: milles hoolimine õigupoolest seisneb (kuidas erineb hoolitsemisest ja hooldamisest) ja kas hoolivuse staatus meie praeguses ühiskonnas vajab kui mitte ümbermõtlemist, ümbermõtestamist, siis vähemasti järelemõtlemist — on's meil hoolivust liiga vähe, liiga palju või täpselt parasjagu? Pole ju kahtlust, et Jackson satub, tahtlikult või mitte, nn hoole-eetika pärusmaale ja tekitab nõnda tarviduse mõtiskleda näiteks selle üle, kui kandvad oleks hoole-eetikute Carol Gilligani ja Nel Noddingsi kontseptsioonid spordieetika kontekstis ning milline oleks "teiste kingadesse asetumise" (nagu Richard Hare sellist kingaproovi oma *Moraalimõtlemises* mõistis[5]) spordieetiline tähtsus. Et aga antud hetkel pean oma tähelepanukursori kiivalt hoidma Jacksoni raamatul, pead välja kannatama mõningad uitmõtted hoolimisest kui treeneri- ja võistluseetika printsiibist.

[5] Vt R. M. Hare. *Moral Thinking: Its Levels, Method, and Point*. Oxford & New York: Clarendon Press, 1981. *Toim.*

§ 5. MIS SISALDAB MÕNINGAID UITMÕTTEID HOOLIVUSE TEEMAL

Kõigepealt ma loodan, et Sullegi meenub üks vägagi levinud mõtteviis, mis näikse tõendavat, et hoolivus pole sugugi nii universaalne treenerivoorus, kui Jackson paistab uskuvat. Ilmselt teavad paljud Eesti korvpallitreenerid isegi, kuivõrd paradoksaalne nähtus on nende töös hoolivus ja hoolitsemine. Hoolimine on, kui kulunud keeles väljenduda, kahe teraga mõõk ning eks see ole suuresti hingehariduse ja pedagoogilise taibu küsimus, kunas ja kui palju seda kasutada (doseerida). Luba, ma selgitan. Ühelt poolt tuleks eelkõige Eesti-suguse väikeriigi treeneril tõepoolest avali süli tervitada jacksonlikku hoolivat lähenemist mängijate suhtes. Miks? Eks ikka Eesti korvpalli kandepinna ahtuse tõttu, kus annet ja talenti pole just jalaga segada, mistõttu näikse just hooliv lähenemine toetavat seda, et need vähesedki, kes asjaga tegelevad, ometi ära ei vajuks. Samas pole treeneri hoolivus mingi võluvits, mis üksiku mängija karjääri haljale oksale tõstaks või siis terve võistkonna edulainele suunaks. Ja probleem, nii nagu paljud "vana kooli" korvpallitreenerid seda näha armastavad, on loomulikult selles, et igasugust hoolivat treeneritööd propageerides riskitakse mängijate lihtlabase ärahellitamisega. Me ju ei arva, et Eesti korvpalluri pürgimused peaksidki piirduma üksnes kodukamaral, s.t Eesti meistriliigas mängimisega. Ent mängijatest liigselt hoolides — hoides neid nagu, vabanda mind rahvakeelse väljendi pärast, "sitta pilpa peal", ei aita me sugugi kaasa rahvusvaheliselt läbilöögivõimelise mängija kasvatamisele ja karastumisele.

Teiseks, hoolimine pole üksnes pedagoogiliselt, vaid ka kontseptuaalselt tülikas nähtus. See on loomulikult tingitud asjaolust, et mõistekaardil ümbritseb hoolivust mitmeid lähedasi mõisteid, ning pole kaugeltki selge, kas see lähedus on toetav ja viljastav või hoopis hõõrdumiste ja pingete allikaks. Selle kinnituseks pajatan Sulle esmalt ühest eksirännakust kaastunde mõistega, mille ma kõne all oleva raamatu lugemisel ette võtsin. Kõik algas sellest, kui sattusin Jacksoni tõdemusele, et *zen*'is võlus teda "kaastunde või hoolivuse tähtsustamine" (lk 77), mis tekitas minus kohe küsimuse, kuidas tuleks nende moraalsete kvaliteetide omava-

helist suhet õigupoolest mõista. Keelefilosoofiliselt võiksin selle probleemi sõnastada küsimusena selle kohta, mis tähenduses tuleks selles fraasis võtta operaatorit "või". Mu ees kangastusid koguni kõik kolm võimalust. Kas "või" esineb siin tähenduses 'emb-kumb' (välistavas mõttes), 'ükskõik-kumb' (mittevälistavas mõttes, mõlemad koos) või tähenduses 'ehk'? Teatavasti satun ma alati elevusse, kui haistan võimalust formuleerida mõni dilemma (antud puhul oleks õigem ütelda trilemma). Ühelt poolt, kui valiksin "emb-kumb" või "ükskõik-kumb" lähenemise, jääks kirjutatust totter mulje, justkui Jackson ka ise ei teaks, kas *zen*'i juures võlus teda kaastunne või hoolivus. Tuli tahtmine hüüda "kuidas siis nii, hr Jackson, otsustage ära". Teisalt, kui mõista kirjutatut ehk-tõlgenduses, kukub paraku välja nii, et kaastunnet ja hoolivust tuleks pidada sünonüümideks! Jälle veider. Et miski ei saa olla ekslikum, paistis mulle asjaolust, et erinevalt hoolivusest ei saa kaastunne olla suunatud enesele. Tundub ju täiesti arukas ütelda, et "ma hoolin enesest", sellal kui "tunnen endale kaasa" kõlaks umbes sama veidralt kui "lähen enda matustele". Asi paistis olevat selles, et "kaasatundmisel" on enamasti üpris leinalik tähendus, ning kuigi ma võin ennast haletseda, ei saa ma ennast leinata ega endale kaastunnet avaldada. (Võib-olla ma eksin, sest Kristin Neffi eestvedamisel räägitakse moodsas psühholoogias nüüd üsna palju enese-kaastundest ning sel pole eneseleinamisega suurt pistmist.[6]) Kuna see trilemma ei andnud mulle rahu, otsustasin algtekstist järele uurida, kuidas asi on, ning siis selgus, et algtekstis on ainult üks sõna — *compassion*! Olin veidi ehmunud ega osanud seepeale muud kosta, kui et ilmselt on tõlkija tundnud, et nimetatud sõna tähendus ei ole eesti keeli kadudeta pressitav ei hoolivusse ega kaastundesse, ja otsustas seepärast mõtte edastada mõlema sõna kaudu.

Üks asi veel seoses hoolivusega. Alles paar lehekülge tagasi rääkisin Sulle omakasupüüdmatusest ning nüüd, kui olin kirjutanud, et meeskonnakaaslaste ja vastase kõrval nõudis Jackson veel ka iseendast hoolimist, tekkis küsimus, kui hästi need kaks oma-

[6] Vt K. Neff. *Enesekaastunne: Lõpetage enese nüpeldamine ja jätke ebakindlus seljataha*. Tallinn: Äripäev, 2017.

vahel kokku klapivad. Üsna pea hakkas mulle koitma, et üleskutse enesest hoolimisele võib luua üsna soodsa pinnase hoolimise ja omakasupüüdmatuse vastuoluks. Ah et mida ma silmas pean? Loomulikult seda küllaltki sageli esinevat olukorda, et see, mida üks inimene oma siseperspektiivis näeb enesest hoolimisena, ei paista kõrvaltvaatajale mitte millegi muu kui pesuehtsa omakasupüüdlikkusena. Mine võta kinni, millal on tegemist ühe, millal teisega. Muide, siit pole kaugel tüüpilised "rasked valikud", millega tuleb profisportlasel tihtipeale vastakuti seista. Nagu Horace Granti juhtum väga hästi näitab, võib väikese vigastusega mängija, kes ei mängi kõike välja pannes või kõigest jõust, hoolida endast nii selles mõttes, et kuulab oma organismi häält (ta ei mängi vastu organismi seisundit), kui ka selles mõttes, et pingutamast hoidumine võimaldab vältida uusi vigastusi ning vigastustest paranenuna on sportlasel märksa suurem võimalus pälvida järgmiseks hooajaks soodus tööleping. Kes see sandile ikka lepingut pakub! Paraku, nagu elu näitab, võib profisportlase enesest hoolimine üsna suure küsimärgi alla sattuda, sest alati leidub treenereid, treeningkaaslasi ja klubi funktsionääre, kes arvavad, et sportlane veab seanahka, ega unusta talle seejuures meelde tuletamast, et hetkel makstakse sportlasele palka tänavuse lepingu alusel. Elu on tõesti karm.

§ 6. KUS ASI LÄHEB VIHASEKS JA AGRESSIIVSEKS

Loodan, et ma pole Sind oma spordifilosoofiliste heietustega veel päris vihale ajanud. Kui aga lood on tõesti nii, võiksid siiski lugemist jätkata kui mitte millegi muu, siis vähemasti seepärast, et õigupoolest just vihast järgnevas juttu tulebki. Asi puudutab eelkõige Jacksoni heas mõttes jonnakat soovi juurutada mängijates "vihata agressiivsust". See on üks neid kohti, kus Jackson tuginеb nii indiaanitarkusele (vaenlasest tuleb austavalt lugu pidada), kui ka budistlikule õpetusele (Chögyam Trungpa), mis nõudis sõdalaselt korraga nii vaprust kui leebust. Nagu aimata võid, on sellised põhimõtted üsnagi sobimatud mängupraktikaga, mida Jacksoni nägemuses harrastatakse NBAs, kus vägivallale tavatsetakse vastata jõu ja vägivallaga, toorutsemisele toorutsemisega. Milline

võiks siis välja näha jacksonlik reaktsioon mänguolukorrale, kus vastasmängija teeb su vastu üsna karmikujulise vea? Üks Jacksoni soovitus on üsnagi lihtne: "pöörata ümber, hingata sügavalt sisse ja jääda nii rahulikuks kui võimalik, et hoida oma meeli püsivalt eesmärgil — võidul" (lk 170). Raske öelda, kui tihti krooniks sellise soovituse järgimist edu (mida me antud juhul üldse eduks peaksime?). Jackson igatahes konstateerib teatud uhkusega mõningaid seiku, kus vaatamata vastasmeeskonna provotseerivale ja vägivaldsele mängule säilitasid tema juhendatud Bullsi mängijad tolstoiliku meelerahu (siiski minu fraas), mispeale vastane ka murdus, ning mul tuleb tunnistada, et Jacksoni juttu on võimalik videojäädvustustega kinnitada.

Muide, meetmena selle vastu, et pallurid ei valmistuks mänguks vihasena ega kipuks vastasmeeskonda solvama, kehtestas Jackson n-ö "rumalad" trahvid. Nii näiteks saab pikakasvuline mängija "kümme dollarit trahvi, kui sooritab kohtumise lõpul rohkem kui kahekümnepunktilises eduseisus kolmepunktiviske. Säärane vise alandab vastast ja ainult võimendab raevu, mis võib hiljem meie vastu pöörduda" (lk 171). Olgu siinkohal selgituseks lisatud, et selline trahviloogika tugineb vaikivale (s.t korvpallivõhikule teadmata) eeldusele, et kaugviskeid sooritavad üldjuhul just lühemat sorti pallurid, enamasti tagamängijad. Kuidas Sina sellistesse reeglitesse suhtuksid? Ma ise kipun nendesse üsna soosivalt suhtuma — kui nad ikka on kokkulepped ega ole autokraatliku treeneri meelevalla, vaid individuaalsuse väljendused, sest nii avalduks konkreetse klubi/treeneri autonoomsus ja individuaalsus (oh mis suured sõnad!), mis pealegi soodustaks n-ö meeskonnatunnet. Teisalt, mis puutub konkreetsesse trahvilõiku, siis kuigi mul pole olnud aega järele uurida, milles seisnesid ülejäänud rumalad trahvid, tundub mainitud suurusjärgus trahv isegi kõige vaesemale keskmängijale liiga "sümboolne". Liiatigi paistab mulle, et kohmakavõitu keskmängija juhuslik pealevise kolmepunkti joone tagant võib, aga ei pruugi sugugi lähtuda vihast ega soovist vastasmeeskonda alandada (hoolimata sellest, et vastane võib enda alandatuna tunda), mistõttu oleks seda küsimust mõttekam arutada mitte viha, vaid spordimehelikkuse küsimuse

võtmes (nagu seda tegi Nicholas Dixon[7]): kuidas oleks spordieetiliselt õige toimida olukorras, kus su meeskond juhtub olema suureskoorilises eduseisus?

Viha spordis ei ole muidugi ainult sportlastevaheline küsimus. Nii Eesti kui välismaistel korvpalliplatsidel võib sageli näha vihast lõhkevaid (neurootiliselt žestikuleerivaid) treenereid, mistõttu võib täiesti õigustatult tunduda, et korralikku viharavi vajaks just nimelt treenerid. Ka Jackson pihib, et on treenerina nii mõnigi kord läinud liiale, meenutades meile mõningaid piinlikke seiku, mida ta tegelikult sooviks pigem unustada. Ometi, minu suureks üllatuseks eksisteerib miski, mida Jackson nimetab oma isa sõnadega "õigustatud vihaks" ning mis on mõnikord "meeskonna raputamiseks kõige õigem vahend". Ta ei asu seda siiski defineerima, kuid toonitab, et sellist viha tuleb kasutada kaalutletult ja see peab olema ehe ("kui sa pole tõeliselt vihane, saavad mängijad kohe aru") ning "vihapurskeid ei tohi sihtida ühele või kahele rühmaliikmele, vaid [need] peaksid puudutama kõiki" (lk 176).

§ 7. KUS TUNNUSTATAKSE VIHAEETIKA SÜNDI

Mu sõber, tahaksin toonitada, et kuigi auväärt treener Jackson ei mõtelnud seda raamatut kirjutades sugugi meiesugustele tähenärimisele kalduvatele vaimudele, ei anna see mingit alust seda raamatut filosoofiliselt alahinnata. Vastupidi, järgneva paari lehe jooksul püüan Sulle lühidalt demonstreerida (kui seda üldse on enam vaja), et Jacksoni mõttearendused vihast ja agressiivsusest aitavad suurepäraselt teed sillutada mitte ainult vihaeetikale spordis, vaid koguni üldisemale vihaanalüütikale.

Esiteks üks võrdlemisi abstraktne detail. Kui Sa nüüd moraalifilosoofiast "rikutud" isiku kombel küsid, kas Jackson laidab viha või kiidab vihast hoidumist deontoloogilisel või teleoloogilisel alusel, s.t kas viha on halb iseenesest või seepärast, et sel kipuvad olema halvad tagajärjed, tuleb vist eelistada viimast

[7]Ilmselt peetakse silmas Dixoni mõjukat artiklit "On Sportsmanship and "Running Up the Score"", mis ilmus ajakirjas *Journal of the Philosophy of Sport* üheksakümnendate algupoole. *Toim.*

valikut. Raamatut lugedes leiaksid kindlasti kinnitust tõigale, et Jacksoni vihakäsitus (nagu ka omakasupüüdmatuse ja hoolivuse puhul) keerleb enamjaolt soovitavate ja ebasoovitavate *tagajärgede* ümber: viha õõnestab meeskonna ühtsust ning toob kaasa vägivalla, või nagu ta ise ütleb: "Viha üksnes suurendab viha ja lõpuks süütab vägivallaleegi — tänavatel või professionaalses spordis" (lk 163).

Teiseks, pean Sulle tunnistama, et mulle jäi pisut hämaraks, milles too vihata agressiivsus siiski seisneb (*kui* see seisneb milleski enamas kui vastasest lugupidamises ja vägivallatus vastupanus), ning kui seesugune agressiivsus on tõesti võimalik, kas pole see siis ikkagi nõrk või pehme agressiivsus, mis, kuigi moraalselt ehk kõrgem, on korvpallimängus samavõrra vähem tõhus? Kuigi meil on teada Jacksoni lõppresultaat (11 meistritiitlit), ei ole ma päris kindel, milline vaimne hoiak on *summa summarum* olnud edukam — toonud rohkem mänguvõite ja NBA tiitleid, kuigi see, milles edu mõõta (võidud, tiitlid vms), on iseenesest avatud küsimus. Igatahes, viha funktsionaalne tõhusus nõuaks üksjagu komplitseeritud empiirilisi uurimusi, kus tuleks võrdlevalt liistule tõmmata viha ja agressiivsuse võimalikud kombinatsioonid ühes viha intensiivsuse ja mängijate arvuga, ning selliseid uurimusi mul käepärast pole.

Kolmandaks, aiman nägevat teatud pingeid Jacksoni "õigustatud viha" kontseptsioonis, mis käskis viha ehedust sobitada kaalutlemisega. Sest kas pole mitte nii, et mis iganes viha kaalutlemine, sh teadmine, et vihapurskeid ei tohi suunata mõnele konkreetsele isikule, kipub ära sööma kogu selle vihapalangu ehedust? Ma ei tea, kas just neil põhjusil, aga mulle kui korvpallivaatlejale on jäänud tihtipeale eelkõige treenerite puhul mulje, et nende viha pole ehe, vaid kuidagi teeseldud.

Neljandaks, minu arvates tõstatab Jacksoni manitsus, et vihapurskeid ei tohi sihtida ühele või kahele rühmaliikmele, vältimatult küsimuse, mis siis ikkagi saab olla viha objekt. Võiks näiteks küsida: mida ikkagi vihkab isik, kes juhtub vihkama, oletame, Xavier McDanieli, Rick Mahorni või mõnd teist toonase Knicksi või Pistonsi riiukukke? Kas ta vihkab teda kui isikut, sportlast, või isikut/sportlast teatud rühma liikmena (Pistonsi liikmena, musta-

nahalisena vms)? Ja kui ta vihkab gruppi, nt Pistonsit, kas siis tervet klubi n-ö abstraktselt, sõltumata sellest, kes konkreetselt klubisse kuulub, või pigem kõiki selle mängijaid personaalselt, koguni iga viimast kui grupi liiget?

Ja nagu kõigest eelnevast veel vähe oleks. Väidetavalt ei ole spordis võimalik teha näitekunstile omast eristust karakteri ja näitleja vahel ning analüüsida, kas ja mis mõttes on karakteri (eelkõige väljamõeldud tegelase) vihkamine kvalitatiivselt sama (sama mõistuspärane) mis näitleja vihkamine. Sellegipoolest võib iseäranis korvpalli puhul, mis on ikkagi ka sport*mäng*, kahelda, kas viha teise sportlase vastu ikka on n-ö päris viha või midagi analoogset selle vihaga, mida võidakse tunda mõne draama- või filmikarakteri (paku siin ise mõni sobiv näide) vastu. Kas me saame mängijat vihata mingit liiki mängijana, nt tagamängijana, või tähtmängijana vms? Mine tea. Selle kasuks näikse rääkivat asjaolu, et olgu vastasvõistkondade mängijad mängu kestel nii vihased vaenlased kui tahes, lõpusireeni kõlades kipuvad nad kahtlaselt kiiresti üksteisele õlale patsutama või koguni embama.

Loodetavasti mõistad, et kõigi nende targutavate küsimuste mõte on loomulikult selles, et kui vihkamine on eetiliselt halb/taunimisväärne, ja/või sportlikus mõttes väheefektiivne, siis tekib küsimus, kas ta on seda ühtviisi ja ühel määral kõikvõimalike vihaobjektide puhul. Aga kui ma juba kasutasin fraasi "kõikvõimalikud vihaobjektid", siis ei tohiks unustada, et viha saab olla enesekeskne — olla suunatud sportlasele enesele. Ma ei pea mitte niivõrd silmas raskeid spordipsühhiaatrilisi juhtumeid, kus sportlased vihkavad ennast, vaid olukordi, kus sportlane on enda peale vihane, sest ta ei suutnud hüpata, visata, joosta, võidelda nii, nagu objektiivsed asjaolud (võimed, sportlik vorm, isiklik rekord, võistlustingimused) võimaldanuks loota.

Viimaks puudutaksin ka nn sportlikku viha, mis näikse olevat hea tõend sellest, et viha ei ole spordis *a priori* halb moraalne karakteristik. Eks põhjendata sportlase ebaedu tihtipeale asjaoluga, et tal puuduvat sportlik viha, ning tõtt-öelda ei ole ma oma elus kohanud kedagi (oled see ehk Sina?), kes oleks sportliku viha puudumist eriliseks vooruseks pidanud. Siiski-siiski, pärast mõningast vaagimist olen hakanud kõhklema, kas sportliku viha

näol on tegemist seesuguse universaalse voorusega, mis kehtivat nii mees- kui naissportlaste puhul kui ka üleüldse väljaspool sporti. Kas Sina peaksid sportliku viha puudumist laiduväärseks karakteristikuks mõne üdini talendika sportlase puhul, kes saavutab inimvõimete piire nihutavaid tulemusi ilma igasuguse sportliku viha abita? Oleks see spordimehelik käitumine enamiku konkurentide suhtes, kellele loodus pole nii palju andnud? Samuti kerkib küsimus, kas sportlik viha on mingis psühholoogilises mõttes eraldi vihaliik — viha, mille puudumist võivad nii vihakandja/vihastaja kui kõrvalvaataja hõlpsalt registreerida, või on sportliku viha näol siiski tegemist üksnes tavalise vihaga, ainult et see leiab aset spordi kontekstis, näiteks võistlus- või treeninguolukorras? Kuidas iganes see ka oleks, lubab eelnev naljaga pooleks ütelda, et üks ja seesama isik võib ühtaegu olla nii vihata agressiivne kui täis sportlikku viha.

Et enamikku neid küsimusi on spordieetikas ja -psühholoogias vaagitud, tead Sa loomulikult isegi, mistõttu pole sel teemal vaja Sulle siin epistlit lugeda. Ent üht asja tahan siiski lisada. Jacksoni algatatud viha-analüütikal on universaalsem tähendus kogu spordi jaoks, sest treenerite ja sportlaste kõrval võivad vihkamise subjektide ja objektide osas üles astuda ka muud spordifunktsionäärid, taustajõud ning loomulikult pealtvaatajad eesotsas fännisektoriga. Pealegi, kuigi Rorty on kusagil väitnud, et tõest mõtlemine ei aita meil olla tõesem, headusest rääkimine ei aita meil olla "heam"[8] jne, kaldun siiski uskuma, et vähemasti vihkamise puhul öeldu küll paika ei pea. Mu arvates on viha ja vihkamise üle mõtisklemine üpriski tervistav, s.t viha lahjendav või leevendav tegevus. Mõtlemisega viha ennemini hajub kui suureneb. Kas pole siis nii, et kui mõne sportlase vastu eriti suurt ebasümpaatiat tundes endalt küsid, kas sa vihkad teda kui inimest, sportlast või kui teatud võistkonna liiget, siis ühtäkki tunned piinlikkust ja kogu see eneseteadlik mõtisklus tipneb enamasti tõdemusega "ahh, no mis ma tast ikka vihkan, ei vihka ma teda ühti".

[8]R. Rorty. Pragmatism ja filosoofia. I. — *Akadeemia*, 1992, nr 1, lk 32.

§ 8. KUS MÄNGU TULEVAD MÕNED KAUNID KUNSTID

Et Jacksoni raamatust mitte liiga kõrvale kalduda, pean mainima, et lisaks omakasupüüdmatusele, hoolimisele ja vihata agressiivsusele sisaldab Jacksoni korvpallifilosoofia palju muudki õpetlikku. Esmajoones muidugi seda, kui tähtis on treeneritöös loominguline, "raamist väljas mõtlemine", mis tähendab muidugi mõista seda, et alati tuleb vaadata mujale, s.t mitte piirduda kitsalt korvpallisiseste võimalustega. Nii näiteks tarvitas Jackson oma treeneritöös (eeskätt välismängudel) "meelte avardamiseks" üpris julgelt kaunite kunstide vilju, vastavalt sellele, milline juhtus parasjagu olema võistlusolukord ning meeskonna vaimne seisund. Ei ole teab mis suur uudis, et tänapäeva korvpallis hõlmab mänguks ettevalmistumine vastase mängu üksikasjalikku tundmaõppimist videoanalüüsi abil, mistarvis on meeskondade juures koguni palgalised analüütikud. Ent sellega Jacksoni treenerifilosoofias liikuvate piltide roll siiski ei piirdunud, sest meeskonna ühtsustunde suurendamiseks võttis ta appi ka filmikunsti maagia (lk 256–259). Muide, kui ma nüüd mainin, et Miami Heati vastu, 1996. aasta väljalangemismängudes, vaadati ühiselt filmi *Reede* (peaosas Ice Cube), New York Knicksi ja Orlando Magicut aitas võita *Pulp Fiction* ning Supersonicsi vastu sobis Philippe de Broca sõjavastane film *Ärtukuningas*, siis ilmselt nõustud minuga, et tegemist on päris korraliku filmikraamiga.

Veelgi olulisemat rolli näikse Jackson omistavat mitmesugustele kirjandusteostele. Küllap tunned huvi, mis teosed need olid. Kuna kogu selle "kasutatud kirjanduse" nimekirja üleslugemine läheks pikaks — kui kord kokku trehvame, võin Sulle näidata (vt lk 157) —, mainin praegu ainult seda, et keskmängija Will Perduele kirjutas Jackson välja Jack Kerouaci *Teel*, Scottie Pippenile määras ta Langston Hughesi *Valgete inimeste teed* ja Michael Jordanile John Widemani raamatu *Palavik: Kaksteist juttu*. Loomulikult, sportlike eesmärkide mõttes väärtuslik teos ei pruugi sugugi kanda kõige kõrgemaid kunstilisi või esteetilisi kvaliteete, kuigi nimetatud näidete puhul see nii ei paista olevat. Mul pole andmeid, kuidas juhendatavad treeneri ilukirjandusealastesse soovitustesse suhtusid (kuuldavasti oli ka kõhklejaid)

ja kas rööbiti lugemissoovitusega oli Jacksonil käibel ka *Index Librorum Prohibitorum*. Viimast küsimust peaks võtma täiesti tõsiselt, sest arvestades omakasupüüdlikkuse ja hoolivuse tähtsust Jacksoni treenerifilosoofias, ei julgeks õigupoolest isegi mõtelda, mis juhtunuks, kui mängijad oleks salamahti lugenud mõnd Nietzsche või Ayn Randi egoismi ja isekust ülistavat traktaati. Vähemasti positiivse mõju koha pealt teavad mõned mu Ameerika kolleegid[9] rääkida, et Lakersi perioodil olla Jackson Shaquille O'Nealile jõuludeks kinkinud Aristotelese *Nikomachose eetika*, mispeale O'Neali vabavisete tabavusprotsent üksjagu paranenud ning ta ristinud end koguni hüüdnimega "suur Aristoteles". (Näen, et kaks eelnevat lõiku kukkusid välja veidi iroonialõhnaliselt, aga et mul on kergem seda nentida kui hakata neid ümber tegema, jäägu kõik vanaviisi.) Loomulikult annab Jacksoni kirjandusõpetajalik meelelaad mõista, et ta ka ise pidi olema neid raamatuid lugenud, ning oodatult saame *Pühadest rõngastest* põgusa ülevaate ka kirjavarast, mis Jacksonit ennast ta eluteel on mõjutanud. Kogu selle *zen*-budistliku kirjanduse kirjeldamine ja kommenteerimine käiks mulle üle jõu, mistõttu mainin siin vaid seda, et loetelus oli ka William Jamesi *Religioosse läbielamise viisid* — ilmselt seesama raamat, mille Indrek Meos oli 2013. aastal eesti keelde tõlkinud pealkirjaga *Usulise kogemuse mitmekesisus*.

§ 9. MILLES RÄÄGITAKSE VORMIST JA SISUST JA KUS KIRI JÕUAB LÕPULE

Ent mida võiksin Sulle kirjutada Jacksoni enda raamatu stiili, ülesehituse, vormi ja muude silmanähtavate karakteristikute kohta? Esiteks, ja positiivse külje pealt, kindlasti seda, et Jacksoni raamat on teatavas mõttes tõsine — selles pole jälgegi kollase-

[9] Arvatavasti vihjatakse filosoofide Fritz Allhoffi ja Anand J. Vaidya kirjutisele "The Zen Master and the Big Aristotle: Cultivating a Philosopher in the Low Post" kogumikus *Basketball and Philosophy: Thinking Outside the Paint*. Toim. J. L. Walls, G. Bassham. Lexington: The University Press of Kentucky, 2007, lk 113. *Toim.*

le kirjandusele iseloomulikust rõhumisest intriigidele ja isiklikele kokkupõrgetele. Kuigi Jackson teeb mitme oma meeskonna mängija kohta teravaid tähelepanekuid ning teoses käsitletavad vastased on ta silmis tihtipeale vastikud ja kuritahtlikud (eelkõige see toonane Detroidi jõuk eesotsas Laimbeeri, Mahorni ja teistega), iseloomustab raamatut tõepoolest lakota-indiaanlasele omane austus vastase vastu, nii et kokkuvõttes on tegemist kõige muu kui kättemaksukirjandusega.

Teiseks, ära üldse arvagi, et *Pühade rõngaste* näol on tegemist mingitel asjaoludel *zen*'i mõju alla sattunud treeneri heietavnirvaanaliku mõttelõngaga. Samuti võta teatavaks, et ma ei kipu päris nõustuma ühe hiljuti mu kõrvu juhtunud kuuldusega, et erinevaid religioosseid praktikaid kokku segades on Jackson maha saanud üksjagu eklektilise traktaadiga.[10] Ühelt poolt on siin ehk tõesti üleliia palju mitmesuguste rahvaste vanasõnu ning tsitaate Mustalt Hirvelt ja teistelt punanahkade vaimsetelt juhtidelt, kui selline jooseptootsilik kõneviis üldse enam on parketikõlblik. Teisalt ei saa ma kuidagi pahaks panna, et avatud ja loova mõtlemisega inimene, kes Jackson kindlasti on, leiab ühe lahenduse siit mõttetraditsioonist ja teise mujalt ning et need "laenud" ei moodusta seepeale mingit üliharmoonilist tervikut. Pealegi, sisukorda silmitsedes võib kohe märgata, et tegemist on küllaltki struktureeritud ja süstemaatilise kirjutisega, mille iga peatükk, kui eessõnad ja sissejuhatus välja arvata, on valatud umbes kahekümnele leheküljele. Samas tuleb muidugi nentida, et stiili koha pealt pole see tõesti teab mis kõrgelennuline belletristika, millega tahan osutada lihtsalt sellele, et raamat on kirjutatud spordiraamatule kohasel, asjalikul ja otsekohesel viisil.

Tõsi, mis puutub eestistatud versiooni, mille eest Jackson vastutada ei saa, siis eelkõige teose algusosas, kui ma polnud veel täielikult lugemise lummuses, jäid silma mõned trükivead ning kohati pisut puisevõitu tõlge (vt lk 82 sõnavahetus tagamängija John Lee Williamsoniga). Ah jaa, oleksin peaaegu unustanud, et

[10] Ilmselt peetakse silmas Elizabeth Bakeri 2005. aastal ajakirja *Catholic Education: A Journal of Inquiry and Practice* kaheksandas köites ilmunud raamatuarvustust. *Toim.*

ülekaalukalt kõige veidram üllatus tabas mind siiski teose lõpupoole, kui pärast epiloogi ja tänuavaldusi leidsin pealkirja "väike seletav sõnaraamat". Ja milles siis asi, Sa küsid. Eks ikka selles, et seitsmeteistkümnest märksõnast koosneva sõnaraamatu kolmanda märksõna ("draft") juures (kus mainiti meie korvpalli parima poja Martin Müürsepa NBAsse sattumise asjaolusid) hakkasin aimama, et tegemist on mingi omaalgatusliku lisaga. Edasisel uurimisel selguski, et ei tõlkija ega kirjastaja ole tihanud tõlkeraamatusse püstitada mitte mingeid eraldusmärke selle kohta, et originaaltekst sellist sõnastikku ei sisaldagi. Ära palun minust valesti aru saa, sõnastiku idee kiidan ma ikkagi heaks. Ent isegi kui Jackson ja Delehanty oleksid sellega põhimõtteliselt päri olnud, kipun kahtlema, kas nad just sellise kasinavõitu boonuse üle erilist rõõmu tunneksid. Vähemasti mulle tundub, et lugejale, kellele peab seletama sõnu "peatreener", "keskmängija", "mängujuht" või akronüüme NBA ja MVP, tuleks tingimata selgitada palju muudki, millest selles raamatus kirjutatakse. Mõtlesin selle üle veidi järele ja olen nüüdseks jõudnud arvamusele, et kuna teosel nagunii puudub fotode, jooniste jms näol igasugune illustratiivne külg, võinuks teose pedagoogilise jõu suurendamiseks lisada sõnastiku joonise eelmainitud Tex Winteri kolmnurkrünnakust, mis selle kuulsa liikumise ka kõige kõrvpallivõõramale isikule "puust ja punaseks" selgeks teeks. (Mulle meenub, et Jackson ja Winter on ühes treenerite mänguraamatus seda ühiselt teinud.[11])

Hea küll, nagu näed, hakkab mu kiri üha enam bakalaureusetöö retsensiooni kuju võtma, mistõttu panen kogu loole korrapealt punkti ja teen seda tavapärasest mõneti minoorsemas toonis. Hoolimata kõigest sellest professionaalsest edust, mis mu kirja peategelasele on osaks saanud, pole viimased ajad talle isiklikus ega ka töises plaanis kõige õnnelikumad olnud. Aasta pärast viimast tiitlivõitu Lakersi tüürina langetas arst Jacksonile mitte just kõige rõõmustavama diagnoosi; enam kui aastapäevad tagasi lõp-

[11] Vt P. Jackson, T. Winter. Triangle Offense. — *NBA Coaches Playbook: Techniques, Tactics, and Teaching Points*. Toim. G. Gandolfi. Champaign, IL: Human Kinetics, 2009, lk 89–109. Tex Winter (snd 1922) lahkus siitilmast käesoleva aasta 10. oktoobril. *Toim.*

pes kihlus kallimaga ning tagatipuks läksid eelmisel aastal lahku Jacksoni ja New York Knicksi teed, mille rivistuses tuli ta mängijana kaks korda NBA meistriks ning kelle president ta oli aastast 2014 olnud. Kui aus olla, siis just selliste saatuslike asjaolude teadmisel igatsenuks raamatu eestikeelsele lugejale pühendatud eessõna, sest mis võiks olla autorile rasketel aegadel rõõmustavam kui teadmine, et su treeneritarkusest ihkab emakeeli osa saada üks pisike korvpallirahvas?

MAREK VOLT (1973) on lõpetanud TÜ filosoofia osakonna 1997, magistri- (1999) ja doktorikraad (2007) sealsamas. 2007–2016 oli samas teadur, 2012–2016 TÜ Narva kolledži ja alates 2012 TTÜ Tartu kolledži filosoofiaõppejõud, alates 2016 TÜ filosoofia ja semiootika instituudi toimetaja ning alates 2018 Kõrgema Kunstikooli Pallas filosoofiaõppejõud. *Akadeemias* varem avaldanud artiklid "Kunstnikukeskne kognitivism esteetikas" (1999, nr 9, lk 1903–1916); "Kas "tõene" on esteetiline termin?: Järeldusi Frank Sibley esteetiliste mõistete teooriast" (2000, nr 10, lk 2104–2118); "Tõde ja õhk: Sissejuhatus deflatsionismi tõeteooriasse" (2011, nr 3, lk 437–452) ning "Esteetilise hoiaku ontoloogia" (2017, nr 8, lk 1379–1401), samuti arvustused "Santayana ilutunde esteetika" (2010, nr 9, lk 1695–1702), "Ühe ja ainsa analüütilise filosoofiaseltsi tööd ja toimetamised" (2012, nr 3, lk 534–539) ja "Kuidas kunst käib: Sissejuhatus kaasaegse kunsti dogmaatikasse" (2012, nr 12, lk 2272–2278).

JANELI ÕUN. Kolm graatsiat (kuivnõel, 2017)

VÄITLUS

ARVUSTUSE ARVUSTUS

Jüri Allik, "Kuidas inimese vaim kasvab ja areneb. Aaro Toomela. *Kultuur, kõne ja Minu Ise*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2016; Aaro Toomela. *Minu Ise areng: Inimlapsest inimeseks*. (Struktuur-süsteemse psühholoogia alused 2.) Tartu: Väike Vanker, 2017". — *Akadeemia* 2018, nr 6, lk 1111–1122.

Aaro Toomela:

Üsna hiljuti ilmusid eesti keeles kaks raamatut, *Kultuur, kõne ja Minu Ise* (Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2016; edaspidi KKMI) ja *Minu Ise areng: Inimlapsest Inimeseks* (Tartu: Väike Vanker, 2017; edaspidi MIA). Mõlema raamatu sisuks on inimliku psüühika tahkude mõtestamine ja seletamine. Teisisõnu, psüühika ja selle arengu teooria. Mõned lugejad on ette võtnud tänuväärse töö ja neid raamatuid ka arvustanud. Olen näinud kolme arvustust, mis minu arvates üksteist täiendavad. Marek Tamme arvustus (2017) paigutab esimese ilmunud raamatutest laiemasse konteksti ja seob teadusmaailma üldisema arenguga. Jaan Kõrgesaar (2018) on mõlemale ilmunud raamatule lähenenud teisiti: tema kirjutatu sisaldab koondatud ülevaate teoste sisust ja on sellises vormis kahtlemata sisukaks abiliseks neis orienteerumiseks. Kolmanda arvustuse kirjutas Jüri Allik (2018). Esmapilgul võib tunduda, et see arvustus täidab kolmandat ülesannet — analüüsib raamatute sisu ja aitab aru saada, kas, kuidas ja miks nendes esitatu toetab või ei toeta maailmast, täpsemalt mõistusest ehk psüühikast arusaamist.

Kuna olen mõlemad arvustatavad raamatud ise kirjutanud, siis ma eeldasin, et tean, mida neis on kirjutatud. Jüri arvustus — tõepoolest, nagu ta arvustuses osutab, tunneme teineteist juba kaua ja tema oluline roll minu psühholoogiamaailma sattumisel on mul samuti meeles, seega siis lihtsalt Jüri — tekitas aga minus kahtlusi, kas ma ikka tean, millest need teosed räägivad ning kas ma ikka olen õigesti aru saanud, milline on raamatutes esitatud teooria sisu ning teooria toetamiseks esitatud põhjendused ja uuringute tulemused. Seetõttu ma selle arvustuse arvustuse kirjutangi.

Järgnevas järgin üldjoontes, kuid siiski mitte päris täpselt Jüri arvustuse ülesehitust. Seepärast olen ka tema arvustusest laenanud alapealkirjad.

PEALKIRI JA MIS ASI ON "MINU ISE"?

Alustame algusest. Ei, tegelikult pean enne siiski keskele minema. Lk 1113[1] on kirjas: "Aaro kasutab oma mõlemas köites kümneid kordi väljendit "meie teooria" [---]. Pole hästi aru saada, millal see on mitmuse viisakusvorm, mida teadusliku proosa õpikud soovitavad vältida, ja millal on see Võgotski teooria tõlgendaja ja edasiarendaja roll." Ja mina just kirjutasin siia arvustuse arvustusse "alustame"!? Ma kasutasin "meie" vormi tõesti mõlemas raamatus ja palju kordi ning kindlasti mitte kummaski Jüri pakutud tähendustest. Mõistagi on võimalik, et kirjutajana ei ole ma ennast osanud piisavalt lugeja rollis ette kujutada ja lugeja ei saanud aru, millele "meie" minu raamatus osutab. Nii ma küsisin "meie" tähendust minu raamatutes kolme inimese käest, kes tegelikult on neid raamatuid lugenud. Vastused olid üksmeelsed: meie on autor ja lugeja. Just seda ma "meie" kasutamisel silmas pidasingi. Kirjutasin raamatu mitte lugeja*le*, vaid vaimus koos lugeja*ga* mõtteränna kuid tehes. Nii et viisakuses ei tohi mind ilmaasjata küll süüdistada.

Niisiis, alusta*me* algusest. Ma oletasin, et leian Jüri arvustusest kriitilised, s.t metoodilised ja teaduspõhiste argumentidega toetatud seisukohad minu raamatutes esitatu kohta. Näiteks kui selgub, et minu käsitluses on mõni asi puudu, siis ootasin nii osutust, mis puudub, kui ka selgitust, mis puuduva lisamisest järelduks, mismoodi minu esitatu muutuks kas selgemaks või vastupidi, mismoodi puuduva teadmise lisamisel peaksin oma seisukohti üle vaatama või siis neist sootuks loobuma. Mõistagi oli mul ka eelarvamus, et sisukas kriitika võiks lähtuda sellest, mida ma kirjutasin või siis kirjutamata jätsin.

Jüri arvustus kannab pealkirja "Kuidas inimese vaim kasvab ja areneb". Kui see pealkiri oli mõeldud minu raamatuid iseloomustama, siis on ta eksitav. Kuigi vaimset arengut võib tõepoolest teatud mõttes käsitada kvantitatiivse kasvuna, ei aita selline vaade kuidagi arengust aru saada. Minu raamatus on see kirjas: "Kvantitatiivse kasvu teooriad ja uuringud ei paku meile seega vähimatki huvi; nad näitavad niigi ilmset: aja jooksul ja individuaalse kogemuse rikastumisel areneb teadmisi ja oskusi juurde" (MIA, lk 145 ja laiemalt kogu 5. peatükk). Ehk oli see

[1] Siin ja edaspidi: allikat täpsustamata viide leheküljele osutab Jüri arvustusele.

pisike näpuviga? Uurime edasi. Kohe Jüri arvustuse algusest sain teada, et ma olevat kavandanud triloogia kirjutamist (lk 1111). Minu raamatutes on pigem juttu kaheksast kuni üheteistkümnest raamatust, mille mõtted mul olemas on (KKMI, lk 558–560 ja MIA, lk 557). Need kaks tähelepanekut võime muidugi tähenärimise kategooriasse paigutada — sest seda nad ongi. Samas on nad nimetamist väärt, sest osutavad sellele, kui kooskõlaline Jüri arvustus on.

Järgmisena selgub, et minu pakutud psüühikamääratlus pole "nii väga originaalne" (lk 1112) — Jüri leidis minu määratluses sarnasusi Jaan Rebase 1967. aastal ilmunud raamatus esitatuga. Kui see vääris arvustuses nimetamist, siis eeldan, et tegemist on olulise väitega — minu esitatud määratlus ei ole kuigi originaalne! KKMIs on see ka kirjas — minu psüühikamääratlus sünteesib Pjotr Anohhini teooriast tuletatud (!) elu määratluse Leonard Trelawny Hobhouse'i rohkem kui sajand tagasi tehtud tähelepanekuga, et psüühika algab *individuaalse kogemuse organiseerimisega* (KKMI, lk 55 ja kogu 1. peatükk). Hobhouse ei olnud (edaspidi näeme, et see on oluline) kindlasti Karl Marxi seisukohtade toetaja, tegelikult hoopis vastupidi. Ja minu määratlus ei taotlenudki originaalsust, see on varasemate õpetlaste töödest ajendatud.

Kõrvalepõikena on siinkohal huvitav osutada ühele näiliselt kõrvalisele väitele, mis Jüri arvustuses korduvalt esile tuleb: olevat inimesi, kes on mulle "suurim eeskuju" (Lev Võgotski, lk 1112), "lemmik" (Pjotr Anohhin, lk 1113) või "iidol" (Aleksander Luria, lk 1117). Õige on, et pean nimetatute ja veel hulga teiste õpetlaste teooriaid suurepärasteks — sellisteks, millest saab edasi minna ja (inim)mõistust paremini seletada. Ükski neist õpetlastest pole aga inimesena minu suurimaks eeskujuks, lemmikuks või iidoliks. Kui keegi mulle inimesena tõesti eeskujuks on, siis pigem minu siitilmast lahkunud ema oma tohutu elujõu ja vastupidavusega. Ja miks see oluline on? Kui õpetlasel on iidol — eesti keeles *ebajumal* —, siis on selle iidoli loodu tõesuse kriteeriumiks fakt, et teooria on iidoli loodud, sisu pole enam oluline. See tundub arvustuses olevat selgelt sõnastamata jäänud väiteks, mis tuleneb mulle iidolite, lemmikute või suurimate eeskujude omistamisest. Tegelikult on minu jaoks teooria väärtuse kriteerium teaduslik ja mitte sotsiaalne või isiklik. Kui on põhjendatud epistemoloogiline ja empiiriline alus väita, et teooria kirjeldab tegelikkust parimal meile teadaoleval viisil, on tegemist hea teooriaga. Sõltumata sellest, kas teooria autoriks on Võgotski, Robert M. McCrae või mulle tundmatu Jaan Rebane.

Aga pöördume tagasi sisuliste küsimuste juurde. Jüri arvustuses on üheks läbivaks teemaks minu teooria väidetav lähedus Karl Marxi seisu-

kohtade või laiemalt marksismiga. Nii selgub Jüri arvustusest (lk 1112–1113), et Võgotski, kelle teooriale ma toetun, püüdis Marxi poliitökonoomiat psühholoogia keelde tõlkida. Samuti avalduvad minu teooria nõukogulikud alused süsteemiteooria järgimises (lk 1118). Jällegi selgelt sõnastamata on Jüri arvustuse toonist tuletatav arusaam, et ükskõik kui tagasihoidlik sarnasus mõne marksistliku seisukohaga on ilmselt väär. Selles arutluskäigus on küsitavusi. Jüri väidab (lk 1113), et on olnud Võgotskist (mitte tema teooriast!) lummatud ja ilmselt siis tunneb teda (ja ka tema teooriat?) hästi. Võgotski tõepoolest toetus mõnedele marksismis esinevatele seisukohtadele (sealjuures pigem Engelsi dialektikakäsitlusele kui Marxi poliitökonoomiale), kuid oli palju vähem marksist, kui tema teooriat vähem tundvatele õpetlastele tundub (Veresov 2005). Samuti on küsitav, kas kõik marksistlik on tingimata väär. Aristotelese-Hegeli-Engelsi filosoofiate juurtega maailma süsteemse olemuse idee on minu arvates tänapäeval palju kindlamal alusel kui sajand tagasi (seda teemat olen pikalt käsitlenud mujal; vt muu hulgas Toomela 2012, 2014, 2015, 2016).

MILLES ON "MINU ISE" PUUDUS?

Järgmisena seab Jüri arvustus kahtluse alla "Minu Ise" mõiste kasutamise (lk 1112). Minu määratluse järgi võivat ka varbussil olla Minu Ise ehk psüühika ja see olevat küsitav, sest polevat põhjust varbussile eneseteadvust omistada. Kahtlemata pole varbussile põhjust eneseteadvust omistada. Kuid minu mõistekasutusest ei tulene kuidagi väidet, et Minu Ise peab seostuma eneseteadvusega. Arenguliselt — nii ontogeneesis kui fülogeneesis — peab enne eneseteadvust olema teadvus ja enne teadvust peab olema mitteteadvuslik psüühika.

Siin peame korraks laiema pildi ette võtma. Edaspidi leiame Jüri arvustusest veel väiteid, et minu esitatud mõistete määratlused on küsitavad. Minu arvates on Jüri arvustuses jäänud tähelepanuta, et ma ei määratle mõisteid, vaid maailmas eristatavaid asju ja nähtusi (vrd KKMI, lk 36). Minu määratlused oleksid valed, kui maailmas poleks asju ega nähtusi sellisena, nagu olen neid määratlenud. Jüri arvustuses pole mitte ühegi kritiseeritava mõiste puhul näidatud, et minu määratletavat pole tegelikult olemas. See muidugi ei tõesta, et mu määratlused on õiged, kuid osutab, et Jüri arvustuses mõistete määratlusi puudutavad kriitilised väited ei ole piisavalt põhjendatud.

Tuleme tagasi varbussi juurde. Kas varbussil on psüühika? Jah, minu määratluse järgi on: varbussil on võime õppida isiklikust kogemusest (Ardiel, Rankin 2010). Mina*pilti* tal pole, kuid sellest ei tulene, et

oleksin psüühikat valesti määratlenud. Minu arvates ei sisalda ka Minu Ise mõiste otsest osutust minapildile. Mul saab Minu Ise olla ka ilma, et ma seda teaksin. Minu erinevus varbussist on muuhulgas selles, et varbussil — nii palju kui me praegu teame — ei saa minapilti kunagi olla, aga inimestel, ka minul, saab.

Kui teemaks on vaid pinnapealne küsimus sellest, kas Minu Ise sõnapaar oli tingimata vajalik — siis *tingimata* mitte. Aga minu arvates on sellest siiski kasu. Probleem on psüühika ja mõistuse mõistetes, mida Minu Ise sünonüümidena võib kasutada. "Psüühika" mõiste on hõivanud psühhoanalüüsi juurtega psühholoogia valdkonnad ja "mõistuse" termini on elutuks kohitsenud põhivoolu tunnetuspsühholoogia. Minu Ise-mõiste kasutamisega osutan ja tuletan siin-seal jälle meelde, et minu raamatutes on mõistuse ja psüühika mõisted mõnevõrra teistsuguse sisuga kui tavakasutuses.

Sama alateema juures osutab Jüri veel, et psühholoogiateadus on tema arvates viimase sajandi jooksul ka sisukaid asju teinud — Võgotski ja Anohhin ei olevat teaduse viimane sõna (vrd lk 1113). Ma olen korduvalt väitnud, et viimane *pool*sajand pole tõesti psüühika mõistmisse midagi lisanud. Selle kinnituseks on näiteks asjaolu, et viimase poolsajandi uudseteks avastusteks peetu on psühholoogias kõik varem juba avastatud (vt näiteid Toomela 2010; psühholoogiateaduse ajalugu tundvate õpetlaste hulgas on teisigi, kes samasugust seisukohta põhjendatult toetavad, vt Toomela, Valsiner 2010). Ma jään selle väite juurde: psüühika mõistmisse, s.t psüühika elementide, nendevaheliste seoste ja tekkivate tervikuomaduste teooriasse ei ole viimane poolsajand midagi lisanud. Määratu hulk korrelatiivseid uuringuid võimaldavad teatud käitumisvormide esinemise tõenäosust ehk paremini ennustada, kuid käitumise aluseks olevaid psüühilisi mehhanisme ei aita see kuidagi mõista (miks see nii on, tuleb allpool täpsemalt jutuks). Osutan siinjuures ka, et Jüri arvustuses pole toodud ühtegi (!) viimase poolsajandi teooriat, mis oleks Võgotski-Luria-Anohhini teooriatest kaugemale jõudnud. Ma jään ka siin enda juurde: nende elusorganismi kui terviku ja psüühika kui terviku teooriad on endiselt sisukamad kui ka kõige uuemad tänapäevased. Loomulikult võin ma selle väitega eksida — kui sellised teooriad on olemas, siis ei tohiks ju olla raske neid nimetada. Jüri arvustuses pole seda tehtud.

Samas alateemas on veel üks tähelepanuväärne argument. Leiame põhjenduse, miks Võgotski teooria pole kuigi oluline (ja sellest tulenevalt ilmselt pole kuigi oluline ka minu raamatutes esitatu, sest jätkasin sealt, kus Võgotski jt pooleli jäid). Võgotski teooria nõrkuse tunnuseks

on see, et… Jüri on vanemaks saanud! (lk 1113). Nüüd, väärikamas eas, tundub (!) Jürile, et Võgotski loomingust marksistliku retoorika lahutamisel ei jää sinna piisavalt ainest, et seda ülivõrdes kiita. Tore on. Vanusega kaasneb tõepoolest vahetevahel ka targemaks saamine, kuid ka unustamine. Nii või teisiti pole tunded ega ka arvustaja väärikale eale osutamine teooria hindamisel argumentideks. Mis on Võgotski (Anohhini, Luria, kelle iganes) teooriates seletamata? Millised hilisemad teooriad on neist ette jõudnud? Kuidas me nüüd asju paremini mõistame? Neile küsimustele Jüri arvustuses vastust pole.

TEOORIAT EI OLEGI NII LIHTNE ÜMBER LÜKATA

Siin teemas saame teada, et psühholoogias on teooriatega liiale mindud. Lk 1113 loeme: "Näiteks kas väidet "psüühika on keskkonnast lahutamatu" võib üldse teooriaks või selle oluliseks tükiks pidada?" Vastuse sellele küsimusele leiab KKMI 7. peatükist (eriti lk 203): seletav teaduslik teooria vastab järgmistele küsimustele: Mis on uuritava asja või nähtuse osad ehk elemendid? Millistes erilistes suhetes need elemendid on? Ja milliste uudsete omadustega on elementide seostumisel tekkinud tervik? Vastavalt on ka keskkonna ja indiviidi lahutamatuse väide oluline teooria osa: ma väidan, et psüühika elementideks kõige üldisemal analüüsi tasemel on indiviid ja tema (käitumis)keskkond. Selles väites on osutus elementidele ja nendevahelisele suhtele, mis on vajalikud psüühika kui terviknähtuse tekkimiseks.

Edasi selgub, et minu nimetatud hüpotees pole kuigi hea, sest seda — lähtudes Charles Sanders Peirce'i väitest, et head hüpoteesi peab olema lihtne ümber lükata — pole lihtne ümber lükata. Seda Peirce'i väidet sisaldava tsitaadi tõin tõepoolest MIAs (lk 193), millest võib järeldada, et on olemas väike võimalus, et ma seda teooria headuse kriteeriumi võisin isegi teada. Seetõttu saan siin täpsustada: ma pole kindel, et Peirce'i väide on tingimata uurimismeetodite lihtsuse kohta, pigem ikka teoreetilise väite ülesehituse kohta. Kui tegemist oleks metoodika lihtsusele osutava väitega, siis on see ilmselt vale. Peter Higgs väitis 1964. aastal teoreetiliselt, et on olemas eriliste omadustega boson. Selle teooria kinnitamine osutus aga raskeks — tõestus saadi alles 2012. aastal pärast ülikeeruka hadronite põrguti ehitamist ja käimasaamist. Gregor Mendel oletas, et päritavad omadused antakse edasi mingite rakuelementide kombineerimise teel. Kulus rohkem kui kolmveerand sajandit nende rakuelementide ülesehituse avastamiseks (mõlemad näited veidi teises kontekstis leiame ka KKMI, lk 33–34). Mõlemad on väga head teooriad, kuigi neid oli raske ümber lükata.

Kõrvalepõikena on siin ehk sisukas märkida, et valdav enamik tänapäeva põhivoolu psühholoogia uuringuist (sh enamik Jüri enda uuringuid) toetub järelduste tegemisel statistilisele andmeanalüüsile. Statistilise andmeanalüüsi aluseks on tõenäosuse idee; see ei sisalda võimalust, et mingi sündmuse tõenäosus on 0 või 1, s.t et sündmus on täiesti võimatu või (teatud tingimustel) kindlasti toimuv. Vastavalt on ka kõik teooriad tõenäosuslikud — tõenäosuslikul alusel teooriat pole aga võimalik ümber lükata. Alati on võimalik, et oodatud statistiline seos on tegelikult olemas ega avaldunud vaid kindlas uuringus või siis vastupidi. Nii Peirce'i kui Karl Popperi kriteeriumide järgi pole sellised teooriad teaduslikud (vrd MIA, lk 192). Ka minu arvates pole tegemist teaduse ja teooriatega, vaid *deaduse* ja selles loodud *deooriatega*, s.t teaduslikku teooriat meenutavate mõttekonstruktsioonidega, mida pole võimalik ümber lükata (MIA, lk 195, joonealune märkus).

Jüri arvustuses esitatud jutt sellest, kui raske on minu väidet keskkonna ja indiviidi psüühilisest ühtsusest ümber lükata, on ka küsitava sisuga. Jüri väidab, et muu hulgas peaks keskkonnast isoleerimiseks keha olema ka pikemat aega kaaluta olekus. Kaaluta olek tekib aga ka siis, kui keha langeb vabalt — kuigi talle mõjub raskusjõud. Seega pole kaaluta olek tingimata seotud keskkonnast isoleerimisega ja tegelikult pole see ka üldse vajalik. KKMIs on piisavalt täpselt esitatud seisukohad, millest saame tuletada tingimused keskkonna ja indiviidi ühtsuse katseliseks uurimiseks. Kuna küsimuseks on psüühika eksisteerimine, siis huvitavad meid ainult indiviidi ja tema psüühilise keskkonna suhte katkestamise võimalused; täielik ümbritsevast maailmast isoleerimine pole niikuinii võimalik ja eluks vajalikust keskkonnast isoleerimine pole vajalik. Psüühiline suhe keskkonnaga toimub ainult meeleorganite kaudu (KKMI, 4. peatükk). Järelikult ei pea tingimata muutma keskkonda, piisab, kui lülitada välja kõik meeled. Ka seda on raske teha, kuid mitte nii keeruline, kui arvustusest võib tunduda.

Arvustuses järgnesid küsimused, millele ma ei olevat vastanud: Kas isolatsioonis keskkonnast psüühikat ei teki? Kas isolatsioonis kaob mõistus ära? Need küsimused on KKMIs selgelt vastatud keskkonnateooria käsitluses (3. peatükk): ilma arengukeskkonnata psüühikat ei teki ja ilma hetkekeskkonnata psüühika laguneb. Edasi selgub: "Arusaamatul põhjusel ei kõnele Aaro sensoorse isolatsiooni katsetest" (lk 1114). Jüri esitab siin ühe uuringu tulemused, mis kinnitavad minu väidet, et hetkekeskkonna vaesustumisel hakkab psüühika lagunema. See võib arvustuse lugejale tunduda sisuka täiendusena minu raamatutele. Ma ainult ei saa aru, millest Jüri aru ei saanud. KKMIs, lk 91–

100, on päris üksikasjalikult kirjeldatud nii sensoorse kui ka sotsiaalse deprivatsiooni tagajärgi ning samuti teisi võimalusi, kuidas keskkonda muutes psüühika laguneb või inimese näiliselt püsiv identiteet muutub. Kümme lehekülge sisuliselt olulist arutelu ei ole üksik viide, mis lihtsalt kahe silma vahele võib jääda. Saan järelikult väita, et arusaadavatel põhjustel olen sensoorse isolatsiooni katsetest kirjutanud, minu arvates ka päris piisava põhjalikkusega.

DEFINITSIOONIDEGA OLEKS PIDANUD HOOLIKAM OLEMA

Selle teema juures saame teada, et Jüril oli raske kahest raamatust leida määratlust, millega ta võiks lõpuni rahule jääda. Kusjuures määratlustega seotud probleemid pole tegelikult üldse tõsised, ära peaks parandama vaid "lihtsad vastuolud ja lapsused" (lk 1114). Ma vist peaksin päris loll olema, et ma lihtsaid asju pole märganud. Nagu eespool juba mainisin, pole minu jaoks oluline, *kellel* on õigus. Küsimus on vaid selles, *mis* on õige. Jüri arvustuses tabab kriitika vaid minu psüühikamääratlust. Kuna tegemist on vaid arvustusega, siis ei saagi oodata, et kõik lihtsad vastuolud lahendataks. Vaatame siis, millised lihtsad asjad on valesti minu psüühikamääratlusega.

Valesti, selgub, on kaks asja. Minu määratluse järgi on psüühika alusel organiseeritud käitumise sisuks kahjulike keskkonnamõjude ennetamine. Ometi olevat oluline ennetada ka kasulikke keskkonnamõjusid (lk 1114). Ma oletan, et Jüri pidas siin silmas pigem seda, et käitumise sihipäraseks tulemuseks võiks olla mitte ainult kahjuliku ennetamine, vaid ka kasuliku saavutamine. Pean tunnistama, et mõtlesin selle üle juba siis, kui psüühikamääratlust kokku panin, seega siis kümmekond aastat tagasi. Ja jäin praeguse määratluse juurde, sest minu arvates on kasulikud keskkonnatingimused sellised, milles kahjulikud sündmused on vähetõenäosed. Seega on kasuliku otsimine (stabiilne temperatuur, stabiilne juurdepääs toidule jne) olemuselt kahjulike keskkonnamõjude ennetamise üks vorme. Teisisõnu, "kasulik" on keskkond, milles kahjulike muutuste võimalus on väiksem.

Teine "lihtne vastuolu ja lapsus" on Jüril "kõrva riivanud" psüühika määratluse osa: "elusa mateeria eriliselt organiseeritud vorm". Jüri arvustuses väidetakse, et ma poleks pidanud seda mainima, kui ma ei oska öelda, milles see eriline seisneb, ehk oleksin vähemalt pidanud nimetama, et psüühika tekkeks on vaja närvisüsteemi (lk 1114). Ma kohe ei tea, kuidas sellele kriitikale vastata. Õnneks leidsin raamatu, kus kõik puuduvad vastused kirjas: KKMI. Seal selgub, esiteks, et sellel määrat-

luse osal on ülioluline sisu ka siis, kui ma ei oskaks seda erilist organisatsiooni vormi kirjeldada. Nimelt sisaldub siin teatud teooriaid välistav idee: kui elu ja psüühika on mateeria organisatsiooni vormid, siis mittemateriaalsed seletused (mittemateriaalne elujõud või kehast täiesti isoleeritav hing) on põhimõtteliselt valed (KKMI, lk 39–40). Samuti ei pea me selle sisuliselt olulise arusaamaga piirduma. KKMIs on ka põhjalikult juttu sellest, mismoodi peab mateeria olema organiseeritud — s.t millistest osadest ja millistes suhetes — selleks, et tekiks elu. 7. peatükis on kirjeldatud Anohhini funktsionaalsete süsteemide teooriat, mis ongi elusa mateeria organisatsiooni teooria. KKMI 8. peatükis on aga kirjas see, mismoodi peab elusorganismi struktuur diferentseeruma, et psüühika saaks võimalikuks. Samuti on selles peatükis "välja nuputatud" see, mis Jüri väitel samuti puudub — käsitlus sellest, millistest osadest peaks närvisüsteem koosnema, et psüühika saaks üldse tekkida. KKMIs, lk 224, on ka kirjas, et psüühika tekkimiseks on ilmselt vajalik närvisüsteemi olemasolu.

Niisiis, psüühikamääratlusega ei olnud asjad nii küsitavad, kui Jüri arvustuses paistis. Ilmselt siis on puudulikud kõik teised määratlused, mida selles arvustuses ei olnud ruumi analüüsida. See ei tohiks aga KKMI ja MIA lugejatele probleeme valmistada, sest arukate inimestena oskavad nad kindlasti "lihtsad vastuolud ja lapsused" ära tunda ning puuduva juurde mõelda.

MÄRKIDE OSA PSÜÜHIKA ARENGUS

Minu keelemärkide käsitlus paistis olevat probleemivaba. Küll aga on asjad viltu mittekeelemärkidega ehk siis minu mõistes meelemärkidega — need "ei näe märgi moodi välja" (lk 1115). Siin olevat kohe mitu probleemi, aga kõigepealt ei olevat minu käsitlus vastavuses semiootikute õpetusega.

Ausalt öeldes ei huvita mind üldse, kas minu teooria on vastavuses *kellegi* õpetustega. Muidugi on mitte ainult huvitav, vaid ka vältimatu, et minu väited oleksid kooskõlas hästi põhjendatud teooriatega. Minu seisukohad ei ole päris üheses vastavuses mõnegi märgiteoreetiku seisukohtadegaga (mis on toodud KKMI, lk 181), kuid ei erine nendest nii põhjapanevalt, kui Jüri arvustusest tundub. Jüri arvates saavad olla mittekeelelisteks märkideks lõhn, oksapraksatus või linnu õhkutõus, kuid minu arvates ei saa. Ferdinand de Saussure'i arvates ka mitte: märk on igal juhul psüühikasisene nähtus (huviline võib selle kohta pikemalt vaadata Saussure 1959) ja seega väliskeskkonnas toimuv ei saa olla märk, vaid ainult sündmus, mille alusel märk areneb.

Saussure rääkis keelemärkidest ja loomulikult kuulub keelemärgi tunnuste hulka kokkuleppelisus, mis mitte ainult ei pea iseloomustama, vaid isegi ei saa iseloomustada meelepõhiseid märke, nagu Jüri arvustusest (lk 1116) lugeda saab. Silm ega aju ei lepi nähtava valgusega kokku, millele aistitud valgusmuster vastama peaks. Ma eksiksin, kui välise maailma organisatsioonile vastavaid meeletunnustest koosnevad kujundeid ei eksisteeriks. See on tõesti kokkuleppeline, kas selliseid kujundeid nimetada märgiks või mitte. Kuna keelemärgid on ka meeletunnustest koosnevad ühikud, on teoreetiliselt põhjendatud märki määratleda laiemalt.

Edasi selgub Jüri arvustusest, et asjamärkide puhul on küsitav, kas omadusi, mis defineerivad asju, saab nimetada märkideks, nagu MIAs (lk 225) kirjas olevat. Selle väitega olen nõus ja enda teada pole ma ka teisiti arvanud. Ehk väärib märkimist, et MIA sellel leheküljel ei ole üldse juttu asjamärkidest, vaid assotsiatiivsetest märkidest. Ma ei oska ka arvata, millele arvustuses viidatakse, sest MIAs (lk 285), kus tõepoolest asjamärkidest juttu on, on sisuliselt kirjas: asjamärgid diferentseeruvad assotsiatiivsete märkide erilise vormina; asjamärkideks on asjadele vastavad meeletunnuste struktuurid (vt ka MIA, lk 99jj). Nii et asja defineerivad omadused ei ole märgid.

Järgmist problemaatilist teemat on kirjeldatud nii: "Veelgi küsitavamad on assotsiatiivsed märgid, mille olemasolust annavad tunnistust näiteks tingitud refleksid. Refleksi võib muidugi nimetada märgiks" (lk 1115). Selle "küsitavuse" lahendus on neis kahes lauses olemas — tingitud refleks *ei ole* märk, MIAs pole midagi sellist ka väidetud. On täpselt nii, nagu arvustuses kirjas: assotsiatiivsete märkide "olemasolust annavad tunnistust [---] tingitud refleksid". Toome asja selgituseks lihtsama elulise näite: näiteks kõhutuul annab tunnistust seedesüsteemi olemasolust, millest ei järeldu, et kõhutuul on seedesüsteem.

MIA 3. peatükis on sellest pikemalt kirjutatud: igale uuele kogemuse staadiumile, uuele märgi vormile vastab uudne tegevuse vorm, mis saab võimalikuks tänu kogemuse arengule. Tingitud refleksid pole märgid, vaid tegevuse vormid, mis kujunevad assotsiatiivsete märkide alusel tegevuse kavandamisel. Ja muidugi pole märkideks ka tingimine, käitumise juhtimine (ma ei leidnud MIAs sellist sõnaühendit) ega assotsiatsioonid, nagu ma olevat arvustuse järgi väitnud. Mina väitsin nii: "Märk on terviklik ühik, mis sisaldab osadena meelelistest tunnustest koostatud kujundi ja sellega seostuva vastava välise maailma aspekti või teise kujundi" (KKMI, lk 182–183, ja MIA, lk 35, 75).

Selle alateema lõpus selgub veel üks oluline minu raamatutest puuduv käsitlus: Hermann von Helmholzil oli sisukaid ideid, millest oleksin saanud juurde teadvustamata järelduste mehhanismi (lk 1116). Ma küll ei oska arvata, kuhu või mille juurde selle mehhanismi peaks panema. KKMIs käsitletud teadvuse teooria seob teadvustamise üheselt keelemärgilise mõtlemisega; vastavalt on meelemärgiline mõtlemine teadvustamata järelduste tegemise vorm. Sellest on riivamisi, vaid paarisajal leheküljel MIAs juttu ka. Ja Helmholzilt pole tegelikult raamatusse sattunud mitte üks, vaid mitu ideed, koos peaaegu leheküljepikkuse tsitaadiga tema kirjutatust (KKMI, lk 184–186). Nii et saan ka siin arvustajaga nõustuda: Helmholzil on tõepoolest olnud sisukaid, minu teooriasse sobivaid ideid.

VÄGA VÄHE ON SELLE KOHTA ÖELDUD, KUIDAS ÕPPIMINE TOIMUB

Lk 1116 selgub, et "võiks eeldada, et õppimise mehhanismid on oma teooria vaatenurgast hoolega läbi mõeldud ja esitatud. Kahjuks see nii ei ole, ja sellest, kuidas õppimine toimub, on raamatus väga vähe juttu". Eelnevale kogemusele toetudes tekkis mul selle väite lugemisel lootus — ehk ka seekord, kui minu raamatutes mingid asjad on jäänud käsitlemata, on need siis vähemalt KKMIs ja/või MIAs leitavad? Tõepoolest, õppimise mehhanisme on neis käsitletud, eelkõige MIAs (lk 76–83): õppimise aluseks on aktiivne tegevus, mille käigus organiseeritakse keskkonda; arengu käigus organism õpib tegevuses loodud organisatsiooni mõistma. Iga kogemuse arenguaste võimaldab kavandada tegevusi uudsel viisil, uudne tegevuse planeerimine omakorda on aluseks uudsele keskkonna organiseerimisele. Vähemalt sadakond leheküllge uuringutulemustega, mille alusel kirjaldasin lapse tegevuse arengut igas arengujärgus, lisavad empiirilise aluse esitatud teooriale. Siit saab tõesti järeldada, et kuna arengumehhanismidele ja nende kirjeldusele on MIAs pühendatud vähem kui kolmandik köitest, siis ilmselt on sellest "väga vähe juttu" olnud.

Jüri arvustus sisaldab selle teema kohta ka huvitavaid täpsustusi. Minu õppimisemehhanismide käsitluses olevat küll veidi juttu tingitud reflekside kujunemisest, kuid mul olevat vastumeelsus operantse õppimise mehhanismi vastu (lk 1117). Kuigi minu jaoks pole siin tegemist emotsionaalse hinnanguga teatud teooriale — vastumeelsusega —, vaid ratsionaalse seisukohaga, olen selle Jüri arvustuses esitatud väitega nõus: mitte ainult operantne õppimisemehhanism, vaid ka tavakäsitlus tingreflekside kujunemisest on teoreetiliselt puudulikud. Tavakäsitlustes, mis

avaldub ka Jüri arvustuses kasutatud väljenduslaadis, on tegemist biheivioristlike teooriatega, kus organismil on vaid stiimulilt reaktsioonile ümberlülitamise roll. KKMI 7. peatükis on põhjalikult juttu, miks ja kuidas selline kartesiaanlik käsitlus ei vasta tegelikkusele.

Jüri arvustusest aga tuleneb olulisem seisukoht — me saame täiesti erinevalt aru sellest, mida pidada arenguks ja arengumehhanismiks. Minu jaoks on areng süsteemi hierarhiline reorganiseerumine (MA, lk 74). Arengumehhanismi mõistmiseks peab minu arvates vastama kahele küsimusele: kuidas tekivad või ilmuvad struktuuri uued elemendid ning millised printsiibid on nende elementide hierarhilise seostumise aluseks. Esimese küsimuse vastuseks on Baeri ja Werneri teooriates kirjeldatud diferentseerumisprotsess (MIA, 2. peatükk); teisele küsimusele ma juba vastasin eespool: mõtteühikute seose liik kujuneb organismi aktiivses keskkonda muutvas tegevuses.

Jüri arvustuses aga on arengumehhanismi teoreetiliseks küsimuseks mingite tegurite leidmine (näiteks keskkonna stiimulite mõju), mis "tekitab" organismis seoseid: minul nimelt olevat teooria, milles on "mehhanisme, mis kogu töö maagilise kergusega ära teevad" (lk 1117). Minu teoorias *ei* ole tegelikult mitte ühtegi asja ega mehhanismi, mis maagiliselt midagi teeks. Assotsiatsioon pole samuti mehhanism; assotsiatsioon on seose liik teatud meeleühikute vahel, mitte mehhanism. Assotsiatsiooni ei saa üldse mõista ilma teadmata, mis assotsieerub ja milline on konkreetselt assotsiatsiooni ehk seose liik. Ja loomulikult pole assotsiatsioonid "kõikvõimsad" (lk 1117); assotsiatsioon pole üldse asi, millel saaks olla mõju või tagajärge. Enamgi, assotsiatsioon on vaid esimese arengujärgu seoste moodustumise vorm ja mitte "kõikvõimas" õppimise moodus. Kõiki neid teemasid on MIA I osas ka põhjalikult käsitletud.

Siinkohal kasutan võimalust Jüri veidi aidata. Arvustusest loeme (lk 1117): "Lastel, ütleb *Minu Ise II*, on võime seostada suvalisi meeletunnuseid omavahel ([MIA] lk 227). Midagi täpsemat selle võime kohta siduda suvalisi meelelisi tunnuseid ma ei suutnud leida." Sisuliselt oluline "täpsem" kirjeldus on MIAs kirjas seal, kus ta loogiliselt peab olema, s.t mitte MIA II osas, kus kirjeldan *näiteid* teooria ja tegeliku arengu vastavuste kohta, vaid I osas, kus on kirjas teooria. Kogu assotsiatiivse märgi staadiumi teooria on kirjas MIAs (lk 96–99) ja Jüri arvustuse kontekstis oluline "puuduv" selgitus toodud lk 98: "Psüühilise arengu alguses, selle esimeses staadiumis, seostuvad organismil keskkonnas regulaarselt koosesinevad *ja* keskkonnaga kohanemiseks olulise ennetava sisuga meeletunnused. Teiselt poolt aga võivad laguneda nii-

sugused bioloogiliselt määratud seosed, mis seostuvad kasuliku ennetava kogemusega vähem tõenäoliselt kui uudsed tekkivad seosed." Nii et seostada saab laps tõesti suvalisi tunnuseid, kuid mitte suvaliselt, vaid piiratuna tunnustevahelise seose kohanemiseks kasuliku ennetava loomusega. Mis mõistagi selgub lapse konkreetses tegevuses.

Samuti osutan, et viidatud lõigus (ja paljudes teistes kohtades) on ka idee, et seosed õppimise käigus mitte ainult ei teki, vaid ka lagunevad. Nii pole vist päris põhjendatud väide, et ma pole mälujälgede moodustumise ajalises dünaamikas seoste lagunemise protsessi oluliseks pidanud (lk 1117–1118).

Ja viimane selle teema probleem. Jürile arusaamatul põhjusel ei ole ma viidanud Jerome Bruneri töödele (lk 1117). Tundub siis, et oleksin pidanud. Jüri arvustusest selgub ka, miks see nii on: Bruneri teooria oleks minu raamatusse mõttelaadilt hästi sobinud. Minu arvates oleks Bruneri teooriat vaja olnud käsitleda, kui sellest midagi teooria jaoks olulist tuleneks. Minu piiratud teaduskirjanduse tundmisest hoolimata (arvustuses on see veenvalt tõestatud: sensoorse deprivatsiooni uuringuid ei taibanud ma käsitleda, Helmholzi teooriat oleksin võinud kasutada, ma ei tunne tänapäevaseid teooriaid, mis oluliselt Võgotski-Anohhini-Luria, Kurt Koffka jt vanade teooriate sisu täiendavad või ümber lükkavad) ei olnud Bruneri teooria mulle võõras. Tema Uue Vaate (*New Look*) lähenemises pole aga mitte midagi uut (uus oli see vaid biheiviorismist toibuma hakkavale angloameerika psühholoogiateadusele; vrd Bruner 1957; Erdelyi 1974). Organismi aktiivne roll meele- ja tajukogemuse kujunemisel on vältimatult vajalik eluspüsimiseks (vt paarkümmend aastat Brunerit ennetavat Anohhini funktsionaalsete süsteemide teooriat, eriti aferentse sünteesi komponenti; KKMI 7. ptk). Ja loomulikult on see idee mul ka arengu mehhanismi sisse kirjutatud. Brunerile ma ei viidanud, sest tema teooriast ei tulene midagi minu teooria jaoks sisukat, mida seal juba teiste õpetlaste teooriate toel olemas ei oleks olnud.

MIS ON HEA TEADUS?

Kõigepealt saame selles alateemas Jüri arvustusest teada, et talle ei meeldi ettekirjutused selle kohta, kuidas teadust teha ja kuidas mitte (lk 1118). Kuigi selgelt sõnastamata, on sellele seisukohale järgnevas lõigus vihjatud, et minu järgitav struktuur-süsteemne epistemoloogia pole tingimata parim valik või vähemalt mitte ainuke. Ja edasi selgub veel, et on eksitav arvata, nagu tasuks fakte koguda vaid siis, kui

"neid valgustab (ainu)õige teooria" (lk 1118). "Mõni vaimukas katse või üllatav tähelepanek on ilus ka ilma igasuguse teooriata" (lk 1119).

Minu arvates on need seisukohad küsitavad. Maailm on organiseeritud kindlal viisil — kui see nii poleks, siis poleks isegi elu võimalik, sest see eeldab keskkonna organiseeritust, nagu Anohhini teooriast üheselt ja veenvalt põhjendatuna selgub (KKMI 1. ptk; vt ka Toomela 2012). Teaduse olemuseks ja põhjuseks on minu jaoks püüd seda maailma korrapära ehk organisatsiooni tundma õppida. Kui maailm on kindlal viisil organiseeritud, siis on ka üks teooria selle kohta õige — see, mis uuritava asja või nähtuse organisatsiooni kirjeldab —, ja teised teooriad on kas osaliselt õiged või sootuks valed.

Asju-nähtusi saab teoreetiliselt kirjeldada erinevatel analüüsitasemetel. On teooriad, mis kirjeldavad näiteks ühtviisi kõiki elusrakke, ja teised, üksikasjalikumad, mis eristavad rakkude liike. Kõige üldisem teooria kirjeldab maailma üldiselt. Selleks teooriaks on minu arvates arusaam, mida nimetan struktuur-süsteemseks: maailm eristub asjadeks (vt ka "asja" määratlust KKMI, lk 40); asjad on osade kindlal viisil suhestumisel tekkivad uudsete omadustega tervikud. See kehtib ühtviisi nii aatomite, molekulide, elusrakkude, organismide kui ka psüühika kohta. Näiteks geeniteooria on just teooria sellest, millised elemendid (nukleotiidid) millistes keemilistes suhetes moodustavad proteiini ülesehitusele vastava tervikliku geeni. Rakuteooria sisaldab arusaama elusraku osadest ja omavahelistest suhetest; organismi teooria kirjeldab organeid ja nende suhteid jne. On ka teisi arusaamu maailma ülesehituse kohta (nt see, et mõistmiseks piisab põhjuslike sündmuste ahelate kirjeldamisest), kuid need on palju väiksema seletusjõuga ega võimalda maailmast aru saada (vt lähemalt selleteemalist arutelu nt Toomela 2012, 2016). Nii et teooriad pole kõik võrdväärsed.

Edasi väide, et faktid võivad olla "ilusad" ka ilma teooriata. Kena, ja arvatavasti õige ka. Näiteks tegin just praegu kindlaks ülihuvitava fakti — ühes minu riiulitest on 27 raamatut ja teises, sama pikas, ainult 20. Kas pole ilus! Võib-olla. Aga mõistlik on küsida — ja mis siis sellest järeldub? Midagi ei järeldu. Samuti ei järeldu midagi näiteks faktidest, et inimese isiksusetesti tulemustes eristub *n*-arv tegureid. Faktil, et neid tegureid on, olenevalt uurijast, 2, 3, 5, 6 või 12, ei ole tähtsust, sest matemaatiliselt on võimatu indiviididevahelisest varieeruvusest tuletada arusaama indiviidi ülesehituse kohta (Molenaar 2008). Faktid ilma teooriata ei tähenda midagi sisukat. Enamgi, kõik (!) psühholoogiauuringud, milles sarnased välised käitumised on andmeanalüüsiks kodeeritud ühte kategooriasse, on täiesti kasutud psüühika ülesehi-

tuse mõistmiseks, sest väliselt sarnane käitumine saab põhineda seesmiselt erinevatel psüühilistel protsessidel ja vastupidi (nt Toomela 2008, 2011). Kodeerimise järel kaob võimalus inimese psüühikat mõista.

Siit saame ka kolmanda olulise järelduse: kõik viisid pole ühtviisi sobivad teaduse tegemiseks. Ja asi pole mitte "ettekirjutustes", vaid metodoloogias, teaduses, mis põhjendab, miks teatud uurimismeetod sobib teatud kindlate küsimuste vastamiseks. Minu poolest võivad uurijad teleskoobiga geeni struktuuri või intelligentsust uurida ja kvantitatiivse andmeanalüüsi alusel indiviidide erinevustest üksiku indiviidi struktuuri kohta järeldusi teha, aga maailmast niimoodi aru saada pole võimalik.

Muuseas, ma pole ka teinud mingeid metodoloogilisi või teoreetilisi ettekirjutusi. Olen esitanud argumente, miks teatud (psühholoogias ülilevinud) uurimismeetodid esitatud küsimustele ei võimalda vastata ja miks struktuur-süsteemset epistemoloogiat on põhjust eelistada kartesiaanlikule või herakleitoslikule. Kui see Jürile ei "meeldi", kui ta selle suhtes "allergiline" on, siis nii ongi. Kui Jüril oleks ka argumente esitada, milles ja kuidas ma olen eksinud, siis võiks sellest arutelu käigus midagi sisukat välja kasvada. "Ei meeldi" ja "allergiline" on aga põhjendused, millest saab teha vaid isiklikke ja mitte teaduslikke järeldusi.

Jüri arvustuses on faktide kogumise positiivse näitena toodud ka tema kunagi kirjutatud faktipõhised kirjandusülevaated, mida Jüri Moskva-sõbrad olevat nimetanud "Tartu telefoniraamatuks" (lk 1118). Loomulikult ei ole iga faktikogumit põhjust telefoniraamatuga võrdsustada. Telefoniraamatusse valitud (!) faktidel on nimelt mõte, neist saab teada, millisel numbril kellelegi helistada. Nende faktide valiku aluseks on teooria, et erinevatel numbritel saab erinevate inimestega ühendust võtta.

Lõpuks saame Jüri arvustusest ka teada, et olen vääriti mõistnud Eesti teaduse ja teadusrahastamise suurepärast olemust. Nimelt väitsin — tõepoolest —, et Eesti teadusfinantseerimise süsteem on märkimisväärselt totter (MIA, lk 13). Tegelikult aga on Eesti teadus tõusnud maailma tippu (Allik 2016b), mida võib lausa imeks pidada (Allik, Lauk 2018). Vastavalt ilmselt on ka teadusfinantseerimise süsteem suurepärane, sest see toetab teadusartiklite avaldamist rahvusvahelistes eelretsenseeritavates ajakirjades ja "mitte kohalikes väljaannetes, mida juba keelepiirangu tõttu loeb väikene arv inimesi" (lk 1118).

Siin on kokku saanud kaks täiesti erinevat arusaama sellest, mida pidada teaduseks. Minu jaoks on teaduse olemuseks ja põhjuseks, nagu ka eespool nimetasin, püüd maailmast paremini aru saada, selle erinevaid asju ja nähtusi seletada. Aga selgub, et olen täiesti eksiteel. Teadu-

se tõelist olemust peegeldab hoopis miski muu kui teadmine: "Mõned teaduskauged inimesed arvavad, et publitseerimine ja seejärel viidete kogumine pole teaduses kõige olulisem" (Allik 2016b: 27). Järelikult on teaduslähedaste inimeste jaoks teada, et teaduse puhul on kõige olulisem publitseerimine ja viidete kogumine. Mina kuulun ka nende mõnede teaduskaugete inimeste hulka, kes teaduse tõelist olemust ei ole mõistnud. Eesti teaduse suurepärane tase peegeldubki õiges kohas ja õiges keeles avaldatud teaduspublikatsioonide ning neile tehtud viitamiste arvus, mis aina kasvab ja kasvab.

Vähese otsimisega võime leida ka teadusmeetodid ehk retseptid, mis teaduse kõrge taseme tagavad. Nende hulka kuuluvad eesmärk palju publitseerida (retsept 1.1), koostöö tegemine nendega, kes suudavad sisukamaid, s.t rohkem viidatavaid artikleid kirjutada (retsept 1.2), võimalikult erinevates valdkondades publitseerimine valides uurimisteemasid, mis hästi paljudele huvi pakuvad (retsept 1.3), võimalikult viidatavas ajakirjas võimalikult kõigile meeldivate teemadega artiklite kirjutamine (retsept 1.4), endale jõukohaste teemade valimine, kus teised ei ole selgelt paremad (retsept 1.5), ühe ja sama idee kordamine paljudes publikatsioonides (retsept 1.6) ja käsikirjade kohe valmis kirjutamine, mitte kirjutamise tulevikku lükkamine (retsept 1.7) (Allik 2010). Teadusmeetodid, selgub asjakohasest trükisõnast, on ka edasi arenenud. Meetodite ehk retseptide hulka on otstarbekas lisada endast arukamate inimeste leidmine ja nende jutu kuulamine (retsept 2.1), hästi ruttu käsikirjade paberile panemine (retsept 2.2), "suurelt mõtlemine", mis tähendab võimalikule lugejale igavate üksikasjade käsikirjadest väljajätmist ning olulise probleemi lahendamise püüdu (retsept 2.3) ning järjekindlust oma käsikirjade ajakirjadele esitamisel ka siis, kui neid igalt poolt tagasi lükatakse (retsept 2.4) (Allik 2016a). Kui neid retsepte järgida, siis saabki tippteadlaseks!

Mina pole aga ühtegi neist tippteadlaseks saamise meetoditest ehk retseptidest järginud (siiski, vahel olen 2.4 juhiste järgi käitunud, aga see üksi mind teadlaseks ei tee). Järelikult pean ka siin Jüri arvustusega nõustuma: kuna olen kirjutanud vales keeles raamatu ja mitte kümme või sada õigetes ajakirjades avaldatud artiklit, milles ennast pidevalt kordaksin; pole hakanud kaasautoriks endast targematele ja rohkem tsiteeritud teadlastele ega valinud uurimisteemasid, mis on kõigile huvitavad, siis järelikult pole tegemist teadusliku sisuga raamatutega. Loomulikult ei peagi sisukas teadusrahastamise süsteem maailma, täpsemalt siis inimese vaimset olemust mõista püüdva käsitluse loomist toetama. Tippteaduses pole mõistmise püüule kohta, nagu retseptide loetelust

nähtub. Teaduskauge inimesena leian sellegipoolest — "ta liigub siiski", s.t minu arvates on ikkagi selline teadusfinantseerimise süsteem totter, mille tulemuslikkuse peamiseks kriteeriumiks on sisust täiesti sõltumatu teaduspublikatsioonide ja neile viitamiste arv. (Need pole ainukesed selle süsteemi probleemid, kuid see on juba täiesti teine teema.)

KOKKUVÕTTEKS: KUIDAS JÜRI ARVUSTUST MÕISTA?

Peamisena, kui kõrvale jätta mõned vääritimõistmised, mida olen siin ka selgitanud, selgub Jüri arvustusest, et minu kirjutatud kahes raamatus on palju asju vananenud ja puudu, selgitused pole piisavad ning üleüldse on tegemist võrdlemisi ebaõnnestunud katsega inimese olemust seletavat teooriat luua (lk 1119). Siinsest arvustuse arvustusest selgub loodetavasti, et kui ka kahes arvustatud raamatus esitatul sellised puudused on, siis on olemas kaks teist raamatut, täpselt sama autori nime ja pealkirjadega, milles kõik puuduv on kirja saanud ning problemaatilised kohad ära seletatud. Kusjuures mul on tunne, et ma tegelikult kirjutasingi need viimati nimetatud versioonid, kus puuduvaks peetu koos täpse(ma)te selgitustega olemas on.

Nii olengi pärast Jüri arvustuse lugemist püüdnud leida seletust, miks tema arvustuse sisu just selline sai. Kas sattusid Jüri kätte raamatute põhjalikult kärbitud versioonid, mille olemasolust ma teadlik pole? Või on võtmeks Jüri arvustuses kirjutatu: "Samuti pole mul midagi halba öelda mõistete klassifikatsiooni kohta" (lk 1115)? See on ju huvitav, et eraldi väärib märkimist see (väike) osa minu teooriast, mille kohta polegi midagi halba öelda. Kolmanda võimalusena tuleb mul pähe võimalus, et Jüri on isiksusepsühholoogina läbi viinud põneva eksperimendi. Nimelt avastati ligi sajand tagasi, et inimesed suudavad üllatavalt täpselt iseloomustada neile täiesti tundmatute isikute isiksuseomadusi vaid hinnatava käitumise lühiajalise jälgimise, foto vms alusel; seda tähelepanekut on hilisemad uuringud usaldusväärselt kinnitanud (Albright jt 1988; Cleeton, Knight 1924; Passini, Norman 1966). Kui Jüri arvustus on näiteks vaid minu raamatute kaanekujunduste alusel kirjutatud, siis on tegemist erakordselt tõelähedaste seisukohtadega. Eriti põnev on siinjuures see, et ka Jüri ise on ühes maailma kõige tunnustatumate isiksuseuurijate hulka kuuluva Robert R. McCrae selles paradigmas läbi viidud uuringus olnud "tundmatu" kirjeldatav. McCrae jõudis oma uuringus väga huvitavale järeldusele: "JA [Jüri Allik] on psühholoogia valda panustanud arvukalt teadustöid, kuid kui need [McCrae uuringus] leitud tulemused osutuvad korratavaks, võib ta kõige püsivamalt meelde

jääda neile, kes temast mitte kunagi midagi pole kuulnud" (1999: 41). Ehk on Jüri arvustuses varjatult vihje võimalusele, et ka minu kirjutatud raamatuid mäletavad lõpuks kõige paremini need, kes neist midagi kuulnud pole? Ükskõik kas Jüri arvustus kirjeldab minu raamatute sisu või võimaldab piiluda Eesti tunnustatuima psühholoogiateadlase siseilma, kindlasti on tegemist väga huvitava lugemisvaraga.

Kirjandus

A l b r i g h t, Linda, David A. K e n n y, Thomas E. M a l l o y 1988. Consensus in personality judgments at zero acquaintance. — *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 55, No. 3, pp. 387–395

A l l i k, Jüri 2010. Seven recipes to become a top researcher. — *University World News*, 13 June, No. 128. Vt www.universityworld[-]news.com/article.php?story=20100611211502344

A l l i k, Jüri 2016a. Four recipes for becoming a top researcher. — *Estonian World. Online Magazine.* November 10. Vt estonianworld.com/knowledge/4-recipes-for-becoming-a-top-researcher

A l l i k, Jüri 2016b. Teaduspublikatsioonid: Eesti tõus maailma tippu. — Kadri Raudvere (toim.). *Eesti teadus 2016.* Tartu: SA Eesti Teadusagentuur, lk 27–32

A l l i k, Jüri 2018. Kuidas inimese vaim kasvab ja areneb. — *Akadeemia*, nr 6, lk 1111–1122

A l l i k, Jüri, Kalmer L a u k 2018. Eesti teaduse ime. — *Postimees*, 21. III. Vt arvamus.postimees.ee/4445977/juri-allik-kalmer-lauk-eesti-teaduse-ime

A r d i e l, Evan L., Catharine H. R a n k i n 2010. An elegant mind: Learning and memory in *Caenorhabditis elegans*. — *Learning and Memory*, Vol. 17, pp. 191–201

B r u n e r, Jerome S. 1957. On perceptual readiness. — *Psychological Review*, Vol. 64, No. 2, pp. 123–152

C l e e t o n, Glen U., Frederick B. K n i g h t 1924. Validity of character judgments based on external criteria. — *Journal of Applied Psychology*, Vol. 8, No. 2, pp. 215–231

E r d e l y i, Matthew H. 1974. A new look at the new look: Perceptual defense and vigilance. — *Psychological Review*, Vol. 81, No. 1, pp. 1–25

K õ r g e s a a r, Jaan 2018. Terviklik teooria psüühika ja selle arengu kohta. — *Eesti Haridusteaduste Ajakiri. Estonian Journal of Education*, nr 1, lk 220–230. doi.org/10.12697/eha.2018.6.1.10

M c C r a e, Robert R. 1999. A cross-cultural case study at zero acquaintance. — Aleksander Pulver (ed.). *Visible and Invisible in Psychology: The Case of Allik. Nähtav ja nähtamatu psühholoogias: Alliku juhtum.* (Acta et commentationes sectionis psychologiae.) Tartu: Psühholoogia osakond. Tartu Ülikool, pp. 40–43

M o l e n a a r, Peter C. M. 2008. Consequences of the ergodic theorems for classical test theory, factor analysis, and the analysis of developmental processes. — Scott M. Hofer, Duane F. Alwin (eds.). *Handbook of Cognitive Aging: Interdisciplinary Perspectives*. Thousand Oaks: Sage, pp. 90–104

P a s s i n i, Frank T., Warren T. N o r m a n 1966. A universal conception of personality structure? — *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 4, No. 1, pp. 44–49

S a u s s u r e, Ferdinand de 1959. *Course in General Linguistics.* Charles Bally and Albert Reidlinger (eds.), transl. by Wade Baskin. New York: Philosophical Library

T a m m, Marek 2017. Vikerkaar loeb. Kuidas mõista iseennast? — *Postimees*, 28. IV. Vt kultuur.postimees.ee/4092441/vikerkaar-loeb-kuidas-moista-iseennast

T o o m e l a, Aaro 2008. Variables in psychology: A critique of quantitative psychology. — *Integrative Psychological and Behavioral Science*, Vol. 42, No. 3, pp. 245–265. doi:10.1007/s12124-008-9059-6

T o o m e l a, Aaro 2010. Poverty of modern mainstream psychology in autobiography: Reflections on *A History of Psychology in Autobiography, Volume IX*. — *Culture and Psychology*, Vol. 16, No. 1, pp. 127–144. doi:10.1177/1354067X09344892

T o o m e l a, Aaro 2011. Travel into a fairy land: A critique of modern qualitative and mixed methods psychologies. — *Integrative Psychological and Behavioral Science*, Vol. 45, No. 1, pp. 21–47. doi:10.1007/s12124-010-9152-5

T o o m e l a, Aaro 2012. Guesses on the future of cultural psychology: Past, present, and past. — Jaan Valsiner (ed.). *The Oxford Handbook of Culture and Psychology*. (Oxford Library of Psychology.) Oxford—New York: Oxford University Press, pp. 998–1033

T o o m e l a, Aaro 2014. A structural systemic theory of causality and catalysis. — Kenneth R. Cabell, Jaan Valsiner (eds.). *The Catalyzing*

Mind: Beyond Models of Causality. (Annals of Theoretical Psychology.) New York: Springer, pp. 271–292

T o o m e l a, Aaro 2015. Vygotsky's theory on the Procrustes' bed of linear thinking: Looking for structural-systemic Theseus to save the idea of 'social formation of mind'. — *Culture and Psychology*, Vol. 21, No. 3, pp. 318–339

T o o m e l a, Aaro 2016. The ways of scientific anticipation: From guesses to probabilities and from there to certainty. — Mihai Nadin (ed.). *Anticipation Across Disciplines.* (Cognitive Systems Monographs 29.) Cham: Springer, pp. 255–273

T o o m e l a, Aaro, Jaan V a l s i n e r (eds.) 2010. *Methodological Thinking in Psychology: 60 Years Gone Astray?* (Advances in Cultural Psychology.) Charlotte, NC: Information Age Publishing

V e r e s o v, Nikolaj 2005. Marxist and non-Marxist aspects of the cultural-historical psychology of L. S. Vygotsky. — *Outlines: Critical Social Studies*, Vol. 7, No. 1, pp. 31–50

AARO TOOMELA (1961) on lõpetanud Tartu Ülikooli arstiteaduskonna pediaatria erialal 1986, *MSc.* psühholoogia alal 1996, *PhD.* psühholoogia alal 2000. TÜ lastekliiniku neurorehabilitatsiooni osakonna neuroloog 1986–1993; TÜ psühholoogia osakonna lektor ja teadur 1993–2000, eripedagoogika osakonna külalisprofessor 2000–2002, eripedagoogika osakonna korraline professor 2002–2007, sotsiaal- ja haridusteaduskonna haridusteaduste instituudi logopeedia ja õpiraskuste teooria professor 2002–2007, haridusteaduskonna uurija-professor 2007–2009; Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste sotsiaal- ja humanitaarainete õppetooli ülem 1998–2002; Tallinna Ülikooli sotsiaalteaduskonna psühholoogia osakonna dotsent 2001–2007, professor 2007, psühholoogia instituudi professor 2008–2015, loodus- ja terviseteaduste instituudi kultuuri- ja neuropsühholoogia professor ning juhtivteadur a-st 2015. *Akadeemias* on ta arvustanud pealkirja all "Kuidas lihtsaid asju keeruliseks ajada ja siis jälle lihtsaks tagasi teha" Jüri Alliku raamatut *Psühholoogia lihtsusest* (1999, nr 2, lk 402–404).

ABSTRACTS

REIN VESKI. **Vernadsky's teaching on bio- and noosphere in the mind and language of Estonians**

The author provides an overview of different usages of Vladimir (Volodimir) Vernadsky's (1863–1945) concepts of biosphere and noosphere — living and dead matter, bio- and noosphere, the psychozoic era, biogeochemical energy and their related concepts (landscape, self-centred world, ecosystem, etc) — in the Estonian printed word. In the author's opinion, Vernadsky's most essential concept is the living matter (living organisms), which, together with their Umwelt *— biosphere — form the biosystem — a concept that Vernadsky himself did not use. The concept of biosystem would exclude thinking of living organisms or of them together with their* Umwelt *as biosphere, which has happened too often. As Vernadsky includes humans sometimes into the biosphere, sometimes into the noosphere (psychosphere), it is essential again to avoid ambiguity and to stress that humans belong into the bio- or noosystem. If biosphere is the* Umwelt *of the living matter, then according to the same logic, noosphere is a formation that has emerged by the interaction between humans and biosphere; it is their* Umwelt*. According to this discussion, the intellect, spirit, soul, vitality, intelligence, or generalised as intellect (Greek* noos*) are not related to the strata of bio- or noosystems but to the living organisms, including humans, who form the stratum. A few decades ago, the author, like most discussers on noosphere, found that noosphere was the level following the anthropogenic development level of the universe. In the Soviet Union, perhaps referring to Vernadsky, it was called communism or at least the era of humans' rational action.*

As the genesis of life and the appearance of humans could be "predicted" only afterwards, the author reached the opinion that noosystems should mean all the living organisms (living matter) that have inhabited the Earth. The author per-

suades the readers with examples of bacteria without a cell kernel, unicellular organisms who cope in their Umwelt, *have a sense of quantity, communicate with one another, if necessary, form defensive structures from their bodies, wage chemical warfare with those who endanger them, know how to end it and to devote themselves to multiplication, i.e. preservation of the species. Calling living organisms noosystems would help to advance the noosphere doctrine of Vernadsky's contemporaries Henri Bergson (1859–1941), Pierre Teilhard de Chardin (1881–1955) and Édouard Le Roy (1870–1954). They debated on something more general than just intelligence — on global intelligence or brain, superconsciousness, artificial intelligence, or suchlike. However, the discussion can be constructive only if it is clear with whom or what the superintelligence interacts. The intelligence which secures the coping of organisms consists in their internal physical and chemical processes, the product of perfection of which are the humans and the area of groping for or experimenting with their limits — computers with soft- and hardware and the internet. Teilhard's noosphere has been considered a prediction of the latter. The author juxtaposes different viewpoints without directly imposing his own but stressing that nature, a component of which are the humans, can be understood in a simpler way if there are enough of those who are interested in it. This would mean constructive juxtaposition of Granö's, Uexküll's and Lotman's viewpoints with Vernadsky's — to understand the development level of the universe that we have reached.* (Auth.)

CHARLES MARGRAVE TAYLOR. **Some conditions of a viable democracy. II**

The possibility and viability of the really democratic polity is secured by unity, participation and equal respect.

Unity or the sense of citizen solidarity is largely carried in our day by nationalist sentiment, some of which may be fictitious and inefficient. Long-term stable democracies have been generally those in which one of the main themes of the national narrative is the growth of democratic institutions and

where belonging to the nation is partly defined in terms of allegiance to these institutions.

When speaking about the condition of participation, it should be considered that democracy greatly lives by direct participation — social movements in which citizens organize themselves to make an impact on the political process, to alter public opinion, to put pressure on government, to get certain people elected, or occasionally to do something themselves which government will not do. However, the idea of creating a state based on direct participation only would produce a rule by activist minorities. Thus, a viable democracy must march on two legs: a central authority which is responsible to the mass electorate and widespread and varied forms of direct participation. This points to a crucial condition for this kind of 'positive' participation: some meaningful decentralization of power in the society. But decentralisation cannot just be decreed — decentralised units have to correspond to viable communities of identification.

The conditions related to equal respect are central to a democratic polity. If any group of citizens, defined by region, or culture, or race, or class, or whatever, comes to believe that it is being neglected or discriminated against, the democratic polity is pro tanto *undermined.*

A crucial achievement of modern democracies whereby some sense of equal respect has been attained — or at least gross breaches in it forestalled — has been the building of the welfare state. But here a point of equilibrium should be found, as the level of provision that people expect, coupled with the bureaucratic methods of management, may impose an unbearable economic burden on the society. (Edit.)

"It should not even occur to us that we are tired of independence": By the 12th anniversary of the Republic of Estonia in 1930

To mark the centenary of the Republic of Estonia, we publish a selection of articles that appeared in Estonian newspapers

in February 1930 to celebrate the 12th anniversary of the Republic.

Several articles emphasise that, although church bells are ringing, and buildings are adorned with blue-black-and-white national flags, serious themes should also be discussed on festive days. The talk about the juvenility of the state should be abandoned, and instead, the slogan should be: "With years come obligations!" The journalists found that an unnatural relation of forces had formed in the Parliament, and therefore, farmers suffered most, as they had to bear the burden of the custom duties of industries. In other articles, unsubstantiated experiments are criticised; their results are the demise of metal industry, loss-making export slaughterhouses, confusion caused by closing of general education schools and development of vocational schools, etc. Compared to these details, it is even more noteworthy that the constitution and the rules of procedure at the Parliament were found to be outdated.

The anniversary speeches foreground new shades in interpretation of history and national identity and condemn the narrative of the so-called 700-year slavery under foreign rulers (the German Order, Sweden, the Russian Empire): "Let everything disappear that is related to the sad past of our nation. Let our servility disappear! Let shirking of work disappear, as this is characteristic of slaves only — but we are free hardworking citizens! [---] Grumbling, however, will never disappear from the world. Nonetheless — despite its poverty, the state gives subsidies in many cases so that people could progress in education, farming, shipping, fishery or other areas. Our state does whatever it can — it cannot do everything!" Elsewhere, it is explained that the proclamation of the Republic of Estonia on 24 February 1918 was not only a lucky chance but historical inevitability, as after World War I, large Eastern and Central European monarchies disintegrated, which enabled many nations to execute their right to self-determination.

Really, Estonia was gradually recovering, both economically and mentally, from the damage caused by the War of

Independence (1918–1920) against Soviet Russia. The economic crisis that began in 1929 had not reached Estonia yet. (Edit.)

TOOMAS KIHO. **Attacks in Rome**

GUILLAUME APOLLINAIRE. **True stories 1918: A selection of anecdotes**

On 1 April 1911 Mercure de France*, then a literary journal, published a new column —* La Vie anecdotique *— in its* Review of Two Weeks *(Revue de Quinzaine). It was signed by someone unknown — Montade. The publication of the column was interrupted for a few months, but when it resumed, the author had replaced the pen-name Montade with Apollinaire, which was not his real name either. When World War I broke out, the publication of* Mercure de France *was interrupted but continued soon as a monthly publication. The voluntary artillerist, later infantryman Wilhelm Albert Włodzimierz Apolinary de Wąż-Kostrowicki* alias *Guillaume Apollinaire also continued his work on the column.* La Vie anecdotique *came out irregularly, the obstacle being the author's service in the army and getting wounded. On 17 March 1916 Apollinaire was hit by shrapnel just at the moment when he was reading* Mercure de France *in a trench.*

Apollinaire collected the best of Vie anecdotique *into the booklet* Flâneur des deux rives *(Roamer on Both Riverbanks). Apollinaire also used the anecdotal chronicle material elsewhere in his literary creation, for example in his unfinished novel* La femme assise *(The Sitting Woman). His last* anecdotique *was published on 1 November 1918. The column was filled by a medley of everything and everyone.* (Edit.)

JAMES JOYCE. ***Ulysses*: Chapter 6: Hades**

MAREK VOLT. **Phil Jackson: Selfless and caring basketball philosophy of a successful coach**

The essay is impelled by the publication in Estonian of the book Sacred Hoops: Spiritual Lessons of a Hardwood Warrior *by Phil Jackson, the legendary US basketball coach.* Sacred Hoops *is an original synthesis of Christian love, Zen-Buddhism spirituality and Lakota Indians' wisdoms, all of which Jackson has applied to basketball at both competitions and practice sessions. Primarily, the essay concentrates on the moral categories that play the key role in Jackson's basketball philosophy, like "selflessness" (and its potential opposites like selfishness, egotism, etc.), "caring" (the potential contradiction between caring for oneself and selfishness) and the role of anger in sports (the idea of "aggressiveness without anger" and the phenomenon of athletic anger).* (Auth.)

Discussion

AARO TOOMELA. **Critique of critique**

Jüri Allik, "How the human mind grows and develops. Aaro Toomela. Kultuur, kõne ja Minu Ise. *[Culture, Speech and My Self.] Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2016; Aaro Toomela.* Minu Ise areng: Inimlapsest inimeseks. *[The Development of My Self: From a Human Child to a Human.] (Struktuursüsteemse psühholoogia alused 2.) Tartu: Väike Vanker, 2017".* — Akadeemia *2018, No. 6, pp. 1111–1122.*

Serial

HERBERT NORMANN. **Dancing into the unknown: Diary 1944–1961. Part VII**

The diary of Herbert Normann, who worked in Estonia as a doctor and lecturer, reflects events related to his life and work, impressions about people. The text conveys the personal and social tensions caused by the communist regime of the Soviet

Union. At that time, the publication of the diary would have brought about repressions. (Edit.)

AUTHORS

GUILLAUME APOLLINAIRE (1880–1918), French poet, writer and art critic

JAMES JOYCE (1882–1941), Irish writer

TOOMAS KIHO PhD (1963), editor-in-chief of *Akadeemia*

KATARIIN MUDIST (1994), graphic designer

HERBERT NORMANN (1897–1961), Estonian medical scientist

CHARLES MARGRAVE TAYLOR PhD (1931), Canadian philosopher, emeritus professor of McGill University

AARO TOOMELA PhD (1961), professor of cultural neuropsychology at the School of Natural Sciences and Health of Tallinn University

REIN VESKI PhD (1933), chemical scientist

MAREK VOLT PhD (1973), editor at the Institute of Philosophy and Semiotics, University of Tartu

JANELI ÕUN (1995), graphic designer at NOPE Creative

TANTS TEADMATUSSE

Päevik
1944–1961

Herbert Normann

VII

Algus 2018. aasta 6. numbris.

1. okt. [1944] (pühapäev). Täna sattus mulle kätte viimane "Rahva Hääl",[253] kus juhtkirjas "Silmapilk kohustab" leidsin laused: "Tartu Ülikooli õppejõud pole vähem sangarlikkust üles näidanud ülikooli vara ja arhiivide päästmisel. See on meie ülikooli õppejõudude teene, et sakslased ei saanud evakueerida ülikooli Königsbergi. Kõiki neid patrioote juhtis teadmine, et tõsise eestlase aukohus on tehaste, raamatukogude ja kultuurasutuste säilitamine rahvale, vabale Nõukogude Eestile!" Ja edasi: "Igaüks asugu rahulikult ja julgusega oma tavalisele töökohale. Need, kes vaenlase paanikajuttude tõttu on metsadesse põgenenud või sakslaste sundevakuatsioonil teistesse maakondadesse saadetud, pööraku viivitamata tagasi oma kodukohtadesse. Elu peab minema jälle tavalistesse roobastesse." Ilusad, julgustavad sõnad!

2. okt. (esmaspäev). Hiiet ja Karut olla nähtud Kose-Ristil, kust nad sms. Hioni autoga on sõitnud läbi, et siirduda Tartu tutvuma olukorraga.

Täna tõime metsast suure raske tüve (mahakukkunud puu oma), mille saagisime ja lõhkusime küttepuuks. Andsin arstiabi ühele *tbc*-haigele algkooli juhatajale Uuemõisas. Vihmane kurb sügisene päev. Aitasin pakkida prof. Valdesel patoloogia instituudi kaste. Õhtul pimedas koridoris kuulasin Üpruse ilusat viiulimängu tema toast. Väljas kuuldusid kauged kahuri mürsud. Ööpimeduses välkusid metsades lõkketuled.

4. okt. (kolmapäev). Sagedad kauged mürsud, elav lennukitegevus.

Täna saabus ülikoolile Tallinnast toiduaineid — leiba, võid, kompvekke, lihakonserve. Homme läheb rong Haapsalust Tallinna osa instituutidega (4 klassivagunit, ka 6 kaubavagunit). Kaasa sõidab patoloogia instituut, hambapolikliinik, apteek, farmaatsia instituudid ja kliinilise ortopeedia polikliinikute esindajad, ja ka mina. H. Vadi oli alul nõus kaasa sõitma, siis teatas, et jääb II sisehaiguste kliiniku juurde, kus teda kolimisel rohkem vaja. Kliinikud jäävad esialgu Uuemõisa. Neid viiakse teise rongiga. Tahaks jääda kliiniku juurde edaspidigi.

[253] Vt *Rahva Hääl*, nr 57, 29. IX 1944, lk 1.

Pikkadel öödel on nüüd lõpp, täna saime Uuemõisa elektrit.

Käisin veel kord Haabli talus (koos Petlemiga),[254] kus peremehel oli [---]. Saatsime Lääne Maahaiglasse. Operatsioonil (Petlem) selgus, [---].

Sain teada, et Vadi on Tartus, teatasin sellest tütrele ja tänasin lahkumisel koostöö eest.

Uuemõisas oli käinud sms. N. Karotamm,[255] Eestimaa Kommunistliku (bolševikkude) Partei Keskkomitee esimene sekretär, kes muu seas oli tähendanud, et meditsiini instituuti ei tule, vaid vaatamata varemalt tehtud otsusele jääb püsima teaduskond, kuna ei taheta lõhkuda ülikooli terviklust.

5. okt. (neljapäev). Veoautol patoloogia instituudi varadega ja prof. A. Valdesega Haapsalu jaama. Viimne pilk Haapsalule ja hallile Haapsalu lahele (pilved).

---

[254]Heinrich Petlem (1910 – 14. IX 1988 Tartu), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1936, meditsiinikandidaat 1950, ÜS Põhjala liige. TÜ I haavakliiniku assistent ja vanemassistent 1936–1943, Eesti Kohaliku Sõjaväe Haigla haavaosakonna juhataja 1943–1944; TRÜ teaduskonnakirurgia kateedri assistent 1944–48, hospitaalkirurgia kateedri juhataja 1948–1972, dotsent 1959–1984.

[255]Nikolai Karotamm (1901 – 26. IX 1969 Moskva), lõpetas Lääne Vähemusrahvuste Kommunistliku Ülikooli Leningradi osakonna 1931, majanduskandidaat 1951, majandusdoktor 1964 (mõlemad Moskva). Lahkus tööotsingul Eestist Hollandisse 1925, sealt 1926 Nõukogude Liitu, Kominterni Eesti sektsiooni suunatuna EKP Tallinna komitee põrandaalune organisaator Eestis 1928–1929, Rahvusvahelise Lenini Kooli õppejõud Moskvas 1933–1936, ühtlasi Kominterni Eesti sektsiooni täitevkomitee referent 1935–1936, Välismaa Tööliste Kirjastuses Leningradis tõlkija ja toimetaja 1936–1937, Leningradi Masinaehitustehnikumi kaugõppeosakonna õppealajuhataja ja direktori asetäitja 1938–1939, oli 1938. a juulis ja augustis Leningradis eeluurimise all, vabastati süüdistust esitamata; ÜK(b)P KK suunas ta 1940. a juulis Eestisse, EKP KK ajalehe *Kommunist* vastutav toimetaja juulis ja augustis, EKP KK II sekretär VIII 1940–1944, ühtlasi EK(b)P Tartumaa komitee I sekretär IV–V 1941; ENSV Vabariikliku Kaitsekomitee liige; NSVLi tagalas 1941–1944, Eesti Partisaniliikumise Staabi ülem 1942–1944, EK(b)P KK I sekretär 1944–1950 ja Tallinna linnakomitee I sekretär 1947–1950; lahkus 1950. a Moskvasse, kus oli NSVL TA majandusinstituudi vanemteadur 1951–1959 ja 1967–1969, põllumajanduse ökonoomia sektori juhataja 1959–1967, professor a-st 1966.

Ešelon haagiti rongi külge, mis pidi väljuma ¾ 2 päeval. Väljus kell 3.

Saabus Hiie Tartust. Ülikool ja farmaatsia instituudid olla vähe kannatada saanud. Kliinikud olla terved. Patoloogia instituut terve. Korterid õppejõududele olevat reserveeritud Tähtvere linnaosas. Dekaaniks on määratud Vadi.

Rong sõidab läbi sügisese maastiku. Taevas vahepeal selgunud, sinine, ühtegi pilve. Kased kollased ja osalt punased, segamini roheliste kuuskede ja mändidega. Päikesepaistelisel maastikul jookseb rongi vari.

Vasalemmas levib rongis jutt (komandandiks on Veerma), et rong läheb ainult Keilani, kuna Keila ja Saue vahel (18. kilomeetril Tallinnast) olla õhku lennanud sõjamoonarong. Keila jääbki rong peatuma.

6. okt. (reede). Keila. Öö kupees. Külm, ebamugav, kitsas. Väljas kuuvalge, tähtedeselge öö, mõne üksiku pilverünkaga.

Ülikooli personaalile on kaasa antud 3 päeva toit (leib, või, šokolaad), mille jagasid juba Haapsalu jaamas dr. Irina Veerma ja õde Sommer.[256] Kui kauaks Keila tuleb jääda, pole teada. Oletatakse päev või paar. Remontrong sõitis kohale.

Käisime hommikul Lutheri mälestussamba juures Tallinna maantee ääres klm 1 ½ – 2 Keilast. Püstitatud Luteruse õige usu ülesvõtmise jäädavaks mälestuseks armsale Eestimaa rahvale Baron Georg Meyendorffi[257] poolt 1862. Mälestussammas rauast, püstkuju piibliga käes pronksist. Külgedel väljavõtted pühakirjast.

Keila kiriku torn on sõjategevusest kannatada saanud, teda ümbritseval kalmistul — Samson-Himmelstjerna, Krusen-

[256]Tuvastamata isik.

[257]Parun Georg Otto Wilhelm von Meyendorff (1794 – 25. X 1879 Peterburi), Vene kaardiväeohvitser, kindraladjutant 1842, ratsaväekindral 1856; Venemaa Evangeeliumi Luteriusu Kiriku Peakonsistooriumi president 1845–1879; Harjumaal Keila ja Kumna mõisa omanik. — Martin Lutheri mälestussammas Keilas püstitati 1862, autoriks baltisakslasest Vene sõjaväelane ja skulptor Peter Clodt von Jürgensburg (1805–1867). See oli kavatsetud püstitada Toompeale, kuid selleks ei saadud luba. Kirjad monumendil olid eestikeelsed. Kuju hävitati 1949. a.

sterni, krahv Rehbinderi,[258] praost v. Ficki[259] ja teiste suguvõsade, ka rohkete eestlaste vanade Saaremaa (17. ja 19. sajandist) marmoriga ristidega — sõja jälgi: käsigranaate, autokumme, konservikarpe, granaatide kesti, püssikuule, kaste ja muud. Ühe matusepaiga juures oli surnud hobune, pea püsti (toetudes vastu aeda), laskunud kõhule, esimesed jalad ees, tagumised seal all. Teisel kalmistul midagi tähelepanu väärivat.

Päike paistab, kuid ilm on külm. Vagunis väike ahi. Prof. Valdes toob hagu. Levib suitsu ja soojust. Meie rong on viidud kõrvalteele, jääb sinna kuni edasisõiduni. Teised toovad natuke kivisütt.

Leningradi rinde väed vallutasid osavasti teostatud dessantoperatsiooni tulemusena 3. okt. 1944 Hiiumaa.

7. okt. (reede). Õhtul teatas rongi komandant, et rong võib väljuda kella 10 ja 4 vahel. ½ 5 liikuski jaamas üks vedur, kuid läks siit Haapsalu suunas. ½ 9 saabus Paldiski rong, võttis meid k. ½ 10 kaasa.

84. vahimaja juures algas purustatud tee umbes 100–150 m ulatuses: rattaid, vagunite osi, granaate, rusu, kesti, oli ka 6-tollilisi, puud mõlemil pool, eriti vasakul, põlenud, ka üks maja metsa serval. Puud purustatud, ning [sõidame] väga tasa üle, korrastustööd jätkusid. Esimene tsiviilrong, mis läks üle.

Tallinn kell ½ 12. Rong peatus Tall.-Kopli jaamas. Kell 3 viidi viimasele teele Balti jaamas. Sinna olid tulnud ka ENSV Rahvakomissaride Nõukogu aseesimees N. Andresen[260] ja haridusko-

[258]Krahv Karl Friedrich von Rehbinder (1764 – 18. XI 1841 Saue), Saku, Saue, Rahula ja Jälgimäe mõisnik. Rajas Saku mõisa õllekoja, praeguse Saku Õlletehase eelkäija.

[259]Carl Georg Fick (1801 – 12. VI 1883 Keila), lõpetas TÜ usuteaduskonna 1823, korp! Estonia liige. Koduõpetaja Keilas Meyendorffide juures, Keila Miikaeli koguduse abiõpetaja 1827–1828, õpetaja 1828–1883, Lääne-Harju praost 1835–1870, Eestimaa konsistooriumi assessor 1844–1863. Tema poeg Max Wilhelm von Fick (1838 – 24. XI 1918 Tallinn) oli Keila koguduse abiõpetaja 1864–1883 ja õpetaja 1883–1906.

[260]Nigol Andresen (Nikolai A.; 1899 – 24. II 1985 Tartu), lõpetas ÜK(b)P KK kõrgema parteikooli kaugõppes 1947, TRÜ eesti filoloo-

missar prof. Nuut. Õhtuks saadi mõned vagunid ja hakati varasid ümber laadima. See toimus pimedaski.

8. okt. (pühapäev). 3. öö vagunis. Selge öö, kuuvalge, võrdlemisi soe hommik.

Laadimine algas kell 7. Meie vagunis patoloogia instituudi, hügieeni, bakterioloogia, vaimuhaiguste [kliiniku], kehakasvatuse varad. Kella üheteistkümneks oli kõik valmis, olgugi et 11 vagunist praagiti rikke tõttu 4 välja ja need tulid ümber laadida. Kõik kaubavagunid.

Tallinnas jagati eila võid, leiba, suhkrut ja juustu Hariduskomissariaadist saadud avansi arvel. Toidu viisid autol Keila Alma Hiie[261] ja Selma Laanes,[262] meid mitte leides tulid Tallinna, kus

---

gia osakonna eksternina 1948. Kooliõpetaja Tallinna gümnaasiumides 1920–1932, sh Jakob Westholmi gümnaasiumis 1923–1928, dramaturg Hommikteatris 1920–1924 ja Draamateatris 1924–1925, Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Partei liige 1922–1925, Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei liige 1925–1934 (heideti välja sidemete pärast kommunistidega), sh keskkomitee liige 1930–1933, Eesti Noorsotsialistliku Liidu esimees 1928–1934; V Riigikogu liige ESTP rühmas 1932–1934 ja Marksistliku Töörahva Ühenduse rühmas 1934–1937, saadeti 1939. a veebruaris Tallinnast välja; Johannes Varese nukuvalitsuse välisminister VI–VIII 1940, ENSV Rahvakomissaride Nõukogu esimehe II asetäitja 1940–1946, hariduse rahvakomissar 1940–1944, NSVLi tagalas 1941–1944, ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe asetäitja 1946–1949; vangistati 24. III 1950 Tallinnas, NSVL Ülemkohtu sõjakolleegium mõistis ta 1952. a jaanuaris 25 aastaks sunnnitöölaagrisse, kandis karistust Taišetlagis, vabanes 1955. a septembris; Tallinna 16. keskkooli õpetaja ja vabakutseline literaat Tallinnas.

[261] Alma Hiie (Joa; Steinfeldt; 1902 – 6. II 1978 Tartu), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1927, meditsiinikandidaat 1964, ENÜSi liige. TÜ kõrva- nina- ja kurgupolikliiniku arst 1928–1931, Tartu Ühishaigekassa arst 1931–1939, ühtlasi TÜ I haavakliiniku assistent 1932–1934, arst Tartus 1939–1941, TÜ operatiivkirurgia ja ortopeedia kateedri assistent 1941; TRÜ histoloogia kateedri assistent 1949–1950, hospitaalkirurgia kateedri assistent 1950–1966, üldkirurgia kateedri assistent 1966–1968.

[262] Selma Laanes (Oja; 1914 – 3. X 2004 Tartu), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1940, meditsiinikandidaat 1951, ENÜSi liige. TÜ lastekliiniku arst 1941, bakterioloogia instituudi assistent 1941–1944; TRÜ mik-

toiduained jagati *eila juba*. Loodeti rongi väljasõitu kell 13, kuid vedur olla parandusel.

Informatsioonibüroo annab 6. okt. operatiivteate, et Saaremaale on teostatud edukas dessant ja vallutatud saare ida osas Orissaare, Pöide, Välta, Mustla, Saare, Metsküla, Kõnnu ja rida teisi asulaid (kokku üle 80).

7. okt. vallutati Kuressaare ja üle 50 asula, nende seas Kalli, Liiva, Uduvere, Räimaste, Püha.

Jaamahoones silmapaistev loosung marssal Stalini pildiga "Au suurele Stalinile, eesti rahva parimale sõbrale".

Peale lõunat algas manööverdamine ja Tartu rongi koostamine. Ahi monteeriti klassivagunist lahti. Kujunes pikk ešelon.

Kella 4–5 paiku tulid jaama Kruus ja Nuut. Kruus tähendas Veermale, et temal kui rongi komandandil on täielik võim kõigi üle, ainult mitte surma ja elu üle. Tartu jõudes ei tohi keegi lahkuda, enne [kui] pole määratud valve ja korraldused Räägolt[263] saadud. Nuut tähendas, et *eila* 7. okt. otsustati lõplikult säilitada ülikool kui tervik. Üliõpilaste vastuvõtt algab 5. nov., loengud peavad algama 15. nov. Ülikool algab tegevust sealt, kus ta katkestati 1941. Kõik jäävad esialgu kohtadele. Muudatused ja määramised tulevad hiljem.

Olid mõlemad väga sõbralikud. Minule oli selge, et [mulle] tööd ei leidu ülikooli juures.

Manööverdamise lõppemisel oli juba pime. Jaamast kostis eesti laule, laulsid naised. "Kas tunned maad", "Eestimaa, mu isamaa". Raadio või mitte, ei tea.

Hakkas tulema tihedat vihma ja peagi sadas vagun läbi, nii et osalt asjad, osalt inimesed päris märjaks said. Mõne tunni pärast vihm lakkas. Teistes vagunites sadas veel rohkem läbi, mitmel pool istuti vihmavarjudega. Saabus öö, rong seisis...

9. okt. (esmaspäev). Poole nelja paiku ronisin oma kaubavagunist välja. Pooludune, külm. Rong (pikk) seisis sirge paelana oma

---

robioloogia kateedri vanemõpetaja 1944–1952, dotsent 1952–1991, ühtlasi Tartu kliinilise haigla mikrobioloogialabori juhataja 1946–1977.

[263] S.t ülikooli halduprorektorilt Gerhard Rägolt.

teel, vedur ähkis vaikselt. Tee kõrval põles roheline signaaltuli. Teised tuled olid kõik punased. Oli selge, et rong varsti väljub.

Kell 4 algas sõit. Otsustasin Tartus kohe kirjutada Hionile ja paluda keskkooli direktori koht tagasi.

Kell ½ 8 olime Tapal. Külm selge hommik. Rongi kõrvale tehti tuled, hakati keetma vett, kartuleid (Hiie, Veerma). Päev venis, ärasõidu aeg oli lahtine. Raudteelaste sööklas hakkasid meie inimesed jaamahoone läheduses (A. Hiie, Veerma) keetma ülikoolile suppi, mis valmis kella ½ 5-ks. Tagasi tulles olid meie vagunid kinnitatud sõjaväerongi külge (käisime Valdesega linnas: luteri kirik, kalmistu — ühine luteri ja vene, palju põlenud majasid), umbes 15 platvormi tankidega. Kiirustati pealeistumisega.

Kell 18 väljus rong. Mitte kaugel Tapalt sõitis rong väga aeglaselt. Tee oli äsja parandatud. Vedeles liiprite ja rööpmete tükke. Siis kiirenes sõit.

Kella 21 paiku olime Kiltsis. Oli pime. Ootasime edasisõitu. See viibis. Uinusime.

10. okt. (teisipäev). Valgenemisel vahetati vedurid ja k. 9 algas sõit Tartu suunas.

Oli külm. Raudahjus pragises tuli. Jõime kuuma teed ja varustasime teisigi. Tamsalu lähedal oli näha taas raudtee purustusjälgi, eriti suured olid need Vägeva ja Jõgeva vahel. Rong ronib. Maas tee kõrval vedeleb rööpmetükke, muldkeha värske. Maas — pooleks murtud erilise seadeldise abil — liiprid, purustatud telegraafiposte vedeleb, kuid liin on juba parandatud. Tee kõrval mundris vangid valve all parandavad teed.

Tartu poole Jõgevat jälle pikem purustatud teeosa. Söödi peatuskoha lähedal vedelevad jões purustatud silla jäänused. Purustusi leidub ka Tabivere jaama lähedal (Tapa-poolses otsas suur kraater) ja Kärkna juures. Amme ja Emajõe sillad puust. Maastikul näha raudtee lähedal, eriti sildade ümbruses rohkesti suuremaid ja vähemaid kraatreid.

Tartu ümbruses kuni Kärknani palju põlenud asulaid ja elamuid. Vilja koristatakse. Maastik sügiseses ilus. Tartu lähedal moonalaod raudtee kõrval, jaamas palju otsatuid ronge.

Oleme Tartus kell 4. Komandant läheb ülikooli instruktsioone otsima. Tuleb ka Räägo: "Ma ei ütle teile mingisuguseid tervitus-

sõnu, tarvitseb linna vaadata, et näha, kui kurb on praegu olukord. Ööbimiskoht ette nähtud Tööstuspanga ruumes,[264] kuid ainult paljad ruumid. Igasse vagunisse peab jääma 4 meest valveks." Jaam räpane, must — sõda. Orkester ühes sõjaväerongis mängib lõbusaid viise ja marsse. Ööbin patoloogia instituudis.[265]

11. okt. (kolmapäev). Ešeloni laadimine ja varade hajutamine.

Ülikooli ees kohtasin Vadit. — Kuidas Teie lood? — Lindprii, minu õppetooli pole ette nähtud. — Olen Teile mõelnud. Oleksite võinud asuda propedeutika õppetoolile, kuid Arrak tuli välja ja registreeris end. — Ta olevat ju raskesti haige olnud. — Polnud midagi erilist näha. Vaba ju veel patoloogiline füsioloogia, sobiks ehk Teile. Rääkige Kruusiga ja öelge minule.

Kodu rüüstatud, kuid alles.

Vallutati Abruka ja Vilsandi.

12. okt. (neljapäev). Toome peal Valdesega jalutades rääkisin jutust Vadiga. Selgus, et patoloogiline füsioloogia kuulub *patoloogia kateedri* juurde, tema aga viimase juhataja. Lubas teha Kruusile ametliku esitise minu määramise kohta sellele õppetoolile.

13. okt. (reede). Vallutati Riia.

Meie maja V. Tähe 1 käis rüüstamas 3 vene sõdurit. Üles nad polnud pääsenud, kuna uks oli kinni naelutatud. Raamatukogust puudub umbes 500 köidet.

14. okt. (laupäev). Õppejõududest Tartus esialgu vaid Valdes, Veiderpass, Hiie, Karu, Tomingas,[266] Vadi. Põgenenud rõhuv enamus teaduskonna liikmeist. Grant ja Veinberg on tabatud me-

[264] Tartu Tööstuse Pank asus Ülikooli tn 44 (praegu Ülikooli 18b).

[265] Patoloogia instituudi ruumid asusid Uues Anatoomikus Näituse tn 2.

[266] Alma Tomingas (1900 – 29. I 1963 Tartu), lõpetas TÜ arstiteaduskonna farmaatsia osakonna 1928, *mag. pharm.* 1929, *dr. pharm.* 1933, ENSV TA akadeemik 1946. TÜ farmakognoosia instituudi nooremassistent 1928–1929, vanemassistent 1929–1934, eradotsent ja õppeülesandetäitja 1935–1938, dotsent 1938–1940, adjunktprofessor 1940–1944; TRÜ professor ja farmakognoosia kateedri juhataja 1944–1963, arstiteaduskonna dekaan 1952–1955.

rel paatidega ja vangistatud.[267] Neid ei tahetavat vabastada. Tuleb teha palju õppeülesandeid.

16. okt. (esmaspäev). Valdes tegi minu asjus Vadile esitise. Kohtade täitmised tulevad lähemal ajal. Rektor soovitas paberi esitada dekaanile, kes siis kõik ettepanekud esitab temale.

18. okt. (kolmapäev). Tartu on saabunud Linkberg, Haldre, Üprus, Siirde. II ja viimane ešelon Haapsalust on praegu Kärknas, olnud ka nädalapäevad teel.

Linnas liikus ka Arrak. Kohtasin Vadit. Ei olevat veel minu esitist rektorile edasi andnud. — Kuid Teie asi on selge. — Kas võib siis eeltöödega alata? — Võite kindlasti.

23. okt. (esmaspäev). Kiirvestlus Vadiga rektori ooteruumis. Koosseisud tulevad arutusele rektori juures 24. okt.

24. okt. (teisipäev). Tänaval: mina suitsetan. Tuleb juurde mees, küsib teed. — Kas võib, noorehärra, pool suitsu paluda, mul käivad suitsukrambid peal.

Kreutzwaldi kalmule oli keegi pandnud suure kuuseoksa, tundmatu lugupidamisavaldus. Jaani kalmistu: palju purustatud kalme, kraatreid, monumentide ja tarade kilde ja osi, granaatidest purustatud kuuski, teedel oksi ja risu (üks oks Kreutzwaldil), mitmed puud pooleks. Maa kahiseb sügisestest lehtedest. Murdunud puud teedel risti. Inspireerituna korjasin kildudest murdunud oksi ja panin Faehlmanni, Milenderi,[268] Wa-

[267] Franz Grant (1896–1960) jõudis Rootsi, Ernst Veinberg (1896–1946) Saksamaale.

[268] Jaan Miländer (1866 — 25. III 1940 Tartu), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1893, *dr. med.* 1896, EÜSi liige. TÜ naistekliiniku assistent 1894–1896, Penza kubermangu semstvohaigla naistehaiguste ja sünnitusabi osakonna juhataja, ühtlasi leidlaste varjupaiga juhataja ning ämmaemandate ja velskrite kooli õpetaja 1897–1920, TÜ naistehaiguste ja sünnitusabi õppetooli korraline professor ning naistekliiniku juhataja 1920–1937, juhatas ka naistekliiniku juures asunud ämmaemandate kooli.

nachi,[269] Baeri, Blumbergi,[270] Blessigi,[271] ja Maarjas Talviku[272] ja Vene [surnuaial] Evetzki[273] ja Puuseppa kalmule. Kõik kalmud terved.

---

[269]Rudolf Wanach (1862 – 20. III 1931 Tartu), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1887, *dr. med.* 1888. Arst ja kirurgia eradotsent Peterburis 1887–1918, võttis osa Vene-Jaapani sõjast Irkutski hospidali ülemarstina ja Esimesest maailmasõjast; TÜ kirurgiaprofessor ja II haavakliiniku juhataja 1920–1930.

[270]John Blumberg (Johannes B.; 1861 – 13. X 1932 Tartu), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1888, *dr. med.* 1889. TÜ haavakliiniku assistent ja kirurgiapolikliiniku juhataja 1890–1894, oma haavakliiniku juhataja Moskvas, seejäral kirurgina evangeelse Jausahospidali juhataja 1904–1920, Esimese maailmasõja ajal ühtlasi Börsihospidalide direktor ja Ameerika vigastatud sõjavangide kodu juhataja; Eestisse 1920, TÜ operatiivse ja üldkirurgia ning kirurgilise anatoomia õppetooli dotsent 1921–1930. Friedrich Reinhold Kreutzwaldi tütrepoeg.

[271]Ernst Blessig (1859 – 22. IV 1940 Tartu), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1885, *dr. med.* 1885, korp! Livonia liige. Peterburi silmakliiniku arst ja juhataja (a-st 1906) 1888–1921, ühtlasi Aleksandri hospidali konsultant 1890–1907, Blessigi pimedate asutuse juhatuse esimees 1903–1917; TÜ silmahaiguste õppetooli professor ja silmakliiniku juhataja 1921–1929, Pimedate Abi seltsi juhatuse esimees.

[272]Siegfried Talvik (1878 – 16. IX 1929 Tartu), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1907, *dr. med.* 1921, EÜSi liige. TÜ närvi- ja vaimuhaiguste kliiniku nooremassistendi kt 1905–1907, Kihelkonna jaoskonnaarst ja Audaku leprosooriumi arst 1907–1909, jaoskonnaarst Narvas 1909–1910 ja Pärnus 1910–1914; Esimeses maailmasõjas arstina 1914–1917, Pärnu maakonnaarst ja II Eesti polgu Pärnu pataljoni arst 1917–1918, sõjaväearst Vabadussõjas; Tartu linnaarst 1919–1920; TÜ arstiteaduse ajaloo eradotsent 1919–1923 ja ühtlasi õppeülesandetäitja kohtuarstiteaduse alal 1920–1923, kohtuarstiteaduse professori kt 1923–1925 ja korraline professor 1925–1929, kohtuarstiteaduse instituudi juhataja; *Eesti Arsti* toimetaja 1922–1928, *Tervise* toimetaja 1922–1924.

[273]Fjodor Jevetski (1851 – 3. V 1909 Tartu), õppis Peterburi Sõjameditsiiniakadeemias 1870–1871, Zürichi, Heidelbergi, Viini ja Halle Ülikoolis, sooritas arstieksami 1875. a Heidelbergis, *dr. med.* 1880 (Tartu). Silmaarst Moskvas, Moskva Ülikooli silmahaiguste kliiniku assistent ja eradotsent 1892, erakorraline professor ja silmahaiguste kliiniku ambulatooriumi juhataja 1895; TÜ korraline professor ja silmakliiniku juhataja a-st 1900, arstiteaduskonna dekaan.

25. okt. (kolmapäev). Juhuslik kohtumine Vadiga Werneri kohviku ees. Seltsivad samaaegselt Üprus, Kõrge ja Arrak. Vadi kummardub kergesti minu poole ja tähendab: patoloogilise füsioloogia professor. Sama kummardus Üpruse suunas: neuropatoloogia dotsent, Kõrge suunas: sisehaiguste dotsent, Arraku suunas: sisehaiguste professor.

26. okt. (neljapäev). Teaduskonna informatsioonikoosolek nõukogu saalis. Kütmata ruum. Kõik palitutes. Vadi teatab, et rektori poolt leidnud heakskiitmist järgmised kateedri juhatajad: anatoomia prof. Aunap, Pärtelpoeg;[274] histoloogia Aunap; füsioloogia prof. G. Kingisepp; farmakoloogia prof. Käer-Kingisepp;[275] mikrobioloogia ja seroloogia A. Valdes, kes loenguid saab pidama lahtine, siia juurde patoloogilise füsioloogia kateedri prof. Normann; hügieen dotsendi kt. O. Tomberg;[276] hospitaal-

[274]Valter Pärtelpoeg (1900 – 8. II 1971 Tartu), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1926. TÜ anatoomia instituudi assistent 1926–1933, 1937–1944, ühtlasi Kõrgema Kunstikooli Pallas plastilise anatoomia õpetaja 1929–1932, Audaku leprosooriumi juhataja 1933–1937; TRÜ dotsent ja Tallinna Meditsiinikooli direktor 1944, Tartu Meditsiinikooli direktor 1945–1946, TRÜ anatoomia kateedri juhataja 1944–1950, dotsent ja õppeülesandetäitja 1950–1968.

[275]Elise Käer-Kingisepp (Käer; 1901 – 10. II 1989 Tartu), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1924, õppis samas keemiat 1924–1927, *dr. med.* 1934, ENÜSi liige. TÜ farmakoloogia instituudi nooremassistent 1925–1928, vanemassistent 1928–1939, õppeülesandetäitja 1928–1929, 1938–1940, Riikliku Ravimite Proovimise Instituudi abijõud; TRÜ farmakoloogia kateedri vanemõpetaja 1941, Eestimaa Rohu- ja Apteegikaubanduse Ühingu AS Ephag laboratooriumi abijõud 1942–1944; TRÜ füsioloogia ja biokeemia kateedri juhataja 1944–1948, füsioloogia kateedri juhataja 1948–1975, professor 1944–1975, seejärel konsultantprofessor.

[276]Otto Tomberg (1892 – 22. VI 1968 Tartu), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1918, EÜSi liige. Võttis asearstina osa Esimesest maailmasõjast, 1. Eesti diviisi asearst 1917–1918, Vabadussõjas Kuperjanovi Partisanide Pataljoni vanemarst, Juhkenthali sõjaväehaigla ja Scoutspataljoni arst 1919–1920; Tartu linnahaigla arst 1920–1925, ühtlasi TÜ tervishoiu instituudi nooremassistent 1921, Pärnus eraarst ning bakterioloogialaboratooriumi ja tiisikusnõuandla juhataja 1925–1943, Pärnu sanitaar-epidemioloogilise jaama juhataja 1941; sõjaväehaigla arst

sisehaigused prof. A. Arrak; teaduskonna sisehaigused V. Vadi; propedeutika dots. K. Kõrge; teaduskonna haavakliiniku prof. A. Linkberg; hospitaal-haavakliiniku dots. kt. Rulli;[277] lastehaigused prof. F. Lepp; naistehaigused ja sünnitusabi prof. R. Bernakoff;[278] silmahaigused kt. Taumi;[279] kohtuarstiteaduse ja psühhhiaatria prof. E. Karu; neuropatoloogia dots. V. Üprus; kõrvanina dots. E. Siirde; hamba prof. V. Hiie; farmatseudid endised; naha-sugu dots. P. Parmakson; ortopeedia ja operatiivse kirurgia V. Põkk.

1943–1944; Pärnu tuberkuloosidispanseri peaarst 1944–1949, Tartu tuberkuloosidispanseri peaarst 1949–1965.

[277] Ants Rulli (Alfred Rullinkov; Rullinkoff; 1908 – 31. X 1986 Tartu), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1936, meditsiinikandidaat 1947, meditsiinidoktor 1968, EÜSi liige. TÜ I haavakliiniku assistendi kt ja nooremassistent 1935–1938, II haavakliiniku nooremassistent 1938–1940; Võru haigla kirurg ja linnaarst 1940, Viljandi haigla kirurg ja kirurgiaosakonna juhataja 1940–1945; TRÜ üldkirurgia kateedri juhataja 1945–1953, 1957–1974, II haavakliiniku peaarsti kt 1945, teaduskonnakirurgia kateedri juhataja 1953–1954, üldkirurgia, anestesioloogia ja reanimatoloogia kateedri professor 1975–1979, a-ni 1983 konsultantprofessor.

[278] Rudolf Bernakoff (1885 – 21. X 1959 Tartu), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1914, *dr. med.* 1927, EÜSi liige. TÜ naistekliiniku nooremja vanemarst 1915–1918, juhataja 1918–1920 (v.a Saksa okupatsiooni aeg), vanemassistent 1920–1925; Eesti Punase Risti haigla nooremarst 1915–1917, günekoloog Tartus a-st 1925, Tartu erakliiniku asutajaid ja juhataja 1929–1940, selle järglase Tartu linnahaigla sünnitus- ja günekoloogiaosakonna juhataja 1940–1941, peaarst 1941–1944; vangistatud Saksa võimude poolt 1944; Tallinna naistehaigla peaarst 1944; TRÜ sünnitusabi ja günekoloogia kateedri juhataja 1944–1950, Tartu kliinilise sünnitusmaja peaarst, professor; Tartu onkoloogiadispanseri arst 1951–1952 ja 1956–1957.

[279] Aleksander Taumi (Alexander T.; 1892 – 14. III 1961 Tallinn), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1917, EÜSi liige. Balti laevastiku asearst, Vabadussõjas 4. jalaväepolgu nooremarst ja seejärel dessantpataljoni arst, Sõjaväe keskhaigla silmaarst 1919–1928, silmaosakonna juhataja 1928–1939, ülemarst 1939–1940, sanitaarkolonelleitnant 1940; Tallinna keskhaigla silmaosakonna juhataja 1940–1941; NSVLi tagalas 1941–1944, Tervishoiu Rahvakomissariaadi raviprofülaktiliste asutuste valitsuse ülem 1944–1945, Tallinna vabariikliku haigla peaarst 1945–1948, Tõnismäe haigla silmaosakonna juhataja 1948–1961.

Vadi võtab kokkuleppel Arrakuga teaduskonnakliiniku (I sise), Arrak (II sise). Assistentidest soovis Vadi omale Savisaare ja dr. Vadi: üks minu vana assistent, II minu tütar. Koosseisud lähevad kinnitamisele hariduskomissarile.

23 arstiteaduskonna õppejõust (teaduskond jääb) alles — 9. 1000 arstist Eestis — 238. Kliinikud lahutatakse ülikoolist, allutatakse tervishoiu rahvakomissarile. Iga kliiniku tuleb главный врач (peaarst). Temale allub majandus.

Koosolek algas kell ½ 5, lõppes kell 6. Saali valgustas kaks väikest valguskeha. Elekter vahel tuhmus, vahel kustus täiesti, vahel läks pisut heledamaks. Ulila õhkulaskmise tõttu linn pimeduses. Mõnel pool annavad piiratult elektrit käitised.

31. okt. (teisipäev). Tööd teha ei saa üldse. Päevad lühikesed. Elektrit ei ole. Otsin korterit, kus saaks arstina töötada — ei leia... P. Kalju,[280] tervihoiuosakonna juhataja, soovitab (tema asemele tuleb R. Lattik) asuda eriarstina tööle Tartu Polikliiniku juurde (minu polikliinik likvideerub taas). Poolametliku ettepaneku vastavalt poolt tulla jälle Õdede Kooli (Tartu Meditsiinilise Keskkooli) juhatajaks lükkasin tagasi.

2. nov. (neljapäev). Jälle kiirvestlus Vadiga rektori ooteruumis. Koosseisud pole veel kinnitatud. — Kas olete oma kateedriga rahul? Oleks Teile pakkunud (andnud) propedeutika, aga ei teadnud ju, et Grant ei tule kohale (Grant olla tabatud merel, samuti Veinberg). Vadil nähtavasti tunne, et sellele oleks mul suurem õigus, kui sisehaiguste professor, kui Kõrgel. Tahaks eraldada edaspidi (Vadi) patoloogilise füsioloogia patoloogia kateedrist,

[280]Pavel Kalju (1912 – VIII 1968 Moskva), lõpetas Gorki Meditsiiniinstituudi 1940, meditsiinikandidaat 1954, meditsiinidoktor 1967. ENSV Tervishoiu Rahvakomissariaadi kaadriosakonna vaneminspektor 1941; Teises maailmasõjas arst Nõukogude armees 1941–1945; ENSV tervishoiuministeeriumi meditsiinikoolide valitsuse ülem 1945–1946, tervishoiuministri asetäitja 1946–1948; TRÜ hospitaalkirurgia kateedri vanemõpetaja 1948, tervishoiu organisatsiooni kateedri juhataja kt ja vanemõpetaja 1949–1950; ENSV tervishoiuminister 1950–1952; NSVL Tervishoiuministeeriumi N. A. Semaško nimelise Tervishoiu Organisatsiooni ja Meditsiiniajaloo Instituudi teadur ja osakonnajuhataja 1952–1961, direktor 1962–1967, vanemteadur 1968; EK(b)P TRÜ komitee sekretär 1948–1949.

siis saate iseseisva instituudi ja koosseisu. Vadi väga sõbralik üldse!

3. nov. (reede). Juhuslikult kätte sattunud neljapäevane *Uus Postimees* 2. nov. 1944 (nr. 30) avaldas Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe J. Varese[281] ja presiidiumi sekretäri V. Tellingi[282] allkirjadega Ülemnõukogu Presiidiumi seadluse, millega Tartu Ülikooli rektor H. Kruus on määratud ENSV välisasjade rahvakomissariks. Kes saab uueks rektoriks? Sellest oleneb oluliselt ülikooli saatus. Esialgu Kruus jäävat veel kohale.

6. nov. (esmaspäev). Võtan haigeid vastu söögitoas, köögis on ooteruum. Omapärane olukord, kuid tingitud ajast. Haiged (endised palju) vajavad tõendeid, ravi vähesed.

9. nov. (neljapäev). Lõputud õhtud ja ööd. Valgust ei ole. Istud tugitoolis ja lased minevikul silmade eest mööda libiseda. Tulevikule ei mõtle. Kui uni vastu hommikut kaob, tulevad jälle mõtted.

13. nov. (esmaspäev). Minu pesukapp V. Tähe 19. Üks naine: Ma lasen Teid kinni panna. — Kas seadust ei ole? — Saksa ajal olid

---

[281] Johannes Vares (ps Barbarus; 1890 – 29. XI 1946 Tallinn), lõpetas Kiievi Ülikooli arstiteaduskonna 1917. Võttis osa Esimesest maailmasõjast, Vabadussõjas 1918–1920 vabatahtlikuna Pärnu kaitsepataljoni sanitaarteenistuses, kindluse raskesuurtükiväe divisjoni vanemarst 1919, 9. jalaväepolgu nakkushaigla juhataja, VR I/3; 3. jalaväepolgu arst 1920–1921, arst Pärnus 1921–1939 ja Tallinnas 1939–1940, Andrei Ždanovi poolt ametisse seatud nukuvalitsuse peaminister VI–VIII 1940, nn juulivolikogu liige 1940, ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees 1940–1946, EK(b)P Keskkomitee liige 1941–1946, NSVLi tagalas 1941–1944.

[282] Voldemar Telling (1903 – 27. II 1969 Tallinn), õppis TÜ filosoofiateaduskonnas 1922–1924, lõpetas ÜK(b)P Keskkomitee kõrgema parteikooli 1949. Petseri gümnaasiumi õpetaja 1922–1924, EKP liige 1923, vangistati 1924 süüdistatuna kuulumises Hans Heidemanni juhitud võrgustikku, mis valmistas ette riigipööret, mõisteti nn 78 protsessil 1925. a eluks ajaks sunnitööle, vabanes amnestiaga 1938; Ahja algkooli õpetaja 1939–1940, EKP Keskkomitee ajalehe *Kommunist* toimetuse liige 1940, nn juulivolikogu liige 1940, ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi sekretär 1940–1953, NSVLi tagalas 1941–1944, ENSV haridusministri asetäitja 1953–1957, ENSV Ministrite Nõukogu looduskaitse valitsuse juhataja 1957–1962.

Teie jaoks seadused, nüüd on seadused meie jaoks. Üks mees samas vahistati, kui tuli oma vara otsima, vabastati aga paari tunni pärast.

16. nov. (neljapäev). Vadi tahab ikka patoloogilise füsioloogia teha omaette kateedriks… Hioni poolt on esitatud kirjalikult, Vadi sõnade järgi paralleelkandidaadid kateedritele: Siirde — Flaks[283] Pärnust; Rulli — Ennulo,[284] Rosenfeldt[285]; Leppik[286] on keeldunud, tuleb Taumi. Tomberg on kategooriliselt keeldunud. Bakterioloogia — hakkab lugema Laja. Kõrge — Sõber. Minule: Teie kinnitamine on täiesti kindel (kinnitused puuduvad veel), ka

[283]Haim Flaks (Haim Jakov (Jakob; Jankel) F.; 1904 – 28. III 1962 Pärnu), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1927, korp! Hasmonea liige. Kõrva-, nina- ja kurguhaiguste arst Pärnus 1930–1941, hävituspataljonis 1941, NSVLi tagalas 1941–1944; Petserimaa Täitevkomitee tervishoiuosakonna juhataja 1944, kõrva-, nina- ja kurguhaiguste arst Pärnus 1944–1962.

[284]Juhan Ennulo (Johann Orik; 1898 – 27. II 1982 Tallinn), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1927, *dr. med.* 1932, EÜSi liige. TÜ II haavakliiniku assistent 1927–1932, Võru linnaarst ja haigla kirurg 1932–1940; Sõjaväehaigla arst 1940; Tallinna raudteepolikliiniku kirurg 1941–1945, Saksa vang 1944; TRÜ hospitaalkirurgia kateedri juhataja, dotsent 1945–1948, ENSV Tervishoiuministeeriumi õpetatud nõukogu teaduslik sekretär 1949–1951 ja 1954–1957, ENSV TA eksperimentaalse ja kliinilise meditsiini instituudi tuberkuloosisektori juhataja 1957–1964, Tallinna tuberkuloosihaigla kirurgiaosakonna juhataja 1951–1957.

[285]August Rosenfeldt (1893 – 5. V 1957 Tallinn), õppis TÜ arstiteaduskonnas 1913–1918, lõpetas Voroneži Ülikooli 1919, *dr. med.* 1924 (TÜ). Opteerus 1921, TÜ haavakliiniku assistent 1921–1925, Viljandi haigla kirurgiaosakonna juhataja 1925–1940, Narva kalevivabriku haigla kirurg 1940–1941, Tallinna II haigla kirurg 1941–1947 ja arstliku tööekspertiisi komisjoni ekspert kirurgia alal 1947–1950, Kopli haigla kirurg 1949–1957.

[286]Aleksander Lepik (Leppik; 1896 – 25. I 1988 Pärnu), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1923, korp! Ugala liige. Silmaarst Valgas ja Valga haigla ordinaator 1923–1926, silmaarst Pärnus ja Pärnu haigla ordinaator 1926–1940, Pärnu polikliiniku silmaarst 1940–1941, erapraktik ja Pärnu haigekassa silmaarst 1941–1944; Saksa sõjaväes 1944; Pärnu haigla ja polikliiniku silmaarst 1944–1962, silmaarst Tõstamaal 1964–1977, seejärel Audrus.

Hion pole teist kandidaati esitanud. Kohtuarstiteadus — Ibrus-Määr.[287]

17. nov. (reede). Keegi kasukas ja nahkmütsis mees teispool tänavat kergitab kübarat ja ütleb valjusti tere. — Oi, tere. Vaatan: Hion. Temaga Lattik, vaatas üllatatult tervitust pealt. Meie ei rääkinud. Tuli meelde Feischner.

Uueks rektoriks on määratud prof. A. Koort.[288]

18. nov. (laupäev). Juhuslik nõupidamine Vadiga uues dekanaadis Ülikooli 44 teisel korral, kus kasutada 2 ruumikat tuba. Valdes, Hiie, mina. Vadi tegi Valdesele teatavaks, et hariduse kom. soovib näha patoloogilist füsioloogiat eri kateedrina. Ennulot Vadi ei poolda. Andsime andmed Rulli kohta (tööd, Kirschner[289]),

---

[287] Aleksandra Raatma (Ibrus; Määr; 1901 – 22. VI 1967 Tartu), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1925, *dr. med.* 1933, ENÜSi liige. TÜ kohtuarstiteaduse instituudi assistent 1925–1927 ja 1929–1934, jaoskonnaarst Viru-Nigulas 1927–1929 ja Haljalas 1934–1936, kooliarst Tallinnas 1936–1940, Sotsiaal- ja Kodumajandusinstituudi õppejõud Tallinnas 1937–1939, ENSV Tervihoiu Rahvkomissariaadi kohtumeditsiini peaekspert 1940–1941; kooli- ja jaoskonnaarst Virumaal 1941–1945; TRÜ kohtuarstiteaduse kateedri juhataja 1945–1949, dotsent 1945–1946, professor ja konsultantprofessor 1946–1967, anatoomia kateedri juhataja 1954–1955, arstiteaduskonna õppeprodekaan 1954–1958.

[288] Alfred Koort (1901 – 28. IX 1956 Tartu), lõpetas TÜ filosoofiateaduskonna 1924, *mag. phil.* 1924, *dr. phil.* 1934, ENSV TA akadeemik 1946, EÜSi liige, seejärel ÜS Veljesto liige. TÜ stipendiaat kodumaal, Göttingenis ja Pariisis 1924–1927, õppeülesandetäitja filosoofia ja pedagoogika alal 1927–1934, filosoofia ja pedagoogika dotsent 1935–1938, adjunktprofessor 1938–1939, erakorraline professor 1939–1940; TRÜ pedagoogika kateedri juhataja ja õppeprorektori abi teadusliku töö alal 1940–1941, elas sugulase talus 1941–1944, pedagoogika kateedri juhataja 1944, TRÜ rektor 1944–1951, loogika ja psühholoogia kateedri juhataja 1951 ja 1956, professor; Moskvas enesetäiendusel 1951–1952, Tallinna Pedagoogilise Instituudi pedagoogika ja psühholoogia professor 1952–1956, psühholoogia ja pedagoogika kateedri juhataja 1955.

[289] Raamatus *Ants Rulli — kirurgia professor* (Tartu: Tartu Ülikooli Kliinikum, Eesti Digiraamatute Keskus, 2012) meenutab Rulli: "Esimene nädal kulus mul Tartus olukorraga tutvumiseks ja nõupidamiseks. Teisel nädalal toimus esimene loeng operatiivkirurgia kabinetis (vanas

astusime välja Siirde kaitseks... Hügieeniprofessori kandidaadina kerkis H. Madissoon. Kaitsesime kõik teda, on töötanud koolitervishoiu, pärilikkuse, rahvastikuküsimuste alal. Pakkusin end teda Vadi juurde saata ja tööde nimestik kaasa võtta, mida ka samal päeval tegin. Hügieeni kandidaati teist üldse ei ole.

20. nov. (esmaspäev). Öösi on ära viidud minu kinninaelutatud korterist V. Tähe 1 5 klaasi ja raamidega akent eest. Sel puhul hävinud veel rida kultuurilise väärtusega dokumente ja märkmeid, mis olid rüüstamisest säilinud.

Madissoon käis Vadi juures. Leppisid põhimõtteliselt kokku.

27. nov. (esmaspäev). Müürilehtedel (25. XI) on väljakuulutatud kõikide meeste arvele võtmine 1926–1925, arstid vanusele vaatamata.

Sõjakahjude määramise koosolek dekanaadis. Arvele võtmise komisjon tuleb ülikooli, kuna, seda teatatakse (üteldi kaadrite osakonnast).

Uus Postimees 27. nov. teatas, et Saaremaal 24. nov. puhastatud sakslastest Sõrve säär, seega kogu ENSV territoorium vaba.

30. nov. (neljapäev). Vadi on sõitnud Tallinna selgitama koosseisude küsimusi. Dekaani asetäitjaks on Hiie.

5. dets. (teisipäev). Käisin dekaani jutul. Teatas, et patoloogilise füsioloogia iseseisva kateedri loomine on Tallinnas Hioni ja Nuuti vahel küps, vaja vaid teha esitis. — Kuhu ruumid? — Kas ei saa säilitada polikliiniku ruume: Linkberg rääkis, et on kavatsus polikliinikut säilitada. Võtaksin hea meelega kohakaasluse määruse põhjal siis ka selle oma kätte. — See oleks mõeldav. Kuidas

---

anatoomikumis). See oli raske ülesanne, sest puudus üldkirurgia programm ja kogu minu tutvusringis ei leidunud ainsatki üldkirurgia õpikut. Õnneks olin võtnud kaasa Viljandi haiglast laenatud Kirschner-Nordmanni käsiraamatu "Die Chirurgie" esimese köite, kus käsitletakse kirurgia kõige üldisemaid küsimusi." See on osutus Saksa kirurgide Martin Kirschneri (1879–1942) ja Otto Nordmanni (1876–1946) käsiraamatule *Die Chirurgie: Eine zusammenfassende Darstellung der allgemeinen und der speziellen Chirurgie* (I–VI; Berlin—Wien, 1926–1930), kuid Normanni viide võib tähendada ka üldist osutust Kirschneri tööde ja meetodite mõjust Rullile.

asutist nimetada? — Patoloogilise füsioloogia instituut. — Teen vastava esitise.

7. dets. (neljapäev). Teaduskonna koosolekul oli Vadi täna (puudusin) teatavaks teinud iseseisva patoloogilise füsioloogia kateedri loomise, mil puhul mitmed kolleegid soovisid mulle õnne.

Ühtlasi oli Vadi teatavaks teinud teaduskonna isikliku koosseisu, kuigi ta pole veel lõplikult kinnitatud. Selle järele tuleksid kateedrite juhatajateks: anatoomia: Pärtelpoeg; histoloogia: Aunap; füsioloogia: Käer-Kingisepp; patoloogia: A. Valdes; patoloogiline füsioloogia: H. Normann; farmakoloogia: G. Kingisepp; propedeutika: Sõber; fakulteedi sisekliinik: Vadi, kateedri dots. K. Kõrge; hospitaal-sisehaigused: Arrak; fakulteedi haavakliinik: Linkberg; hospitaal-haavakliinik: Ennulo, dots. Rulli, Järveküll[290]; neuropatoloogia: Üprus, kateedri dots. Raudkepp;[291] lastehaigused: Kaur;[292] vaimuhaigused: Karu; tervishoid: Roots; mikrobioloogia: Lepp; nakkushaigused: Lepp; hambahaigused:

[290]Georg Järvekülg (Järveküll; 1901 – 10. VIII 1953 Narva), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1926, korp! Sakala liige. Võttis osa Vabadussõjast 1918–1920, VR I/3; Tallinna keskhaigla kirurg 1928–1940, Tallinna Erahaigla kirurg 1941–1944; Tallinna vabariikliku keskhaigla 1. haavaosakonna juhataja 1944–1948, ühtlasi merelaevanduse meditsiiniteenistuse ja Toompea Raviasutuste Haigla konsultant, ENSV peakirurg 1945–1948, ENSV TA eksperimentaalse ja kliinilise meditsiini instituudi nooremteadur 1947–1951; vangistati 12. II 1951 Tallinnas, ENSV Ülemkohus mõistis ta 1951. a oktoobris 10 aastaks sunnitöölaagrisse ja viieks aastaks asumisele, suri vangilaagris.

[291]Feliks Raudkepp (Felix R.; 1901 – 9. X 1986 Tallinn), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1926. TÜ närvikliiniku assistent 1927–1940; Tallinna neurokirurgiahaigla juhataja 1940–1941 ja 1944–1950, närviarst Tallinnas 1941–1944, Tallinna keskhaigla neurokirurgia osakonna juhataja 1950–1976, konsultant 1976–1980, ENSV Tervishoiuministeeriumi peaneuroloog ja -neurokirurg.

[292]Karl Kaur (1900 – 2. VIII 1972 Tallinn), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1927, ÜS Ühenduse liige. TÜ lastekliiniku nooremassistent 1927–1928, Tallinna II haigla ordinaator ja nakkushaiguste osakonna juhataja 1928–1940, Tallinna lastehaigla peaarst 1940–1944; ENSV Tervishoiu Rahvakomissariaadi emade ja laste raviprofülaktiliste asutuste valitsuse ülem 1944, Tartu kliinilise lastehaigla peaarst 1945–1952, Tartu nakkushaigla lasteosakonna juhataja 1955–1961; TRÜ dotsent ja pediaatria kateedri juhataja 1945–1955.

1) terapeutiline kateeder, 2) ortopeediline: Veerma, 3) kirurgiline: Hiie; kohtuarstiteadus: Ibrus-Määr; rohuteadlased endised; kõrva: Siirde; silma: Savi.[293]

10. dets. (pühapäev). Elan nüüd Tartu linna agulis — vaeste patuste alevis — Tähtvere väljal, mis reserveeritud ülikooli õppejõududele, kunstnikele, näitlejaile ja muule töötavale intelligentsile. On ilus 4-toaline korter, millest kasutada 3 tuba, neist suur avar kabinet kaminaga. Aknast avaneb vaade kahekordsele vastasmajale ja selle kõrval lumistele väljadele raudteega, kuusist hekiga silmapiiril. Tihti mööduvad rongid, elustades kurba monotoonset maastikku.

13. dets. (kolmapäev). Täna läksin sõjaväekomisjoni, mis töötab sisehaiguste polikliiniku ruumes. Arstlik läbivaatus toimub minu assistendi vastuvõturuumis, dokumendid antakse hiljem välja minu kabinetis. Selgus, et arstil tuleb ilmuda 29. XII sõjakomissari juurde Heidemanni tän. 7[294] arvele võtmiseks.

16. dets. (laupäev). Tegutsen raamatukogu korraldamisega. Puudub ligi 500 köidet. Ära viidud ilukirjandus (vene- ja eestikeelne) ja mitmed suurteosed (*Kalevipoeg*, sõja ajalugu,[295] entsüklopeedia, sõnastikud).

---

[293] Valentin Savi (1902 – 13. XI 1958 Tartu), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1926, meditsiinikandidaat 1949, korp! Fraternitas Estica liige. TÜ silmakliiniku nooremassistent 1928–1932, silmaarst Kuressaares ja linnaarst 1932–1935, Tallinna raudteepolikliiniku silmaarst 1935–1941; NSVLi tagalas 1941–1944, arst Sverdlovski oblastis ja Tšeljabinskis 1941–1942, Moskvas ENSV Tervishoiu Rahvakomissariaadi teenistuses 1942–1943, Nõukogude armees arstina 1943, Tambovis eesti velskrite ja ämmaemandate kooli direktor ja õpetaja 1944; TRÜ oftalmoloogiakateedri juhataja kt ja silmakliiniku peaarst 1945–1949, oftalmoloogiakateedri juhataja 1949–1950, otorinolarüngoloogia ja oftalmoloogia kateedri dotsent 1950–1958, ühtlasi vabariikliku Tartu kliinilise haigla silmaosakonna juhataja 1951–1958, ENSV peaoftalmoloog.

[294] Praegu J. Kuperjanovi tänav; Tartu linna sõjakomissariaat asus ilmselt siiski Heidemanni 44.

[295] S.t *Eesti Vabadussõda 1918–1920: Vabadussõja Ajaloo Komitee populaarteaduslik väljaanne*. I–II. Tallinn: Vabadussõja Ajaloo Komitee, 1937–1939.

17. dets. (pühapäev). Meditsiinilise Keskkooli avaaktus kell 11 Raekoja saalis. See rohelisega ja loosungitega pidulikult dekoreeritud. Avas direktori kt. E. Eller,[296] andes ülevaate kooli olukorrast ja tegevuskavast. Nimetas ka, et külaliste hulgas viibis endine direktor prof. H. N[ormann]. Tugev aplaus. Presiidiumi valiti partei esindajana sms. Gailit,[297] dekaan Vadi, ELKNÜ Tartumaa komitee esindaja keegi tütarlaps (nime ei mäleta) ja Eller. Tervitusi ütlesid Gailit, Vadi, mina, noorte esindaja, Üprus ühendatud kliinikute abijuhatajana, Holvandus[298] Tartu Polikliiniku poolt (polikliiniku ruumes hakkavad toimuma loengud), õpilaste esindaja ja Tambovist saabunud õpilaste esindaja. Aktus lõppes Elleri lõppsõna, Liidu ja Eesti rahvushümniga. Enne lõppsõna saadeti koosoleku poolt tervitustelegrammid Hionile ja Karotammile, õppe korraldaja Freimanni[299] ettepanekul.

---

[296]Ernst Eller (1906 – 6. VIII 1959 Tallinn), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1943, ÜS Concordia liige. Eesti Punase Risti samariitlaste Tartu üksikkoondise juht; Tartu kiirabijaama arst 1944–1950, Järvamaa sanitaar-epidemioloogiajaama epidemioloog ja Järvamaa kohtumeditsiiniekspert, Tartu sanitaar-epidemioloogilise jaama peaarst, Tartu meditsiinikooli õpetaja.

[297]Vladimir Gailit (1914 – 23. XI 1959 Tartu), opteerus 1920, lõpetas Tartu tööstus- ja majandusõpilaste kooli 1933. Jaan Ratniku masinaehitustehase lukksepp, 1940. a oktoobrist vabriku mehaanikaosakonna juhataja ja direktori asetäitja; määrati Tartu linna TSN täitevkomitee kohaliku tööstuse osakonna juhatajaks 1944. a juulis, Tartu linna TSN täitevkomitee aseesimees 15. septembrist 1944, Tartu Autotranspordibaasi nr 4 direktor.

[298]Paul Holvandus (1915 – XII 1989 Tartu), õppis TÜ arstiteaduskonnas 1935–1944, 1944–1945 ja 1959–1964, lõpetades selle, korp! Fraternitas Tartuensis liige. Ropka valla Omakaitses 1941, Saksa sõjaväes, Tartu tööstustehnikumi arst 1944; vangistati 18. XII 1944 Tartus, tribunali otsusega mõisteti 1945. a mais 10 aastaks sunnitöölaagrisse ja viieks aastaks asumisele, kandis karistust Krasnojarski krai Norillagis, vabanes 1953. a märtsis; ortopeed Tartus.

[299]Richard Freimann (1914 – 1. III 1997 Tartu), õppis TÜ filosoofiateaduskonnas 1933–1936 ja 1940–1944. Juhan Torgi väitekirja tehniline abijõud 1934–1939, Tartu koolide asjaajaja 1940–1944; 2. Eesti Piirikaitserügemendi relvurohvitser 1944; Tartu meditsiinikooli direktor ja õppealajuhataja 1944–1951, Tartu lastehaigla peaarsti asetäitja majandusalal 1951–1973, tehaseametnik 1973–1992.

18. dets. (esmaspäev). Teaduskonna koosolekul tegi Vadi teatavaks, et 16. dets., laupäeval on Tallinna Keskhaiglas surnud Henrik Koppel. Tema põrm tuuakse Tartu. Teaduskonna esindajateks tema matusele valiti mina, Siirde ja Arrak. Meil tuleb muretseda ka pärg.

Patoloogilist füsioloogiat tuleb koostatud õppeplaani järgi lugeda sügissemestril 5 t., kevadsemestril 4 t. Polikliinik säilitatakse, loetakse 6. kursusele 4 t. nädalas. Küsisin Vadilt, kes teda lugema hakkab. Arvas, et ehk Sõber, kuna mul isegi suur aine. Olin pettunud, sest olen polikliinikut viimaste aastate jooksul tunduvalt välja arendanud.

19. dets. (teisipäev). ENSV lipp on ülikooli peahoonel pooles vardas. Koppeli põrm saabus eile õhtul kell ½ 7 veoautol ja paigutati ülikooli kiriku. Vastu võtmas olid rektor, dekaan, Hiie, Siirde, kes ka kandsid puusärgi kirikusse.

20. dets. (kolmapäev). Kell 5 toimus ülikooli kirikus Koppeli kirstupanek. Vaimuliku talituse pidas Haamer,[300] võttes aluseks Jeremia nutulaulu 5-da lõpu (14–21).[301] Puusärk loorberite vahel. Auvalve: alul mees-, hiljem naisüliõpilased. Puusärgi juures

[300]Harri Haamer (Harry Hamer; 1906 – 8. VIII 1987 Tarvastu), lõpetas TÜ usuteaduskonna 1929, *mag. theol.* 1962 (EELK usuteaduse instituut), ÜS Huljehiie liige. Püha koguduse õpetaja 1929–1933, ühtlasi Kaarma koguduse asetäitja õpetaja 1931–1932, Tartu Pauluse koguduse I pihtkonna õpetaja 1933–1948, ühtlasi Kursi koguduse hooldajaõpetaja 1947, Tartu praostkonna praosti kt 1946–1947; vangistati 3. II 1948 Tartus, ENSV Ülemkohus mõistis ta 1948. a mais 8 aastaks sunnitöölaagrisse ja kolmeks aastaks asumisele, kandis karistust Magadani oblastis, vabanes 1954. a mais; Tarvastu koguduse õpetaja 1955–1987, Kõpu ja Paistu koguduse hooldajaõpetaja, Usuteaduse Instituudi Vana Testamendi ja semi keelte õppejõud 1962–1970.

[301]Vrd Jr 5:14–21: "Seepärast ütleb Issand, vägede Issand, nõnda: Kuna te olete nõnda rääkinud, vaata, siis ma teen sõnad te suus tuleks ja selle rahva puudeks, et teid põletataks. Vaata, ma toon teie kallale kaugelt ühe rahva, oh Iisraeli sugu, ütleb Issand. See on vastupidav rahvas, see on igivana rahvas, rahvas, kelle keelt te ei oska ega mõista, mida ta räägib. Tema nooletupp on nagu lahtine haud, nad kõik on vaprad võitlejad. Ta sööb su lõikuse ja leiva, ta sööb su pojad ja tütred, ta sööb su lambad ja veised, ta sööb su viinapuud ja viigipuud. Ta hävitab mõõgaga su kindlustatud linnad, mille peale sa loodad. Aga ka neil päevil, ütleb

2 pärga: ülikooli oma punase lindiga, teaduskonna oma valgega. Kirikus: rektor, Vadi, Hiie, Madisso[o]n, Piiper, Aunap, Veiderpass, Parts, Arrak, Lepp, dr. Lukk[302] ja teisi.

(*Järgneb*)

Issand, ei tee ma teile lõppu. Ja kui küsitakse: "Miks on Issand, meie Jumal, seda kõike meile teinud?", siis vasta neile: "Nõnda nagu te minu olete maha jätnud ja olete teeninud võõraid jumalaid oma maal, nõnda te peate teenima võõraid maal, mis ei ole teie oma!" Andke seda teada Jaakobi soole, kuulutage Juudale, öeldes: "Kuulge ometi seda, rumal ja südametu rahvas! Silmad teil on, aga te ei näe, kõrvad teil on, aga te ei kuule."" Vt *Piibel: Vana Testament. Apokrüüfid. Uus Testament*. Tallinn: Eesti Piibliselts, 2000, lk 774.

[302]Eduard Lukk (1885 – 8. VII 1971 Tartu), lõpetas TÜ arstiteaduskonna 1914, EÜSi liige. Esimeses maailmasõjas sõjaväearst 1914–1917, I Eesti polgu arst ja tagavarapataljoni nooremarst 1917–1918, Tartu maakonnaarst 1918–1940 ja 1941–1944, Vabadussõjas I diviisi nakkushaiguste vastu võitlemise lendsalgas 1919; Tartumaa TSN täitevkomitee tervishoiuosakonna juhataja 1940–1941, Tartu rajooni vanemsanitaarinspektor 1944–1951, Tartu rajooni sanitaar-epidemioloogiajaama laboratooriumi juhataja 1951–1964.

AKADEEMIA

Eesti Kirjanike Liidu kuukiri Tartus

Peatoimetaja

Toomas Kiho

Toimetajad

Kalle Hein, Jaan Kangilaski, Mart Orav

2018

KOLLEEGIUM
Jaak Aaviksoo, Jaan Einasto, Jüri Engelbrecht, Tiit Hennoste,
Alar Karis, Kalle Kasemaa, Kalevi Kull, Piret Kuusk, Marju Lepajõe,
Ülo Matjus, Eero Medijainen, Peeter Olesk, Jaan Ross, Hando Runnel,
Tarmo Soomere, Jaan Sootak, Richard Villems

Tegevtoimetaja Indrek Ude
Keeletoimetaja Triin Kaalep
Korrektor Kristin Sarv

Toimetuse aadress:
Ülikooli 21, 51007 Tartu, Eesti

Telefonid:
7423 146, 7423 050

E-post:
akadeemia@akad.ee

Ilmavõrgus: www.akad.ee
www.facebook.com/AjakiriAkadeemia

© *AKADEEMIA*

ARTIKLID, ESSEED, ILUKIRJANDUS, MÄLESTUSED, ALLIKAPUBLIKATSIOONID

Aabrams, Vahur. (Komment., järels.) Vt Vegesack, Siegfried von.

Alla, Raivo. Jooksuaskeesist // **10**, 1854–1868.

Allas, Ülar. Faagiteraapia: unustatud tulevikumeditsiin // **5**, 865–893.

Allik, Jüri. Kas religioosne mõtlemine on olemas? / (Ill.) // **5**, 784–808.

Ankersen, Claus. Luulet / Tlk Kersti Unt // **1**, 87–95.

Apollinaire, Guillaume. Tõsilood 1918: Valik anekdoote / Tlk ja komment.: Andres Raudsepp // **12**, 2180–2204.

Baer, Karl Ernst von. Looduse arengu üldisim seadus / Tlk Anti Lääts; järels.: Kalevi Kull // **4**, 579–611.

Barrière, Nicole. Luulet / Tlk ja järels.: Jüri Talvet // **4**, 691–695.

Beilmann, Mai, Anu Realo. Õppides usaldama: Üldine usaldus Eestis aastatel 1990–2016 / (Ill.) // **6**, 979–1009.

Blumberg, Johannes. Üht-teist doktor Kreutzwaldi tegevusest arstina / Tlk Kalle Hein // **4**, 697–702.

Bonné, Mirko. Heledam kui päev: (Katkend) / Tlk Piret Pääsuke; järels.: Klaus Dieter Neidlinger (tlk Kalle Hein) // **5**, 826–848.

Bristol, Piret. Ääremaa luuletusi // **7**, 1183–1189.

Eesti Vabariigi [1.–12.] **aastapäevaks** / Koost. ja komment.: Mart Orav. "Tõsine on kogu meie aeg…": Eesti Vabariigi 1. aastapäevaks 1919 // **1**, 3–34; "Õnn kaasa, vaba Eesti!": Eesti Vabariigi 2. aastapäevaks 1920 // **2**, 261–284; "Nüüd elame riigina riikide peres": Eesti Vabariigi 3. aastapäevaks 1921 // **3**, 431–463; "Kogu meie rahva elu on kui kevadel paisuv maapind…": Eesti Vabariigi 4. aastapäevaks 1922 // **4**, 623–646; "Kahest asjast oleneb meie riigi saatus — need on rahu ja töö": Eesti Vabariigi 5. aastapäevaks 1923 // **5**, 896–927; "Meie ei tohi kunagi unustada, et meie vabadust sajad hädaohud ja mitmed vaenlased veel ikka varitsevad…": Eesti Vabariigi 6. aastapäevaks 1924 // **6**, 1055–1074; "Just 1. detsember oli meie iseseisvuse mõtte püsivuse kaunimaks prooviks…": Eesti Vabariigi 7. aastapäevaks 1925 // **7**, 1267–1288; "Ta edeneb, kindlalt,

julgelt, suure hoo ja jõuga, täis armastuse tuld ja arvustuse kalkust ja külmust. . . ": Eesti Vabariigi 8. aastapäevaks 1926 // **8**, lk 1467–1491; "Riikliselt iseseisvaks jääme alles siis, kui suudame jääda iseseisvaks rahvusliselt ja kultuuriliselt": Eesti Vabariigi 9. aastapäevaks 1927 // **9**, 1635–1649; "Eesti rahva võitlus ja rasked kaotused ei ole olnud asjatud": Eesti Vabariigi 10. aastapäevaks 1928 // **10**, 1828–1852; "Tõsiseid sõnu ja tõsiseid tegusid nõuab praegune silmapilk": Eesti Vabariigi 11. aastapäevaks 1929 // **11**, 1990–2014; "Meie ei tohi eneses lasta mõtet tõusta, et saaksime iganes olla tüdinenud iseseisvusest": Eesti Vabariigi 12. aastapäevaks 1930 // **12**, 2154–2177.

Engelbrecht, Jüri. Kolm printsi Serendipist // **5**, 771–782;
Tänapäeva haridusest ja komplekssüsteemidest // **11**, 1936–1955.

Gauker, Christopher. Hoiakud ilma psühholoogiata / Tlk Uku Tooming // **9**, 1651–1670.

Germann, Gottfried Albrecht. Reis mööda Eestimaad, eeskätt botaanilise sisuga: Sooritanud härra professor Germann Tartust 1803. aasta suvel / Tlk Malle Salupere; järels.: Heldur Sander // **6**, 1013–1053.

Grabbi, Hellar. Enne surma // **9**, 1650.

Heidegger, Martin. Maldavus / Tlk ja järels.: Henri Otsing // **5**, 849–863.

Hint, Mati. Salatsiliivi keele õppetunnid: Johann Andreas Sjögreni salatsiliivi materjalide uusilmumise puhul // **7**, 1205–1230.

Hirv, Indrek. Luulet // **5**, 821–825.

Hutter, Manfred. Manilus Iraanis / Tlk ja komment.: Jaan Lahe // **3**, 497–524.

Joyce, James. *Ulixes*: 6. ptk: Hades / Tlk ja komment.: Kullo Vende // **11**, 2016–2036; **12**, 2206–2226.

Jõerüüt, Jaak. Sada aastat ja neli aastat // **3**, 387–392;
Silmad pärani kinni, ikka veel // **7**, 1155–1165.

Järlik, Rein. Lähiajalugu meie raamaturiiulis // **9**, 1539–1556.

Järvelaid, Mari. Seenemürk kui meelemürk // **7**, 1289–1310.

Kaplan, David. Demonstratiivid: Essee demonstratiivide ja teiste indeksikaalide semantikast, loogikast, metafüüsikast ning epistemoloogiast / Tlk Anto Unt; (ill.) // **1**, 171–191; algus 2017. a;
Järelmõtted / Tlk Anto Unt; järels.: Indrek Reiland // **2**, 363–383; **3**, 565–575; **4**, 747–767; **5**, 937–959.

Kareva, Doris. Kohavaip: Kantaadist "Unes nägin ma Eestimaad" // **6**, 963–966.

Karusoo, Merle. Püsigu keel ja mälu // **4**, 616–622.

Kasik, Reet. Eesti kirjakeele 100 aastat // **5**, 809–819.

Kaur, Kairit. (Järels.) Vt Kyber, Manfred.

Kaus, Jan. Tõde, tõlgendus ja tõevõrdsus // **1**, 36–42.

Kiho, Toomas. Emajõgi ja eestlaste oma riik: Rahvuseepos, iseseisvusmanifest ja põhiseadus // **2**, 255–259;
Eriplaneering // **5**, 894;
Leping isaga // **11**, 1967;
Lihtsad tõed. Lihtne maailm // **1**, 43–44;
Lõug // **9**, 1557;
Metsapuudega rahvas // **6**, 1011–1012;
Mikita Eesti // **10**, 1826;
Põhjamaa // **3**, 464;
Põhjavad // **4**, 647;
Ründed Roomas // **12**, 2178;
Sinilinnu surm // **7**, 1167–1168.

Kitt, Robert. Ise olemise ilu. / (Ill.) // **2**, 205–229.

Klaas-Lang, Birute, Helle Metslang. Eesti keele kestlikkus kõrghariduses // **4**, 667–689.

Koit, Mare. Keeletehnoloogia Eestis: Teekond tänapäevani // **9**, 1612–1633.

Kokkov, Kristin. Arheoloogilise materjali tõlgendamine: Keskastme teooriate meetod // **1**, 69–85.

Kool, Pille, Ene-Margit Tiit, Mare Vähi. Paiksete ja hargmaiste eestlaste arvukuse hindamine / (Ill.) // **2**, 231–253.

Krull, Edgar. Mida saaks Soome uuest põhikooli õppekavast õppida? // **8**, 1441–1459.

Kull, Kalevi. (Järels.: "Arengu imperatiiv: Saateks Karl Ernst von Baeri artikli tõlkele".) Vt Baer, Karl Ernst von.

Kupp-Sazonov, Sirje, Vladimir Sazonov. Pealetükkiv kosilane Moskooviast: Ivan IV Julma kiri Inglise kuningannale Elizabeth I-le // **11**, 1968–1988.

Kuusk, Piret. (Järels.: "Schrödingeri kimbatus".) Vt Schrödinger, Erwin.

Kõre, Jüri. Deinstitutsionaliseerimine Eesti hoolekandes — väline sundus või sisemine kaalutlus? / (Ill.) // **8**, 1347–1374.

Kyber, Manfred. Tehnika ja majandus: (Katkend) / Tlk Laura Lahesoo; järels.: Kairit Kaur // **10**, 1796–1805.

Laaman, Ilona. Luulet // **2**, 285–288.

Lahe, Jaan. (Komment.) Vt Hutter, Manfred.

Liiva, Taivo. Tillukesest aatomist tuumapommini // **1**, 46–67; **2**, 334–354; algus 2017. a.

Lõbus, Indrek. Wittgensteini eituse argument *Märkmetes* / (Ill.) // **2**, 318–333.

Maremäe, Ello. Mõnda nõukogudeaegsest teadustööst: Kuidas ma 15 aastat salajast väitekirja tegin // **9**, 1582–1595.

Meillassoux, Quentin. Aeg ilma saamiseta / Tlk Silver Rattasepp // **9**, 1671–1691.

Meimer-Parktal, Jane, Ants Parktal. Psühhoanalüüs Eestis // **8**, 1376–1401.

Metslang, Helle. Vt Klaas-Lang, Birute, Helle Metslang.

Mida tähendab minu jaoks rahvusülikool? // **2**, 195–203.

Mänd, Heljo. Räsitud rõõm // **8**, 1461–1465.

Neidlinger, Klaus Dieter. (Järels.: "Mirko Bonné".) Vt Bonné, Mirko.

Normann, Herbert. Tants teadmatusse: Päevik 1944–1961 / Eess. ja komment.: Mart Orav; (ill., vt *Illustratsioonid*, Normann, Herbert) // **6**, 1131–1151; **7**, 1325–1344; **8**, 1511–1535; **9**, 1711–1727; **10**, 1897–1920; **11**, 2089–2112; **12**, 2281–2304; järgneb 2019. a.

Olesk, Peeter. Sina, Paul Ariste // **6**, 967–977; **7**, 1191–1204.

Orav, Mart. (eess.: "Herbert Normann", komment.) Vt Normann, Herbert;
(koost. ja komment.) Vt Eesti Vabariigi [1.–12.] aastapäevaks.

Otsing, Henri. (Järels.) Vt Heidegger, Martin.

Paales, Liina. Kas Jumal saab aru viipekeelsetest palvetest?: Kurtus, vaikus ja viipekeeled kristlikus traditsioonis / (Ill.) // **7**, 1232–1266; **8**, 1403–1440.

Palmaru, Raivo. Kellele ja miks on vaja teadust? // **4**, 649–666.

Parhomenko, Leili. Paul Burman ja Puškini *Kapteni tütar* / (Ill., vt *Illustratsioonid*, Burman, Paul) // **3**, 483–495.

Parktal, Ants. Vt Meimer-Parktal, Jane, Ants Parktal.

Potter, Michael. (Järels.: "Wittgensteini märkmeid loogikast".) Vt Wittgenstein, Ludwig.

Price, Huw. Naturalism ilma representatsionismita / Tlk Eve Kitsik // **11**, 2042–2066.

Priimägi, Linnar. Eetos ja paatos: Kolm maali // **9**, 1597–1610;
Tekst ja pilt: Kolm mistselli kolme sajandi kristlikust kunstist // **10**, 1731–1748.

Rahu, Mati. Eesti Vähiregistri loomise lugu ja käekäik / (Ill.) // **1**, 96–129.

Raudsepp, Andres. (Komment.) Vt Apollinaire, Guillaume.

Realo, Anu. Vt Beilmann, Mai, Anu Realo.

Reiland, Indrek. (Järels.: "Kaplan, indeksikaalid ja demonstratiivid".) Vt Kaplan, David.

Ruus, Viive-Riina. Paradigmavahetuse võimalikkusest kasvatusteadustes // **3**, 399–430.

Sander, Heldur. (Järels.: "Gottfried Albrecht Germann ja tema reisid".) Vt Germann, Gottfried Albrecht.

Sazonov, Vladimir. Vt Kupp-Sazonov, Sirje, Vladimir Sazonov.

Scabia, Giuliano. Luulet / Tlk ja järels.: Jüri Talvet // **11**, 2038–2041.

Schrödinger, Erwin. Kvantmehaanika praegune olukord / Tlk ja järels.: Piret Kuusk; (ill.) // **10**, 1750–1794.

Simm, Kadri. Bioeetika: Ühe interdistsiplinaarse valdkonna lugu // **4**, 703–725.

Smith, Jonathan Z. *Adde parvum parvo magnus acervus erit* / Tlk Indrek Peedu // **6**, 1075–1109.

Soomere, Tarmo. Teaduste akadeemiate pikk tee heaks nõustajaks // **9**, 1559–1581.

Speek, Tiiu. Taimekohvriga Arktika piiril / (Ill.) // **3**, 466–481.

Talts, Karmo. Eesti ja ajalugu // **4**, 613–615.

Talvet, Jüri. (Järels.) Vt Barrière, Nicole; Scabia, Giuliano.

Taylor, Charles. Mõnest demokraatia elujõulisuse tingimusest / Tlk Tanel Pern // **11**, 1923–1934; **12**, 2140–2153.

Tiit, Ene-Margit. Eestlased Eestis / (Ill.) // **7**, 1169–1181; vt Kool, Pille, Ene-Margit Tiit, Mare Vähi.

Traat, Mats. Luulet // **3**, 393–398.

Tõugu, Enn. Teadmised sisalduvad ainult andmetes // **11**, 1956–1965.

Vegesack, Siegfried von. Jaschka ja Janne: (Katkend) / Tlk Silva Lilleorg; komment. ja järels.: Vahur Aabrams // **10**, 1807–1825.

Vende, Kullo. (Komment.) Vt Joyce, James.

Veski, Rein. Vernadski bio- ja noosfääriõpetus eestlaste meelel ja keelel // **12**, 2115–2138.

Volt, Marek. Phil Jackson: Ühe edurikka treeneri omakasupüüdmatu ja hooliv korvpallifilosoofia // **12**, 2228–2252.

Vähi, Mare. Vt Kool, Pille, Ene-Margit Tiit, Mare Vähi.

Wittgenstein, Ludwig. Märkmeid loogikast / Tlk Henrik Sova; järels.: Michael Potter (tlk Henrik Sova) // **2**, 289–317.

Väitlused. Vastukaja

Toomela, Aaro. Arvustuse arvustus. (Vt *Arvustused*, Allik, Jüri) // **12**, 2254–2273.

ARVUSTUSED

Allik, Jüri. Kuidas inimese vaim kasvab ja areneb. (Aaro Toomela. *Kultuur, kõne ja Minu Ise*. Tallinn, 2016; Aaro Toomela. *Minu Ise areng: Inimlapsest inimeseks*. Tartu, 2017) // **6**, 1111–1122;
Mis eristab inimest loomast? (Endel Tulving. *Episoodilise mälu elemendid*. Tlk Toomas Rosin, toim. Jaan Aru. Tartu, 2018) // **9**, 1693–1700.

Annuk, Eve. Kuidas kirjutada biograafiat? (Silja Vuorikuru. *Aino Kallas: Maailman sydämessä*. Helsinki, 2017) // **4**, 726–732.

Aru, Krista. Kirjad, milles on mitu lugu. (*Jaan Tõnissoni kirjad Oskar Kallasele aastatel 1891–1936*. Toim. ja komment. Kristina Lepist; saksak. väljendid tlk Anti Lääts. Tartu, 2018) // **11**, 2067–2079.

Kitsik, Eve. Mis maailma eikusagilt vaadates nägemata jääb. (Thomas Nagel. *Vaade eikusagilt*. Tlk Märt Väljataga. Tallinn, 2015; Thomas Nagel. *Viimane sõna*. Tlk Märt Väljataga. Tallinn, 2015) // **1**, 149–163.

Lahe, Jaan. Miks hävis Rooma riik? (Edward Gibbon. *Rooma impeeriumi allakäigu ja languse ajalugu*. I–II. Tlk Triinu Pakk. Tallinn, 2016) // **7**, 1312–1315.

Luks, Leo. Kultuuri sogases vees kuldkalakest püüdmas. (Kurmo Konsa. *000 ja 111 taga on maailm: Kultuuritehnoloogia käsiraamat*. Tartu, 2016) // **1**, 140–149.

Puumeister, Ott. Erandlikkuse eetika. (Alain Badiou. *Eetika: Essee kurjuse mõistmisest*. Tlk Anti Saar; toim. Jüri Lipping. Tartu, 2017) // **3**, 543–555.

Ruutsoo, Rein. Teatri võim ja võimuteater. (Jaak Allik. *"Kihnu Jõnnist" "Savisaareni": Pool sajandit teatrivaatamist. Kunagisi arvustusi ja tänaseid mõtisklusi*. *S. l.*, 2016) // **3**, 526–543.

Sazonov, Vladimir. (*Muistse Mesopotaamia nõidustekstid*. Tlk ja koment.: Amar Annus. Tallinn, 2017) // **4**, 732–736.

Taagepera, Rein. BATUN: Balti hääl ÜROs 1966–1991. (Sirje Okas Ainso. *The Story of BATUN: Baltic Appeal to the United Nations*. Miami, 2018) // **10**, 1869–1876.

Vahtre, Lauri. Kas inimene loob iseennast? (Rein Raud. *Tähenduste keeris: Tervikliku kultuuriteooria visand*. Tlk Anne Lange. Tallinn, 2018) // **10**, 1876–1889.

Vallikivi, Hannes. Kes nad olid ja mis neist sai? (Toomas Anepaio. *Kohtunikud, kohtu-uurijad ja prokurörid 1918–1940: Biograafiline leksikon.* Tartu, 2018) // **8**, 1492–1503.

Ventsel, Andreas. Võimu analüüsimisest kultuurisemiootika perspektiivist. (Andrey Makarychev, Alexandra Yatsyk. *Lotman's Cultural Semiotics and the Political*. London — New York, 2017) // **1**, 130–139.

ABSTRACTS

Abstracts // **1**, 164–170; **2**, 355–362; **3**, 556–564; **4**, 737–746; **5**, 928–936; **6**, 1123–1130; **7**, 1316–1324; **8**, 1504–1510; **9**, 1701–1710; **10**, 1890–1896; **11**, 2080–2088; **12**, 2274–2280.

ILLUSTRATSIOONID

Burman, Paul. Visandid Aleksandr Puškini teose *Kapteni tütar* ainetel (1909); autoportree; aktijoonis. Pliiats, värviline pliiats // **3**, 465, 482, 496, 525, 576.

Eensalu, Emma. Graafika // **1**, 35, 45.

Erkmann, Egon. Arvutigraafika // **10**, 1749, 1795, 1806, 1827, 1853.

Hermat, Tiiu. (Foto.) // **8**, 1408.

Hörschelmann (noorem), August Konstantin. (Foto.) // **7**, 1261.

Jaaska, Iiris. Graafika // **5**, 864, 960.

Järve, Ingmar. Graafika // **5**, 783, 820, 895.

Kasemaa, Markus. Joonistused // **2**, 204, 230, 254, 260, 384.

Kuusing, Toomas. Linoollõiked // **4**, 612, 648, 690, 696, 768.

Mardi, Epp. Segatehnika (siiditrükk, fototrükk, akrüül) // **11**, 1935, 1966, 1989, 2015, 2037.

Mudist, Katariin. Graafika // **12**, 2179, 2227.

Navitrolla. Maalid // **6**, 978, 1010, 1054, 1110, 1152.

Normann, Herbert. (Foto.) // **6**, 1132.

Palmik, Bruno. Joonistused // **7**, 1166, 1182, 1190, 1231, 1311.

Pant, Mihkel-Kristjan. Graafika // **1**, 68, 86, 192.

Pikkov, Anne. Illustratsioonid // **8**, 1375, 1402, 1460, 1466, 1536.

Tamm, Margus. Graafika // **9**, 1558, 1596, 1611, 1634, 1692, 1728.

Õun, Janeli. Graafika // **12**, 2139, 2205, 2253.

Märkus. (Muude) artikliillustratsioonide kohta on märge illustreeritud artikli kirjes.

CONTENTS

Vernadsky's teaching on bio- and noosphere in the mind and language of Estonians ..... *Rein Veski* 2115
Some conditions of a viable democracy. II ..... *Charles Taylor* 2140
"It should not even occur to us that we are tired of independence": By the 12th anniversary of the Republic of Estonia in 1930 2154
Attacks in Rome ..... *Toomas Kiho* 2178
True stories 1918: A selection of anecdotes ..... *Guillaume Apollinaire* 2180
Ulysses: Chapter 6: Hades. II ..... *James Joyce* 2206
Phil Jackson: Selfless and caring basketball philosophy of a successful coach ..... *Marek Volt* 2228
Discussion: Critique of critique. Jüri Allik, "Kuidas inimese vaim kasvab ja areneb. Aaro Toomela. *Kultuur, kõne ja Minu Ise*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2016; Aaro Toomela. *Minu Ise areng: Inimlapsest inimeseks*. (Struktuur-süsteemse psühholoogia alused 2.) Tartu: Väike Vanker, 2017". — *Akadeemia* 2018, nr 6, lk 1111–1122. ..... *Aaro Toomela* 2254
Abstracts 2274
Dancing into the unknown: Diary 1944–1961. Part VII ..... *Herbert Normann* 2281

eurozine

www.eurozine.com

Praakeksemplaride puhul palume pöörduda:
AS Pakett, Laki 17, 12915 Tallinn, tel. 6563639

AKADEEMIA

Tellimise indeks 78163

Hind 3.50 eurot